AN XXII · NR. 243 · APRILIE 2022 · 100 PAGINI · 15 LEI · APARE PE 15 ALE FIECĂREI LUNI · DIRECTOR ION CRISTOIU

Historia

WWW.HISTORIA.RO

DE LA STALIN LA PUTIN

RUSIA ÎMPOTRIVA NATO

00243
5 948489 149443

UN PROTEST NECUNOSCUT
1987: GREVA DE LA NICOLINA

CRUCIADE
POEZIA TRUBADURILOR: CHEMARE LA ARME

Soner Çağaptay

ERDOĞAN
și criza Turciei moderne

Nimeni nu spune povestea lui Erdoğan mai bine și cu mai multă onestitate.
Washington Post

Anthony Seldon
& Raymond Newell

THERESA MAY
Un prim-ministru pentru Brexit

„Extraordinară... Cartea aceasta ne aduce aminte de o vreme în care Downing Street era paralizată de îndoială." *The Times*

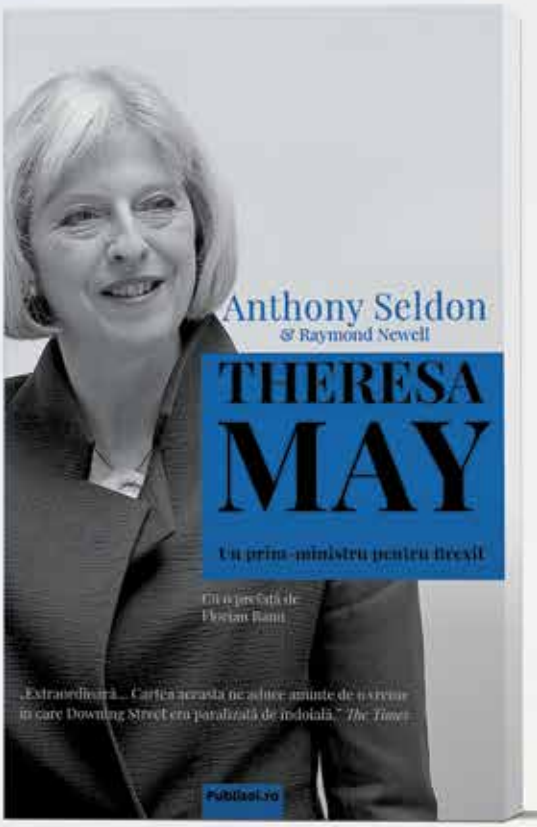

Publisol

publisol.ro

editorial

ION M. IONIŢĂ | REDACTOR-ȘEF **HISTORIA**

Un război care nu s-a încheiat niciodată

Războiul din Ucraina a şocat întreaga lume, care a văzut că lucruri considerate îngropate adânc în istorie reapar brutal, aducând în faţa ochilor imaginile violenţei pure. Generaţiile care nu au cunoscut războiul în Europa au fost tentate să creadă că aşa ceva nu mai este posibil, că ţine de domeniul trecutului, dar au constatat că s-au amăgit profund.

În 1990, speranţele au fost enorme. Comunismul ieşea din istorie. Zidul Berlinului se prăbuşise, Europa divizată până atunci de Cortina de Fier putea să se gândească la un viitor comun. Ameninţarea războiului dintre Est şi Vest, care planase pe toată durata Războiului Rece, dispăruse ca un vis urât, din moment ce Occidentul câştigase, iar URSS intra în disoluţie. Dar aşa stăteau lucrurile cu adevărat?

Liderii de la Moscova, indiferent cum s-a numit statul pe care l-au condus înainte sau după căderea comunismului, au văzut în NATO adversarul primordial. Anihilarea Alianţei a rămas un obiectiv urmărit pe parcursul deceniilor şi poate părea surprinzător, dar una dintre căile urmate cu consecvenţă a fost propunerea repetată a Moscovei ca URSS să intre în NATO!

Indiferent cât de opuse ideologic şi cât de incompatibile erau interesele promovate de fiecare tabără, propunerea a fost pusă pe masă şi reiterată de-a lungul timpului.

Istorie repetată

Revista „Historia” vă prezintă în această ediţie dosarul acestor evoluţii uimitoare, la prima vedere. Dar a face parte din NATO ar fi însemnat atingerea obiectivelor sovietice: controlul Organizaţiei Nord-Atlantice din interior şi, în mod direct, anihilarea ei. Puterile occidentale au respins de fiecare dată, conştiente de consecinţe, asemenea idei. Dar politica Moscovei a continuat în aceiaşi parametri. Dacă NATO nu putea fi controlat, atunci putea fi discutat un alt aranjament de securitate în Europa, prin care cele două organizaţii, NATO şi Pactul de la Varşovia, să fie dizolvate simultan şi înlocuite cu un sistem în care Rusia să aibă cuvântul decisiv. Chiar preşedintele Boris Elţîn a dat glas unei asemenea viziuni, deşi se întâmpla într-o epocă în care ţara sa traversa momente de mare slăbiciune. Dar asta nu l-a împiedicat să-i propună preşedintelui Bill Clinton să lase Europa în grija Rusiei. Acum ne întoarcem la un nou Război Rece, de fapt, la acelaşi care nu s-a încheiat.

sumar

APRILIE 2022

Historia

Director **Ion Cristoiu**

Redactor-Şef
Ion M. Ioniţă

Creative Director
Mihaela Manolache

Editor coordonator
Florentina Ţone

Redacţia

Ciprian Plăiaşu
Adina Scorţescu
Iulian Sîmbeteanu
Ciprian Stoleru
Adriana Călinescu

Adevărul holding
TEL. 0372.130.335

Publicaţie tipărită la
rotografika

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING

Administrator special
Constantin Sandu

Director marketing
Steluţa Zamfir

Director distribuţie
Daniela Zamfir

Coordonator producţie
Constantin Delta

Publicitate:
vanzari@ead.ro
d.stan@teaminnovation.ro

ISSN **1582-7968**

Adresa:
Şos. Fabrica de Glucoză nr. 21,
sectorul 2, Bucureşti
www.historia.ro

ABONAMENTE - INFORMAŢII ŞI RECLAMAŢII
0790139007 / 0790139009.
(numere cu tarif normal, disponibile de luni până vineri, între orele 9.00 şi 18.00);
abonamente@adevărulholding.ro

2022 Adevărul Holding. Toate drepturile rezervate. Opiniile aparţin autorilor.

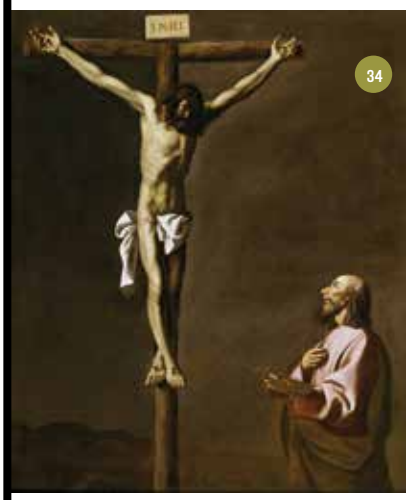

Actualitate PAGINILE 5-7

Sadoveanu şi aventurile şahului
DIN MUZEELE ROMÂNIEI PAGINILE 8-9

>> Cum a încercat Rusia să anihileze NATO – de la Stalin la Putin
>> Ideea statului ucrainean, 1917-1939
DOSAR PAGINILE 10-33
FOTO COPERTĂ: SHUTTERSTOCK

Crucificarea lui Hristos ca ficţiune picturală
ISTORIA UNUI TABLOU PAGINILE 34-36

Un protest necunoscut: Greva de la Întreprinderea Mecanică Nicolina
1987 PAGINILE 38-59

Dunărea în pictura lui Albert Marquet
ISTORIA ARTEI PAGINILE 60-67

Cruciaţi, poeţi şi trubaduri, în secolul al XIII-lea. Poezia trubadurilor: chemare la arme
CRUCIADE PAGINILE 68-83

Mâncărurile mănăstireşti – între asceză şi inspiraţie pentru restaurantele cu stele Michelin
ISTORII COMESTIBILE PAGINILE 84-92

Agenda
PAGINILE 94-97

Cum s-a obţinut independenţa României
HISTORIA SPECIAL PAGINA 98

GRUPAJ ALCĂTUIT DE CIPRIAN STOLERU | FOTO: SHUTTERSTOCK, ARHIVELE ŞI PAGINILE DE FACEBOOK ALE MUZEELOR

Un nou pod din lemn, la Cetatea Făgăraș

Au început lucrările pentru construirea celui de-al doilea pod al Cetății Făgăraș, la intrarea principală a monumentului istoric. Acesta va fi realizat din lemn și va avea o lungime de 50 de metri, cu o parte mobilă care se va ridica, la fel cum se întâmpla în secolul al XVII-lea. Accesul este permis în continuare vizitatorilor, informează Primăria Făgăraș.

„Ne apropiem de final cu proiectul de restaurare a Cetății. Acum suntem chiar la realizarea podului ridicător de pe latura de est, pe care îl vom integra într-un ceremonial împreună cu garda cetății. Deși se lucrează, accesul turiștilor este permis de marți până duminică între orele 8.00 – 17.00, neexistând niciun risc din cauza lucrărilor. Până în prezent, au fost restaurate cele două ziduri de apărare ale cetății și s-a amenajat drumul de strajă între acestea, iar între zid și șanțul de apărare s-au realizat alei pietonale, împreună cu zona de belvedere. La fostele grajduri princiare au fost realizate lucrări de amenajare a spațiilor ce vor fi destinate atelierelor de creație, unde se vor desfășura activități atât pentru copii, cât și pentru adulți. La demisol s-au realizat spații pentru depozitarea pieselor de patrimoniu. S-a restaurat și bastionul Szabo, unde vom avea o expoziție dedicată gărzii cetății; vor fi expuse armuri, echipamente, arme. Să nu uităm de primul pod realizat, pe latura de nord, chiar în dreptul porții istorice. În curtea interioară au fost restaurate ancadramentele, tot ce înseamnă piatră. Și, bineînțeles, a fost schimbat în totalitate acoperișul cetății – poate una dintre cele mai importante lucrări care a avut loc", a declarat Elena Băjenaru, directorul Muzeului Țării Făgărașului.

Importantă descoperire arheologică la catedrala Notre-Dame

Mai multe morminte și un sarcofag de plumb datând probabil din secolul al XIV-lea au fost descoperite în timpul unor săpături arheologice desfășurate înainte de lucrările de reconstrucție a fleșei catedralei Notre-Dame din Paris, a anunțat Ministerul Culturii din Franța. Ele au fost găsite în zona transeptului catedralei, parțial distrus de incendiul din aprilie 2019.

Printre morminte, „a fost dezgropat un sarcofag antropomorf de plumb, conservat în întregime". Sarcofagul ar putea aparține unui înalt demnitar, datând probabil din secolul al XIV-lea, informează Agerpres.

Săpăturile au arătat de asemenea, imediat sub nivelul actual al podelei catedralei, „existența unei fose în care au fost îngropate elemente sculptate policrome identificate ca aparținând fostului paravan (tribună ce formează un gard de piatră sau lemn și desparte corul liturgic de naos) al Notre-Dame, construit în jurul anului 1230 și distrus la începutul secolului al XVIII-lea".

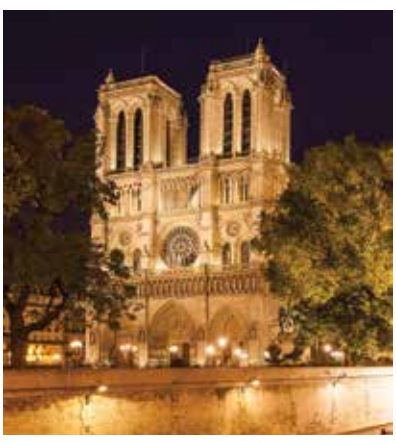

Cinci morminte din Egiptul Antic, descoperite la Saqqara

Cinci morminte din Egiptul Antic „aflate în stare bună și construite pentru înalți responsabili'' au fost descoperite la Saqqara, în necropola din Memphis, capitala Vechiului Regat al Egiptului, informează Agerpes.

Situl Saqqara, aflat la circa 16 kilometri sud de faimoasele piramide de pe platoul Giza, este înscris în Patrimoniul Mondial UNESCO, fiind cunoscut pentru celebra piramidă în trepte a faraonului Djoser, prima din epoca faraonică.

Cele cinci morminte au fost descoperite de arheologii egipteni la nord-est de piramida regelui Merenre I, care a condus Egiptul în jurul anului 2.270 î.Hr..

Potrivit Ministerului egiptean al Turismului și Antichităților, mormintele conțineau rămășițele unor înalți responsabili. În mormântul unuia dintre aceștia, pe nume Iry, săpăturile au scos la iveală un sarcofag din calcar și decorațiuni colorate reprezentând scene funerare, în care erau reprezentate mese de ofrande și fațada unui palat.

Alte trei morminte, realizate la o adâncime de șase metri, au fost construite pentru două femei, dintre care una era „singura responsabilă pentru înfrumusețarea regelui'', și pentru preotul Pepi Nefhany.

Ultimul mormânt, realizat pentru „Henu, intendent al casei regale'', a fost construit la o adâncime de 7 metri.

Cum se numea, de fapt, faimosul oraș incaș Machu Picchu?

Machu Picchu, vechiul oraș incaș din Munții Anzi și unul dintre cele mai cunoscute situri arheologice din lume, nu se numea inițial astfel, conform unui studiu recent, publicat în revista „Nawpa Pacha: Journal of Andean Archaeology''.

La aproape 100 de ani după ce această bijuterie arhitectonică din secolul al XV-lea a fost adusă în atenția lumii, o nouă lucrare academică afirmă că acest magnet turistic, înscris în Patrimoniul Mondial UNESCO, era numit de fapt „Huayna Picchu'' de către localnici, relatează Agerpres.

Un peruan și un arheolog american de renume au ajuns la această concluzie după ce au analizat hărți din secolul XX, documente funciare vechi de secole din arhive și note de teren ale exploratorului american Hiram Bingham, căruia i se atribuie redescoperirea cetății, pe care a vizitat-o pentru prima dată în 1911.

Studiul afirmă că incașii au numit inițial locul „Huayna Picchu'', datorită vârfului stâncos aflat cel mai aproape de sit, și nu „Machu Picchu'', după numele celui mai înalt munte din apropierea vechiului oraș.

Cercetătorii au descoperit că un atlas din 1904, publicat cu șapte ani înainte ca Bingham să ajungă în Peru, se referea la ruine cu numele de „Huayna Picchu''.

Mormântul unui chirurg din era pre-incaşă, găsit în Peru

Mormântul unui chirurg din era pre-incașă, vechi de o mie de ani, a fost descoperit într-un templu din nordul statului Peru. „Am reușit să descoperim un mormânt, vechi de peste o mie de ani, al unei persoane care îndeplinea funcția de chirurg în cultura Sican", a declarat Carlos Elera, directorul Muzeului Național al Culturii Sican, citat de Agerpres. Descoperirea a fost realizată în templul Las Ventanas, situat în sanctuarul istoric Bosque de Pomac din regiunea Lambayeque, la 800 de kilometri nord de Lima. Printre instrumentele chirurgicale găsite de arheologi se află câteva „tumi" – cuțite cu lamă semicirculară –, cuțite cu mâner din lemn, sule și ace. De asemenea, arheologii au găsit fragmente din scoarța unui copac neidentificat, care ar fi putut fi utilizate ca analgezic. „Acel om era un specialist în trepanație craniană și instrumentele lui chirurgicale aveau ca scop tot ceea ce ține de chirurgia craniană umană", a adăugat Carlos Elera.

Cultura Sican, cunoscută și sub denumirea de cultura Lambayeque, a apărut în jurul anilor 700-750 e.n. și a durat până în 1375. În teritoriul peruan precolumbian, trepanația era o practică folosită frecvent pentru eliminarea hematoamelor sau pentru extragerea oaselor craniene care erau fracturate cel mai probabil în timpul înfruntărilor războinice.

Endurance, nava pierdută a exploratorului Ernest Shackleton, descoperită în Antarctica

Epava *Endurance*, nava exploratorului britanic Ernest Shackleton, zdrobită de ghețuri în largul Antarcticii în 1915, a fost descoperită în Marea Weddell, la o adâncime de 3.000 de metri, a anunțat Mensun Bound, directorul expediției de explorare organizată de Falklands Maritime Heritage Trust.

„Este pe departe cea mai frumoasă epavă din lemn pe care am văzut-o vreodată. Stă dreaptă, foarte semeață pe fundul mării, intactă, într-o stare de conservare uimitoare. (...) Se poate citi chiar numele «Endurance» înscris în formă de semicerc pe pupă", a declarat Mensun Bound. Nava *Endurance* a părăsit la sfârșitul anului 1914 insula britanică Georgia de Sud, situată în Atlanticul de Sud, în cadrul expediției Imperial Trans-Antarctic, condusă de Ernest Shackleton, ce viza prima traversare a continentului antarctic, din Marea Weddell până în Marea Roos, trecând pe la Polul Sud. În ianuarie 1915, ambarcațiunea a fost prinsă de ghețurile formate în Marea Weddell, în apropiere de banchiza Larsen. Rămânând captivă timp de mai multe luni, goeleta cu trei catarge și o lungime de 44 de metri a fost zdrobită treptat de presiunea ghețurilor și s-a scufundat în noiembrie 1915 la o adâncime de 3.000 de metri.

CORINT ISTORIE

MARIE VASSILTCIKOV

Jurnalele din Berlin, 1940–1945

ÎNSEMNĂRILE UNEI PRINȚESE RUSE

„Cea mai bună mărturie oculară pe care o deținem cu privire la bombardarea Berlinului."

GORDON A. CRAIG, *The New York Times, Book Review*

CATEGORIA A
ISTORIE ȘI STUDII CULTURALE
EVALUARE CNCS
2020–2024

www.edituracorint.ro

Mihail Sadoveanu, la o partidă de șah cu Pitu Pop. Asistă ing. Pavel Jánoși. Oașa Mică, Valea Frumoasei, 1938

Masa de șah din Muzeul Mihail Sadoveanu

Sadoveanu și aventurile șahului

DE IULIAN PRUTEANU-ISĂCESCU | FOTO: MUZEUL „MIHAIL SADOVEANU" IAȘI

În „vila cu turnișor pătrat" din Copou, casa din Iași în care a locuit scriitorul Mihail Sadoveanu între anii 1918 și 1936, devenită muzeu în anul 1980, vizitatorii pot admira o frumoasă masă de șah, gata aranjată pentru un joc cu prietenii...

1924, cafeneaua Hotelului Traian din Iași – locul unde Mihail Sadoveanu juca adesea partide de șah cu Mihai Codreanu, Andrei Winkler, Norbert Ostersetzer sau Șmilovici, redutabili parteneri ai tablei cu pătrate albe și negre. Spectatorii de cele mai multe ori nu știau să joace șah. Pentru ei, Sadoveanu a rimat următorul „Decalog": „1. Chibițul să tacă; 2. Zgomot să nu facă; 3. Liniștit să steie; 4. Sfaturi să nu deie; 5. Orice plan să-l lese; 6. Să nu miște piese; 7. Să nu facă glume; 8. Să nu ne afume; 9. Să nu facă semn; 10. Să fie de lemn"[1].

Mihail Sadoveanu, primul președinte al Federației Române de Șah

În martie 1926, din inițiativa lui Mihail Sadoveanu a luat ființă Federația Română de Șah, el fiind și primul ei președinte ales în unanimitate. A fost director al „Revistei Române de Șah", publicație fondată în 1925 de inginerul Anatole F. Ianovcic, unde a publicat numeroase articole, din care desprindem filosofia lui despre această „născocire de inteligență pură": „Șahul nu e atât un joc cât o instituție morală! Șahul te poate desface într-o clipă de cele meschine cât și de cele tragice ale timpului. Îți conferă o noblețe, o noblețe a liniștii și a îngăduinții. Te fixează puțintel în spațiu pentru adâncirea unei combinații, așa cum floarea

Mihail Sadoveanu îl înfruntă la o partidă de șah pe scriitorul Camil Petrescu, în 1954. Asistă Ion Jalea și Iorgu Iordan (dreapta).

se fixează în timpul fugar o clipă pentru un scop divin. În ea, misterul vieții tinde a realiza frumosul, pe lângă armonioase rânduieli biologice; în adâncirea combinațiilor de șah e ascuțirea unei inteligențe pe care Dumnezeu o vrea mai pură și mai dezinteresată. Șahul îți dă dreaptă rânduială, liniște, zâmbet amical. Înlătură pasiunile violente, jocurile de hazard. Deprinde pe om cu lealitatea și cu aprecierea justă a valorilor. Dacă vreți, șahul e o monarhie autoritară,

Mihail Sadoveanu mutând piesele pe tabla de șah

Mihail și Valeria Sadoveanu

în care putem găsi învățăminte oneste; pionul ca și regele sunt forțe de sacrificiu; disciplina și tagmele sunt de rigoare. Șahul e cel mai prețios dar pe care un om inteligent și-l poate face sie însuși pentru vârsta maturității și mai ales pentru anii penibili ai bătrâneței"[2].

„Șahul e o instituție divină"

Mihail Sadoveanu este și autorul cărții *Soarele în baltă sau Aventurile șahului*, publicată în anul 1933 la Editura „Adevărul", în care ne este devoalată o istorie romanțată a șahului, presărată cu întâmplări amuzante povestite de boierul orheian Temistocle Cantaraga. Au urmat alte ediții: 1944 și 1947 (Editura „Cartea românească"), 1959 (vol. 11 din Opere), 1960 (Biblioteca pentru toți), 1971 (Editura Minerva), 1980 (Editura „Ion Creangă" – variantă prescurtată cu ilustrații de Val Munteanu, una dintre cele mai populare publicații ale scriitorului): „Au pierit împărățiile, s-au risipit așezările oamenilor, s-au schimbat alcătuirile noroadelor, s-au primenit zeii; șahul a rămas; e o instituție divină. Ar părea o știință, dacă n-ar fi așa de mult joc. Pare joc, însă e cu mult mai mult decât atât. (...) Dar faptul că doi jucători stau de o parte și alta a tablei, cu mijloace materiale egale, nu înseamnă oare egalitate în fața celor pământești? Mai mult: nu înseamnă oare neegalitate în ceea ce privește cele spirituale?"[3].

V. Radu povestea că în anul 1952, pictorul Camil Ressu a dorit să facă un portret scriitorului: „Dar lucrul a mers greu... Ședințele de pozare erau des întrerupte de câte o partidă prelungită. Cei doi pasionați ai șahului au jucat vreo 100 de partide până portretul a fost gata... Fiindcă șahul, mai mult ca oricare dintre arte, se lasă greu biruit de timp"[4].

NOTE:
1. *Cele zece porunci pentru chibiți,* Arhiva Muzeului Național al Literaturii Române Iași, nr. inv.: 34.08.1.00588.
2. Mihail Sadoveanu, *Cuvinte, la o aniversară,* în „Revista Română de Șah", anul XV, nr. 5, București, 20 mai 1940, p. 81.
3. *Idem*, *Aventurile șahului*, București, 1980, p. 10.
4. V. Radu, *Cu Mihail Sadoveanu despre marea sa pasiune șahul*, în *Ei l-au cunoscut pe Sadoveanu*. Ediție îngrijită, note și tabel biobibliografic de Constantin Mitru. Prefață de Paul Anghel, București, 1973, p. 220.

MUZEUL „MIHAIL SADOVEANU" IAȘI

Actuala clădire a Muzeului „Mihail Sadoveanu" din Iași a fost ridicată în secolul al XIX-lea în „grădina (via) de la Copou a domnului Mihail Kogălniceanu". Casa și via au cunoscut numeroși proprietari după Mihail Kogălniceanu, între care amintim pe Sofia Ceaur-Aslan, principesa Aglae Răducanu–Rosetti, Inge Rober, baronul Jacob de Neuschotz, Grigore N. Macri, fraţii Mihail şi Vasile Sadoveanu. Între anii 1917 și 1919, casa a fost închiriată de prinţesa Maria Cantacuzino și l-a găzduit pe compozitorul George Enescu. Familia prozatorului Mihail Sadoveanu (1880-1961) a locuit în „vila cu turnișor pătrat" din Copou timp de optsprezece ani (până în 1936, când s-a mutat la București), în două saloane, o cameră de lucru, un dormitor și două camere pentru copii. La biroul pe care l-a adus de la Fălticeni și care era mutat din odaie în odaie, Mihail Sadoveanu și-a scris mare parte din opera literară. Între anii 1939 și 1945, casa a fost închiriată actriţei Mărioara Davidoglu, după care a găzduit sediul Centrului de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor, secţia de filologie a Institutului de Istorie şi Filologie a Academiei Române. Clădirea a fost restaurată între anii 1978 și 1980, iar Muzeul „Mihail Sadoveanu" a fost inaugurat în data de 5 noiembrie 1980, cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la nașterea scriitorului.

PROGRAM DE VIZITARE

MARŢI-DUMINICĂ: 10:00 - 17:00

TARIFE DE VIZITARE: ADULŢI – 9 LEI,
ELEVI ȘI STUDENŢI – 2 LEI, PENSIONARI – 5 LEI

Vladimir Putin,
președintele Federației Ruse

Cum a încercat RUSIA să anihileze NATO de la Stalin la Putin

DE ALEXANDRU PURCĂRUȘ | FOTO: GETTY IMAGES, SHUTTERSTOCK, WIKIMEDIA COMMONS

La 21 februarie 2022, în discursul prin care anunța că a semnat decretele de recunoaștere a independenței „republicilor populare" Donețk și Lugansk, președintele Vladimir Putin a dezvăluit – în premieră – că, în anul 2000, i-a vorbit omologului său american despre admiterea Federației Ruse în NATO. Era atunci aceasta o alianță benefică?[1]

Iată ce a afirmat Putin: „Mai mult, voi spune ceva ce nu am spus niciodată public, voi spune acum pentru prima dată. Când președintele american în exercițiu Bill Clinton a vizitat Moscova, în 2000, l-am întrebat ce ar simți SUA cu privire la admiterea Rusiei în NATO. Nu voi dezvălui toate detaliile acelei conversații, dar reacția la întrebarea mea a fost, hai să zicem, destul de rezervată, iar adevărata atitudine a americanilor față de această posibilitate poate fi percepută, de fapt, din acțiunile lor ulterioare față de țara noastră. Mă refer la sprijinul deschis pentru teroriști din Caucazul de Nord, nerespectarea cerințelor și preocupărilor noastre de securitate, extinderea continuă a NATO, retragerea din Tratatul ABM și așa mai departe. Se ridică întrebarea: de ce? Despre ce e vorba aici, care este scopul? Bun, nu vrei să ne vezi drept prieteni sau aliați, dar de ce să ne transformi în dușmani?"[2]

Poate părea surprinzător, dar gestul lui Putin nu este singular, ci se înscrie într-o lungă serie de tentative similare. De fapt, de la constituirea NATO la 4 aprilie 1949, Moscova, fie ea capitala Uniunii Sovietice sau a Federației Ruse, a urmărit constant fie desființarea Alianței (sau măcar minarea ei prin crearea de breșe între aliați), fie transformarea ei într-o organizație de securitate lipsită de conținut. Dar care a fost evoluția relațiilor dintre Moscova și Alianța Nord-Atlantică?

„Apărare colectivă“ sau „securitate colectivă“?

Înainte de orice, considerăm necesar și util să clarificăm distincția dintre sintagmele *organizație de apărare colectivă* și *organizație de securitate colectivă*, care vor fi folosite în rândurile de mai jos. Lapidar exprimat, o organizație de apărare colectivă este o alianță militară[3]. Apărarea colectivă angajează națiunile legate printr-un tratat să vină în ajutorul statului care este amenințat sau victimă a unui atac militar. Prin urmare, un atac venit din partea unui terț împotriva unui stat este considerat un atac asupra tuturor (orientare către exteriorul sistemului). Conceptul se aplică Alianței Nord-Atlantice – este practic enunțat în articolul 5 al Tratatului de la Washington, care a instituit NATO („principiul unul pentru toți, toți pentru unul“ sau „principiul muschetarilor“). Apărarea colectivă se bazează pe principiile realismului politic.

O organizație de securitate colectivă este o „structură internațională cu scopul de a elimina pericolul de război prin mijloace politice, în primul rând prin negocieri. Între membri nu există angajamente ferme de apărare colectivă, ca în cazul alianțelor“[4]. Defuncta Ligă a Națiunilor a fost o organizație de acest tip. OSCE și ONU, în zilele noastre, sunt, de asemenea, organizații de securitate colectivă. Securitatea colectivă este menită să asigure relații pașnice între statele membre (orientare către interiorul sistemului), nu să le apere de o agresiune. Securitatea colectivă se bazează pe principiile idealismului politic.

Pentru o cât mai exactă și completă precizare a diferenței dintre cele două concepte, redăm și formularea lui Henry Kissinger: „O alianță ia naștere atunci când un grup de națiuni hotărăște să apere un teritoriu sau o cauză anume, trasând o linie de demarcație a cărei violare constituie un *casus belli*. În schimb, un sistem de securitate colectivă nu definește nici teritoriul care trebuie apărat, nici mijloacele sau aparatura care urmează a fi folosite; este în mod esențial un concept juridic. NATO este o alianță; Națiunile Unite reprezintă un sistem de securitate colectivă. [...] Deși termenii «alianță» și «securitate colectivă» sunt folosiți adesea unul în locul celuilalt, cele două concepte sunt, de fapt, incompatibile“[5].

În 1949, I.V. Stalin nu a fost îngrijorat foarte tare de crearea NATO

Stalin și înființarea NATO

Revenind la tema noastră, trebuie spus că, în mod paradoxal, crearea NATO, în 1949, nu l-a îngrijorat foarte tare pe generalisimul I.V. Stalin, care a receptat în mod simplist alianța drept un instrument imaginat de Wall Street pentru subjugarea totală a Europei Occidentale[6]. Întrucât americanii aveau, oricum, trupe staționate pe Bătrânul Continent, semnarea acordului de la Washington nu afecta în mod substanțial balanța de forțe Vest-Est. De aceea, liderul sovietic nu s-a grăbit să răspundă prin articularea unei coaliții similare, pe care o considera lipsită de conținut și greu de administrat, din moment ce Moscova controla deja forțele armate ale statelor-satelit printr-o rețea de acorduri militare bilaterale. Astfel, Uniunea Sovietică dispunea de tratate bilaterale de prietenie, colaborare și ajutor reciproc cu Cehoslovacia (1945), Polonia (1945) și, din 1948, cu România, Ungaria și Bulgaria[7]. În plus, conturarea unui aranjament instituțional multilateral ar fi adus URSS în situația de parteneriat, deci de egalitate oficială și asumată cu țările aflate în sfera sa de influență[8]. Stalin dorea să transmită un mesaj de încredere și putere: Armata Roșie nu avea nevoie de ajutorul românilor sau al polonezilor într-un eventual război cu americanii; Armata Roșie, care nimicise Germania nazistă, se descurca singură. Cu atât mai mult cu cât, din 29 august 1949, Uniunea Sovietică dispunea de propria bombă atomică[9].

Nici serviciile secrete sovietice nu anticipau vreun pericol special din partea noii create alianțe „capitaliste“. Acestea apreciau, eronat, că diferențele

dintre statele membre sunt suficient de profunde încât să-i mineze eficacitatea. În aceste condiții, nu este de mirare că Biroul Politic sovietic nu a găsit de cuviință să discute despre nașterea NATO până în octombrie 1949[10].

În consecință, reacția sovietică a fost, inițial, una strict politică și propagandistică, urmărind două scopuri: a) să formeze, în opinia publică internațională, o aversiune față de „alianța imperialiștilor" și b) să încerce să creeze breșe și divergențe între statele membre. Prin urmare, presa sovietică a început „să tune și să fulgere" împotriva „aţâțătorilor la război" și să proslăvească „dragostea de pace" a țărilor din lagărul comunist. Pentru a exemplifica, redăm un fragment din lucrarea lui B.M. Haloșa, *Blocul agresiv al Atlanticului de Nord:* „O uriașă însemnătate pentru demascarea esenței agresive a Tratatului Atlanticului de Nord a avut-o Declarația Ministerului Afacerilor Externe al Uniunii Sovietice cu privire la Tratatul Atlanticului de Nord, publicată la 29 ianuarie 1949 și Memorandumul guvernului URSS cu privire la Tratatul Atlanticului de Nord, remis la 31 martie și la 4 aprilie 1949 tuturor semnatarilor acestui tratat cu care URSS avea relații diplomatice. În aceste documente ale politicii externe sovietice au fost demascate până la capăt adevărata esență a Tratatului Atlanticului de Nord, ca un instrument de agresiune al imperialismului american, precum și strânsa legătură dintre Pactul Atlanticului de Nord și întreaga politică externă expansionistă dusă de Statele Unite după război. În declarația Ministerului Afacerilor Externe al URSS acest pact era definit ca o continuare a politicii de expansiune imperialistă și de pregătire a unui război împotriva Uniunii Sovietice și a țărilor de democrație populară, care își găsise întruchiparea în planul Marshall și în Uniunea Occidentală"[11].

În paralel, Cominformul a organizat între 20 și 25 aprilie 1949, la Paris și Praga, Congresul Mondial al Păcii. Evenimentul a reușit să adune participanți din 72 de țări, fiind menit să scoată în evidență antiteza dintre „pașnica" Uniune Sovietică și „agresiva" Americă. Un an mai târziu, între 15 și 19 martie, o manifestare similară a avut loc la Stockholm. La ambele congrese au fost adoptate apeluri vizând distrugerea armelor nucleare.

Abia după ce, ca urmare a agresiunii comuniste în Coreea din 25 iunie 1950, Statele Unite au început să confere substanță militară Alianței Nord-Atlantice, numindu-l pe generalul Dwight D. Eisenhower comandant suprem al forțelor aliate din Europa, unde plănuiau să desfășoare alte divizii americane[12], Moscova a început să-și modifice percepția. O altă consecință a conflictului din Coreea a fost remilitarizarea Germaniei Occidentale, existând deja semne că aceasta ar putea fi acceptată, la un moment dat, în NATO. În aprilie 1952, Grecia și Turcia s-au alăturat Alianței sporind și mai mult aprehensiunile Kremlinului. În acest context, la 25 iunie 1952, în timpul unei întrevederi cu noul ambasador francez la Moscova, Louis Joxe, Stalin ar fi evocat, în glumă, posibilitatea ca URSS să adere la NATO[13].

De la măsuri strict politice, stăpânul de la Kremlin a trecut la adoptarea unora în plan militar, convocându-i la Moscova, în ianuarie 1951, pe epigonii săi din statele-satelit, cărora le-a cerut să formeze, „în doi-trei ani, în țările de democrație populară, armate moderne și puternice"[14].

URSS în NATO, desființarea simultană a blocurilor militare sau viziunea sovietică asupra securității în Europa

Acest model de acțiune conturat de Stalin a fost urmat și de moștenitorii săi politici. Pe de o parte, forțele militare sovietice au continuat să fie întărite în perioada 1953-1954, astfel încât să țină pasul cu armata americană[15]. Pe de altă parte, presa și diplomația sovietică au menținut campania de defăimare a NATO, mizând și pe augmentarea unor eventuale divergențe între aliații occidentali. La 10 februarie 1954, în cadrul conferinței miniștrilor Afacerilor Externe din Uniunea Sovietică, Statele Unite, Marea Britanie și Franța, desfășurată la Berlin, delegația sovietică a propus adoptarea unui Tratat paneuropean privind securitatea colectivă în Europa. Inițiativa a fost respinsă de reprezentanții occidentali, întrucât Statele Unite erau ignorate, având rezervat (la fel ca și China Comunistă!) doar statutul de observator. Or, scoaterea americanilor din Europa echivala și cu neutralizarea NATO.

De altfel, sovieticii înșiși erau conștienți de minusurile acțiunii lor. La 26 martie, ministrul sovietic de Externe, V. M. Molotov, le-a prezentat lui Gheorghi Malenkov și Nikita Hrușciov *(foto)* o notă în care se menționa:

„În această privință, principalul argument utilizat împotriva propunerii noastre este teza că proiectul sovietic urmărește dislocarea SUA din Europa astfel încât URSS să-i poată lua locul ca putere dominantă în Europa. În mod special, în Franța este folosită amplu teza aceasta. Prezintă interes în acest sens conversația dintre ambasadorul nostru la Paris, tovarășul Vinogradov, și liderul gaullist [Gaston] Palewski, care a afirmat că propunerea sovietică este inacceptabilă în forma sa actuală, întrucât exclude SUA de la o participare la sistemul de securitate colectivă din Europa"[16]. Documentul era însoțit de un proiect de declarație adresată guvernelor occidentale. Aceasta conținea două amendamente la proiectul de Tratat paneuropean privind securitatea colectivă în Europa: în primul rând, Statelor Unite nu le mai era refuzată participarea la un sistem de securitate colectivă în Europa; în al doilea rând, Moscova își anunța disponibilitatea de a adera la NATO, dacă aceasta renunța la „caracterul agresiv". Această declarație a fost trimisă, fără a fi modificată, Marii Britanii, Franței și SUA[17]. (Este interesant că documentul cu pricina a fost prezentat presei chiar de către președintele rus Vladimir Putin în 2001)

La 31 martie 1954, ambasadorul american în Uniunea Sovietică, Charles E. Bohlen, a expediat la Washington telegrama numărul 1175, prin care raporta că Molotov i-a înmânat un text de 10 pagini cuprinzând propunerea încheierii unui tratat de securitate pan-european. În plus, Molotov a evocat și posibilitatea ca sovieticii să solicite admiterea în NATO. El l-a informat pe ambasadorul american despre intenția Moscovei de a publica respectiva declarație în termen de 24 de ore[18].

În mai 1954, puterile occidentale au respins, fără drept de apel, inițiativa sovietică. Răspunsul tripartit al Marii Britanii, Franței și Statelor Unite este elocvent: „Guvernul sovietic a sugerat de asemenea ca pactul de securitate colectivă propus să fie acompaniat de o extindere a Tratatului Atlantic prin aderarea Uniunii Sovietice la Tratatul Nord-Atlantic. Nu mai este necesar să subliniem caracterul total nerealist al unei asemenea sugestii. Este contrară principiilor fundamentale de care sistemul de apărare și de securitate al națiunilor occidentale depinde. Aceste națiuni s-au angajat ele însele prin strânse legături de încredere reciprocă. Organizația Tratatului Nord-Atlantic, care este mai mult decât un simplu aranjament militar, este întemeiată pe principiul libertății individuale și al supremației legii. [...] Organizația Tratatului Nord-Atlantic este în întregime defensivă. Schimbul de informații între statele sale membre este deplin și liber. Toate deciziile sunt luate prin consens unanim. Prin urmare, Uniunea Sovietică, ca membru al Organizației, va fi în poziția de a opune vetoul său fiecărei decizii. Niciunul dintre statele membre nu este pregătit să permită ca sistemul său de apărare mutuală să fie afectat în acest fel"[19]. Și oferta sovietică vizând încheierea unui tratat pan-european de securitate era respinsă, deoarece acesta nu ar fi făcut decât să dubleze și chiar să submineze autoritatea ONU.

HASTINGS LIONEL ISMAY: „CEREREA SOVIETICĂ DE ADERARE LA NATO ESTE CA ACEEA A UNUI HOȚ DEZINVOLT DE A SE ALĂTURA FORȚELOR DE POLIȚIE"

Încă și mai expresiv este punctul de vedere intern elaborat de către Hastings Lionel Ismay, generalul britanic devenit primul secretar general al NATO:

„1. În primul rând, preambulul Tratatului le impune tuturor semnatarilor să respecte libertatea indivizilor și modul de viață democratic. Pot sovieticii să subscrie la această credință?

2. În plus, toți participanții la Tratat nu au secrete unii față de alții. Fiecare dintre ei le dezvăluie celorlalți 13 situația sa exactă economică, militară și industrială; și, chiar mai mult, permite să fie îndeaproape examinat în aceste domenii de către ceilalți aliați. Va fi Rusia Sovietică pregătită să facă aceasta?

3. Pentru a vorbi foarte direct, cererea sovietică de aderare la NATO este ca aceea a unui hoț dezinvolt de a se alătura forțelor de poliție"[20].

Ulterior, în mai 1956, lordul Ismay a declarat că „niciodată nu poate fi vorba despre admiterea Uniunii Sovietice în NATO. În acea zi când Uniunea Sovietică va avea toate calitățile necesare pentru a fi admisă în NATO, existența acestei organizații își va pierde sensul și statele membre vor putea continua cooperarea lor în cadrul Organizației Națiunilor Unite"[21].

Fără a fi descurajați de respingerea categorică venită din partea statelor occidentale, sovieticii au insistat, pe parcursul întregului an 1954, asupra necesității finalizării unui tratat general de securitate colectivă în Europa. În octombrie 1954, NATO a adresat R.F. Germania invitația de a se alătura, începând cu 5 mai 1955, acestui grup select. La 29 noiembrie 1954, la Moscova, a avut loc chiar o Conferință a țărilor europene pentru asigurarea păcii și securității în Europa, la care nu au participat decât delegații din statele-satelit, puterile vestice declinând invitația.

Urmare a acestui nou eșec, sovieticilor nu le mai rămânea decât să-și formalizeze propria alianță. Se spera că, în acest mod, Moscova ar putea negocia disoluția concomitentă a celor două blocuri militare. De altfel, Tratatul de la Varșovia încheiat

Hastings Lionel Ismay, primul secretar general al NATO

Stema Tratatului de la Varșovia

la 14 mai 1955, replica roșie a celui de la Washington, preciza în articolul 11 că, „în cazul în care în Europa va fi creat un sistem de securitate colectivă și va fi încheiat în acest sens un tratat general-european de securitate colectivă, lucru spre care părțile contractante vor tinde neîncetat, prezentul tratat își va pierde valabilitatea în ziua intrării în vigoare a Tratatului general-european“[22]. Cu alte cuvinte, Kremlinul revenea la vechea sa obsesie, tocmindu-se naiv pentru a obține desființarea simultană a NATO și a Tratatului de la Varșovia și înlocuirea lor cu un sistem de securitate colectivă.

O asemenea tentativă a URSS s-a consumat în 1958. De data aceasta, Hrușciov prezenta o variație pe aceeași temă. La ședința Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia, din 24 mai 1958, a fost adoptată o Declarație care propunea încheierea unui pact de neagresiune între Tratatul de la Varșovia și NATO. Potrivit articolului 2 din proiectul pactului de neagresiune, toate disputele care ar fi putut apărea între statele Tratatului de la Varșovia și cele din NATO urmau să fie rezolvate numai prin mijloace pașnice. În schimb, sovieticii se refereau în Declarație la abținerea de la orice amestec reciproc în afacerile interne[23].

La mijlocul anilor ’60, planul securității europene a revenit pe agenda oficialilor sovietici. În decembrie 1965, NATO a anunțat formarea Forțelor Nucleare Multilaterale, ceea ce presupunea că Germania Federală putea dobândi accesul la arma nucleară. În replică, statele Pactului de la Varșovia au adoptat, la București, *Declarația cu privire la întărirea păcii și securității în Europa*, un fel de program al securității europene, la care erau invitate să adere și statele capitaliste de pe continent. Bineînțeles, era, din nou, prezentă litania privind desființarea simultană a celor două blocuri militare[24].

Nici în deceniul următor acest program nu a fost abandonat. De pildă, la 3 august 1976, în Crimeea, a avut loc o întâlnire între secretarul general al CC al PCR, Nicolae Ceaușescu, și Leonid I. Brejnev, primul secretar al CC al PCUS, în cadrul căreia problema a fost minuțios analizată. Discuția nu a fost întru totul cordială, Brejnev fiind vizibil iritat de pretențiile de independență ale românilor: „La recepția de la Varșovia, după încheierea ședinței Comitetului Politic Consultativ, am vorbit în cuvântul meu despre desființarea simultană a NATO și a Tratatului de la Varșovia. Am spus atunci despre desființarea Tratatului de la Varșovia că este legată de rezerva pe care o reprezintă crearea unui sistem de securitate în Europa [...] Atitudinea față de Tratatul de la Varșovia este o problemă în legătură cu care este foarte important să acționăm cu toții în mod coordonat. Din păcate, nu întotdeauna a fost așa. Uneori tovarășii de la voi pun problema lichidării blocurilor în așa fel încât diferența dintre Tratatul defensiv de la Varșovia și blocul agresiv al NATO devine imperceptibilă“[25].

Pentru a mai da și alte exemple, de data aceasta din anii ’80, evocăm aici Declarația Politică de la Praga, din ianuarie 1983, care făcea încă o dată trimitere la desființarea concomitentă a celor două alianțe rivale. De asemenea, propunerea se regăsea în Comunicatul ședinței Comitetului miniștrilor Afacerilor Externe ai statelor participante la Tratatul de la Varșovia, din 20 martie 1986[26].

Eșecul previzibil și lamentabil al tuturor acestor demersuri a obligat Moscova să rămână prizoniera unei acerbe și costisitoare curse a înarmărilor, care a condus, în cele din urmă, la dispariția URSS.

Nicolae Ceaușescu și Leonid Ilici Brejnev, la întâlnirea din Crimeea, 3 august 1976

În septembrie 1990, președintele SUA, George H. W. Bush, s-a întâlnit cu liderul sovietic, Mihail Gorbaciov, la Summit-ul de la Helsinki

„No vetoes, no surprises“

În 1990, Uniunea Sovietică își trăia ultimele zile. Aflat la Washington, Mihail Gorbaciov îi spunea, mai în glumă, mai în serios, omologului său american George H. W. Bush, la 31 mai, că „NATO este o organizație deschisă“ și continua în mod surprinzător pentru interlocutorul său: „Poate și noi ne vom alătura...“ Un indiciu al faptului că Gorbaciov făcea mai mult decât să destindă atmosfera îl reprezintă statistica: în 1990, i-a vorbit de trei ori lui Bush despre ipotetica aderare a Moscovei la NATO[27].

Gorbaciov încă se mai iluziona că URSS are un viitor. În schimb, a fost nevoit să înghită hapul amar al istoriei. La 1 iulie 1991, a evitat să fie prezent la Praga, pentru a nu-și lăsa semnătura pe un document care ar fi consfințit încetarea activității Tratatului de la Varșovia.

Și președintele Federației Ruse, Boris Elțîn, care a pus cu entuziasm umărul la disoluția URSS, s-a dovedit lipsit de nostalgii și inhibiții atunci când era vorba despre colaborarea cu Occidentul capitalist. În 1991, Elțîn a anunțat că Rusia dorește nici mai mult nici mai puțin decât statutul de membru al NATO. La 21 decembrie 1991, noul lider de la Kremlin a trimis statelor aliate o scrisoare în care se întreba retoric „dacă admiterea Rusiei în NATO poate fi un scop politic pe termen lung“[28].

Elțîn a primit, neoficial e drept, cam același răspuns de care au avut parte sovieticii în 1954, pentru un motiv foarte simplu: primirea Rusiei în NATO înseamnă să dai Moscovei un drept de veto asupra deciziilor Alianței. Or, „no vetoes, no surprises“. După cum explica Henry Kissinger în lucrarea *Are nevoie America de o politică externă*: „Apartenența Rusiei la NATO ar transforma Alianța Atlantică într-un instrument de securitate de tip mini-ONU“[29].

Prin urmare, în decembrie 1991, Kremlinul a fost nevoit să se mulțumească doar cu statutul de membru al Consiliului de Cooperare Nord Atlantic, devenit ulterior Consiliul Parteneriatului Euro-Atlantic *(Euro-Atlantic Partnership Council)*. Cu toate acestea, Elțîn a acceptat să facă unele concesii de neimaginat până nu demult: în august 1993, el și-a exprimat public acordul pentru efortul Poloniei de a se integra în alianța transatlantică, apreciind că acesta nu afectează interesele Moscovei[30].

În schimb, politica președintelui rus a isterizat opoziția comunistă și naționalistă, care a început să invoce tot mai des trădarea interesului național, discurs apreciat de populația rusă care resimțea acut nu numai pierderea confortului psihic conferit de apartenența la o mare putere, în urma imploziei URSS, dar și lipsurile și umilințele cotidiene ale tranziției.

Treptat, Elțîn și echipa sa au devenit mai prudenți și și-au nuanțat abordarea relațiilor cu Vestul. Rușii au revenit la ideea sovietică a transformării NATO într-o organizație de securitate colectivă. În noiembrie 1993, directorul serviciului secret extern rus, Evgheni Primakov (devenit ulterior ministru de Externe), a prezentat o analiză a cărei concluzie era că Rusia trebuie să se opună NATO, **dacă aceasta nu se transformă într-un sistem de securitate colectivă**[31] *(subl.a.)*. O astfel de transformare presupunea, practic, „sinuciderea NATO“, ca alianță militară.

La 19 decembrie 1994, secretarul general de atunci al

Președintele SUA, George H. W. Bush, și președintele Federației Ruse, Boris Elțîn, în timpul ceremoniei de semnare a tratatului de reducere a armamentului nuclear (START II), Moscova, 3 ianuarie 1993.

Alianței Nord-Atlantice, Willy Claes, a acordat un interviu săptămânalului american „Newsweek" în care s-a referit la intenția Rusiei de a trece pe plan secund NATO, punând pe primul loc o organizație de securitate colectivă. „În mod cert, Rusia a dorit să transforme CSCE în instituția primordială a Europei. Ei au râvnit la un consiliu de securitate cu membri permanenți și dreptul de veto", spunea Willy Claes.

În același an, NATO a utilizat, fără a se consulta în prealabil cu Moscova, aviația împotriva forțelor militare sârbe din Bosnia, determinând primele tensiuni bilaterale.

În iunie 1994, Federația Rusă a aderat totuși la Parteneriatul pentru Pace, crezând că, astfel, va putea avea un cuvânt de spus în privința colaborării dintre NATO și statele din Europa Răsăriteană care gravitaseră până de curând în orbita Moscovei. După cum remarca Oksana Antonenko, „Rusia a aderat în final la PfP în iunie 1994, sperând să-l transforme într-o alternativă a NATO pentru țările Europei Centrale și de Est, și nu un mecanism care să le pregătească pentru a deveni membre"[32].

Priviți retrospectiv, anii 1991-1994 au fost fructuoși din punctul de vedere al colaborării dintre foștii adversari de moarte. Ulterior, disensiunile au început să prindă contur, iar tonul declarațiilor s-a înăsprit de ambele părți. Tocmai de aceea, perioada a fost caracterizată de către unii specialiști drept „luna de miere ideală" sau „perioada de idealism romantic" din relația bilaterală[33].

Moscova nu a încetat să acționeze pentru obținerea unor pârghii de influențare a procesului decizional în cadrul NATO. În mai 1997, a fost semnat Actul Fondator asupra relațiilor reciproce, cooperării și securității dintre NATO și Federația Rusă *(NATO-Russia Founding Act)*, prin care era creat Consiliul Permanent Întrunit *(Permanent Joint Council – PJC)*. Bineînțeles că Moscova n-a reușit să blocheze nicio decizie a Alianței. În luna iulie – în cadrul summit-ului NATO de la Madrid – Republica Cehă, Ungaria și Polonia, state aflate în epoca Războiului Rece în sfera de influență a Uniunii Sovietice, au primit invitația de a se alătura Alianței.

Relațiile dintre Rusia și NATO au atins un punct critic după ce, la 24 martie 1999, NATO a recurs la lovituri aeriene împotriva fostei Iugoslavii. Rusia a protestat, suspendându-și participarea în Consiliul Permanent Întrunit, retrăgându-și personalul din Misiunea Permanentă a Rusiei la NATO și expulzând Oficiul de Informații NATO din Moscova.

Un covor roșu pentru Putin

La 9 august 1999, Elțîn l-a numit pe Putin prim-ministru și a anunțat că dorește ca acesta să-i succeadă la președinția Rusiei. Noul „țar" (confirmat în urma alegerilor prezidențiale din 2000) a urmat, față de NATO, linia predecesorilor săi. În iulie 2001, președintele Putin a evocat eventualitatea unei integrări a Rusiei în NATO, însă și pe cea a desființării Alianței: „Cea mai simplă soluție este dizolvarea NATO, dar nu se află pe agendă. A doua opțiune posibilă este includerea Rusiei în NATO. Aceasta ar crea un spațiu comun de apărare și securitate. A treia opțiune o reprezintă crearea unei organizații noi, diferite, care să-și asume aceste obiective și să încorporeze și Rusia"[34]. În luna septembrie, Putin a revenit asupra ideii spunând că Rusia va studia eventualitatea integrării în NATO, în funcție de

De la stânga la dreapta: prim-ministrul britanic Tony Blair, președintele SUA, Bill Clinton, președintele Franței, Jacques Chirac, și președintele Federației Ruse, Boris Elțîn, semnează Actul Fondator NATO-Rusia, 27 mai 1997, Paris.

„propunerile" care i se vor face.

George Robertson, secretar general al NATO între 1999 și 2004, își amintea, recent, de o întrevedere cu Putin în anul 2000. Dialogul s-a desfășurat cam așa: „Putin a spus: Când ne vei invita să ne alăturăm NATO?" Robertson a răspuns „Ei bine, noi nu invităm oamenii la NATO, ci ei solicită să se alăture NATO". Ulterior, Putin a revenit: „Ei bine, nu vrem să fim aliniați cu o mulțime de țări care nu contează". Senzația lui Robertson a fost că Putin dorea ca Rusia să se alăture NATO, dar nu ar fi vrut ca țara sa să urmeze procesul normal de aderare[35]. Adică, lui Putin i-ar fi surâs să fie invitat pe ușile din față ale Alianței, cu covorul roșu desfășurat, fără ca Moscova să dea seamă de îndeplinirea unor minime standarde democratice, asemenea celorlalți aspiranți.

Atacurile din 9 septembrie 2001 asupra SUA au împiedicat Kremlinul să mai viseze cu ochii deschiși la desființarea NATO. În schimb, coșmarul terorist l-a făcut pe Putin să permită folosirea spațiului aerian al Rusiei de către avioanele Alianței, pentru a susține acțiunile militare din Afganistan.

Acest sprijin i-a adus Rusiei posibilitatea de a se manifesta în anumite domenii (menținerea păcii, lupta împotriva terorismului, nonproliferarea) ca un partener egal

al NATO, fără a avea însă drept de veto asupra deciziilor Alianței. Astfel, în mai 2002, la Roma, liderii Rusiei și ai țărilor NATO au semnat declarația comună *Relațiile NATO-Rusia: o nouă calitate (NATO-Russia relations: New Quality)*, punând bazele Consiliului NATO-Rusia. Potrivit Declarației șefilor de stat și de guvern din statele membre ale NATO și din Federația Rusă, din 28 mai 2002, în cadrul Consiliului NATO-Rusia, „statele membre NATO și Rusia vor conlucra ca parteneri egali în domenii de interes comun".

Dincolo de anumite realizări notabile, colaborarea s-a dovedit dificilă, Moscova fiind tot mai nemulțumită de extinderea alianței în proximitatea granițelor sale. În plus, în 2003, în Georgia a izbucnit „revoluția trandafirilor", urmată, în 2004, de cea „portocalie" din Ucraina. Presa de la Moscova a speculat că aceste evenimente au fost inspirate de Occident și că următoarea „revoluție" va avea loc la Moscova.

La 2 octombrie 2003, Federația Rusă și-a actualizat doctrina militară, anunțând că ar putea recurge la acțiuni preventive implicând forța militară în situații precum: creșterea prezenței militare de natură a conduce la o disproporție de forțe lângă granițele Federației; expansiunea unor blocuri și alianțe militare în detrimentul securității militare a Federației; desfășurarea de trupe străine

pe teritoriul statelor vecine sau aliate Rusiei fără acordul Federației și fără aprobarea Consiliului de Securitate al ONU. Chiar dacă textul nu menționează explicit că aceste amenințări ar veni din partea Occidentului și nu face trimitere la NATO, specialiștii nu au evitat să indice la cine se referă. În cadrul conferinței de presă care a urmat, ministrul rus al Apărării, Serghei Ivanov, a dorit să precizeze că Moscova exclude de pe lista conflictelor probabile un război cu America sau cu NATO. Ministrul a ținut însă să trimită un avertisment la adresa Alianței: „**Dacă NATO se menține ca alianță militară** *(subl.a.)* și își păstrează actuala doctrină agresivă, acest lucru va face necesară revizuirea profundă a planificării nucleare ruse, inclusiv modificări ale strategiei nucleare“, a afirmat el, completând că această frază este inclusă în textul noii doctrine militare a Federației Ruse[36].

În 2004, un nou val al extinderii a deschis ușile NATO pentru Bulgaria, Estonia, Letonia, Lituania, România, Slovacia și Slovenia. Prin aderarea la pactul transatlantic a statelor baltice, a Poloniei, a României și a celorlalte state care aparținuseră lagărului comunist (Albania și Croația au devenit membri ai Alianței în 2009, Muntenegru în 2017, iar Macedonia de Nord în 2020), Rusia s-a simțit izolată în vest de un adevărat „cordon sanitar“ care, din perspectiva sa, se va închide definitiv în ipoteza integrării Ucrainei. Prin urmare, retorica liderului de la Kremlin a devenit tot mai aspră, pe măsură ce Rusia își revenea din buimăceala tranziției și aspira încă o dată la statutul de mare putere.

În februarie 2007, Putin s-a lansat într-o tiradă anti-Occidentală chiar la conferința pentru securitate de la München: „Cred că este evident faptul că extinderea NATO nu are nicio legătură cu modernizarea Alianței în sine sau cu asigurarea securității în Europa. Dimpotrivă, reprezintă o provocare serioasă, care reduce nivelul încrederii reciproce. Și avem dreptul să întrebăm: împotriva cui este îndreptată această extindere? Și ce s-a întâmplat cu asigurările făcute de partenerii noștri occidentali după disoluția Pactului de la Varșovia? Unde mai sunt acele declarații astăzi? Nimeni nu și le mai reamintește“[37].

Summit-ul NATO de la București

Posibilitatea ca Ucraina să fie acceptată în NATO a stârnit însă cea mai mare emoție la Moscova. În aprilie 2008, în preajma summit-ului de la București, Dmitri Rogozin, reprezentantul permanent al Rusiei la NATO, a declarat într-un interviu acordat publicației „Dziennik“ că Moscova nu va accepta Alianța la granițele sale: „Rusia nu va fi niciodată parte a Alianței, pentru că unele state membre nu ne văd ca aliat politico-militar. Deci NATO va fi întotdeauna o mașină militară străină. Apropierea ei de granițele noastre este o amenințare permanentă. Nimănui nu-i place când tot mai aproape de casa sa apar tancuri și avioane străine. Ne dăm seama că astăzi potențialul militar al Rusiei este mult inferior celui al SUA și NATO. Când a intrat Polonia în Alianță nu am fost de asemenea încântați, dar nu a fost o reacție dură. De data aceasta atingem un punct critic, linia roșie, fiindcă Alianța vine chiar la granița noastră. Politicienii pot vorbi de valori, liberalism, democrație,

Președintele Federației Ruse, Vladimir Putin, la o conferință de presă susținută în timpul Summit-ului NATO de la București, 4 aprilie 2008

dar astea sunt numai vorbe. **NATO este o organizație militară** *(subl.a.)* și nu declarațiile contează, ci potențialele militare“[38].

Un mesaj similar a transmis însuși Vladimir Putin, prezent între 2-4 aprilie 2008 la reuniunea NATO de la București (în cadrul căreia Georgia și Ucraina nu au primit *Membership Action Plan,* dar li s-a recunoscut faptul că ar putea deveni membri ai Alianței în viitor; în schimb Croația și Albania au fost invitate să înceapă oficial discuțiile pentru aderare). El a menționat că Rusia a lichidat bazele din Vietnam și Cuba, a retras unitățile militare din Europa de Est. „Ce am primit? O bază în România, una în Bulgaria, un raion de poziționare strategică în Polonia“. În plus, el a ținut să sublinieze, după Consiliul NATO-Rusia, că extinderea Organizației Nord-Atlantice spre estul Europei reprezintă o „apropiere a infrastructurii militare“ către granițele Rusiei. „Eu am auzit că această extindere nu este împotriva Rusiei. Marele Bismark spunea că nu contează intențiile, ci potențialul. **Nimeni nu a schimbat articolul 5 din Tratatul de la Washington** *(subl.a.)*“, a declarat Putin[39].

O organizație „rea“ (NATO) și una „bună“ (OTSC)

Referirea la articolul 5 poate părea surprinzătoare. Pentru că, după cum se știe, acesta vizează ipoteza în care unul sau mai multe state membre ar deveni victime ale unui atac armat neprovocat în aria de responsabilitate din Europa sau America de Nord.

De ce este deranjată Moscova de existența acestui articol care conține celebrul principiu al muschetarilor „toți pentru unu și unu pentru toți“? De ce ar trebui modificat articolul 5, care invocă apărarea colectivă din moment ce Rusia nu vrea să atace pe nimeni?

Trebuie spus că Moscova este ea însăși parte a unui acord de apărare colectivă care conține un articol similar. La 15 mai 1992, Federația Rusă, Armenia, Kazahstan, Kârgâstan, Tadjikistan și Uzbekistan au semnat Tratatul de Securitate Colectivă (TSC), care – în ciuda denumirii, instituia o alianță militară. În 1993, Azerbaidjan, Georgia și Belarus s-au alăturat tratatului. Tratatul a intrat în vigoare în aprilie 1994, având o valabilitate de 5 ani. În 1999, Azerbaidjan, Georgia și Uzbekistan s-au retras din acord, refuzând să semneze prelungirea acestuia. La 7 octombrie 2002, la Taşkent, Federația Rusă, Armenia, Belarus, Kazahstan, Kârgâstan și Tadjikistan au semnat carta prin care lua naștere Organizația Tratatului de Securitate Colectivă (OTSC). În 2008 și Uzbekistan s-a alăturat noii organizații, dar s-a retras în 2012[40]. În mai 2007, Secretarul General al OTSC Nikolai Borduja a sugerat că Iranul ar putea să se alăture alianței: „OTSC este o organizație deschisă. Dacă Iranul solicită, în conformitate cu statutul nostru, vom lua în considerare cererea“[41].

Stema Tratatului de Securitate Colectivă

Potrivit Tratatului de Securitate Colectivă, „agresiunea sau amenințarea cu agresiunea împotriva unui stat va fi privită ca o agresiune împotriva tuturor participanților la tratat“ – practic un ecou al articolului 5 din Tratatul NATO (în paranteză fie spus, și Tratatul de la Varșovia conținea un articol similar)[42]. Urmând logica lui Putin înseamnă că OTSC este îndreptat împotriva cuiva. De ce este articolul 5 din tratatul de la Washington indezirabil, iar cel similar din Tratatul de Securitate Colectivă nu?

Adevărată menire a OTSC a ieșit însă la iveală la începutul acestui an, în urma intervenției unităților rusești din forțele de menținere a păcii ale Organizației în Kazahstan, pentru a reprima revoltele care au cuprins această țară. Acțiunea a fost justificată prin apelul Președintelui Kazahstanului, Kasim Tokaev, care a solicitat sprijin. Revoluția maghiară din 1956 și „primăvara de la Praga“ din 1968 au fost înăbușite în mod similar de sovietici. Și atunci au fost invocate mesaje de ajutor formulate de „forțele sănătoase“, care au creat impresia legitimității intervenției militare.

OTSC este, prin urmare, mai degrabă un instrument prin care Moscova controlează statele membre. Când ați auzit că trupe americane au intervenit, la Paris să spunem, pentru a pune capăt unor proteste?

Medvedev și tratatul privind securitatea europeană

Conduita externă a Rusiei în timpul mandatului succesorului temporar al lui Putin, Dmitri Medvedev, este și ea relevantă. Ca și Boris Elțîn, Putin a avut grijă să-și pregătească urmașul din timp. În 2005, el l-a trimis pe Medvedev în Guvern, unde i-a oferit funcția de prim-vicepremier. Apoi, la 10 decembrie 2007, Putin și-a anunțat sprijinul pentru candidatura lui Medvedev (care, la rândul său, a precizat că vrea ca Putin să devină prim-ministru). Această „asociere la domnie“, care amintește de practicile din Imperiul Roman, oferă un indiciu concludent al nivelului democrației din Rusia. Alegerile care au fost organizate în 2008 au reprezentat o simplă formalitate.

La 5 iunie 2008, adică la mai puțin de o lună de la învestirea în funcția de președinte al Federației Ruse, Dmitri Medvedev a folosit prilejul oferit de prima sa vizită oficială la Berlin, pentru a critica ceea ce a numit politica blocurilor militare și a propune elaborarea unui tratat general referitor la securitatea europeană, la care să devină părți toate statele interesate din spațiul euro-atlantic, de la Vancouver la Vladivostok: „Este convingerea mea că Atlanticismul, ca singur principiu istoric, și-a trăit deja zilele. Trebuie să discutăm în prezent despre unitatea întregului spațiu Euro-Atlantic, de la Vancouver la Vladivostok. Viața însăși dictează necesitatea unei asemenea cooperări“[43].

Peste numai câteva săptămâni, în august 2008, a izbucnit Războiul Ruso-Georgian, „primul război la care a participat Federația Rusă în afara granițelor sale după

Dmitri Medvedev și Vladimir Putin, la o paradă militară a soldaților ruși

Afganistan“[44]. În acest context, raporturile dintre Alianța Nord-Atlantică și Rusia au devenit foarte tensionate. La 19 august 2008 a avut loc Reuniunea specială a Consiliului Atlanticului de Nord, în urma căreia Moscovei i s-a cerut să-și retragă urgent trupele din Georgia, în caz contrar NATO urmând să renunțe la relațiile pe care le avea cu Rusia, până la reglementarea situației. Dar Moscova a recunoscut Osetia de Sud și Abkhazia drept state independente, determinând NATO să respingă și să condamne gestul.

În mod ironic, unii oficiali ruși au invocat conflictul drept un motiv pentru reconsiderarea arhitecturii de securitate din Europa, susținând, între altele, că evenimentul a dovedit incapacitatea NATO de a gestiona securitatea europeană[45]. Mai mult, ministrul de Externe rus, Serghei Lavrov, nu s-a sfiit să acuze NATO că a provocat războiul din august vânzând armament georgienilor[46].

La 8 octombrie 2008, în cadrul unei Conferințe internaționale desfășurate în orașul francez Evian, Medvedev a revenit asupra propunerii sale anterioare, aducând în plus unele completări destul de vagi. El a declarat că Rusia ar putea invita la Moscova statele membre NATO, UE, OSCE, dar și China, în vederea participării la o reuniune

internațională care să elaboreze tratatul general referitor la securitatea europeană. Deși propunerea sa nu s-a bucurat de o atenție deosebită, președintele rus nu și-a abandonat ideea. Un an mai târziu, la 29 noiembrie 2009, pe pagina de internet oficială a Kremlinului a fost publicat, în limbile rusă și engleză, proiectul unui tratat referitor la securitatea europeană. Potrivit acestuia, tratatul era deschis tuturor statelor europene, indiferent de apartenența lor la alte organizații internaționale sau alianțe. Principiile sale includeau respectul reciproc pentru suveranitatea, independența și integritatea teritorială a semnatarilor (principii încălcate copios chiar de către Moscova).

De asemenea, era evocat principiul renunțării la forță în relațiile dintre state. Este interesant că la tratat puteau adera nu numai statele, ci și Uniunea Europeană, NATO, OSCE, Comunitatea Statelor Independente și Organizația Tratatului de Securitate Colectivă. Dar, printre cele mai importante prevederi, sunt următoarele: „Orice măsură de securitate luată de un stat semnatar, inclusiv în cadrul altor organizații internaționale, alianțe militare ori coaliții trebuie implementată în acord cu interesele de securitate ale tuturor celorlalte state părți" (art. 1).; „Un stat parte la tratat nu ar trebui să ia sau să sprijine acțiuni care afectează semnificativ securitatea unui alt stat parte la tratat" (art. 2)[47].

Din interpretarea logică a acestor prevederi deducem că Moscova solicita, încă o dată, mai mult sau mai puțin voalat, dreptul de veto față de deciziile NATO.

Fără a intra în detalii suplimentare, să spunem că inițiativa lui Medvedev nu s-a materializat, deși unele state europene au dat semnale că ar putea fi interesate. Dar gestul său a fost perceput prompt de către analiștii occidentali drept o încercare de a implica în mod direct Federația Rusă în procesul decizional al Alianței Nord-Atlantice[48].

Când propunerile pentru securitate devin pretext pentru război

La 5 februarie 2010, la Moscova a fost adoptată *Doctrina militară a Federației Ruse*, care menționa, printre cele mai importante amenințări militare la adresa Federației Ruse: „tendința de a conferi funcții globale – realizabile prin încălcarea normelor de drept internațional – potențialului militar al NATO, și apropierea infrastructurii militare a statelor membre ale NATO de granițele Federației Ruse, în special, prin intermediul extinderii alianței"; „desfășurarea de contingente militare ale statelor străine (sau grupuri de state) în teritoriile învecinate ale Federației Ruse și ale aliaților ei"; „crearea și desfășurarea de sisteme de apărare antirachetă, care subminează stabilitatea globală și echilibrul de forțe în domeniul rachetelor nucleare, precum și militarizarea spațiului cosmic"[49].

De aici, cursul evenimentelor este cunoscut. La 7 mai 2012, Putin a revenit oficial la Kremlin, inaugurându-și cel de-al treilea mandat prezidențial. În discursul său, el a menționat că securitatea Moscovei este „testată" – probabil de către NATO[50].

La 18 martie 2014, Rusia a anexat Crimeea, drept pentru care NATO a suspendat la 1 aprilie cooperarea civilă și militară cu Moscova, ale cărei acțiuni evocau „instincte" din perioada Războiului Rece. Ulterior, Putin a justificat astfel măsura de forță a Moscovei: „Vreau să fie clar și sincer. Menținеam un dialog cu partenerii noștri – cu europenii și americanii – folosind doar instrumente diplomatice și pașnice. Însă la încercările noastre de a continua acest dialog, ei ne-au răspuns prin susținerea unei lovituri de stat anticonstituționale în Ucraina. Nu aveam nicio garanție că Ucraina nu va deveni mâine parte a NATO". În cadrul aceluiași interviu acordat postului de radio Europe 1 și postului de televiziune TF1, liderul de la Kremlin a repetat: „Să mă scuzați, dar noi nu puteam proceda altfel în aceste condiții, când un teritoriu cu o populație preponderent

de origine rusă riscă să ajungă într-o alianță militară internațională, deși locuitorii Crimeei voiau să fie în componența Rusiei"[51].

La 25 decembrie 2014, Putin a semnat noua doctrină militară, potrivit căreia extinderea NATO către granițele Rusiei sau doar a capabilităților sale militare, dar și dezvoltarea și implementarea unor sisteme antirachetă (de tipul celui dezvoltat în România, n.a.), reprezintă amenințări la adresa securității Federației: „Dezvoltarea de capabilități cu funcții globale ale NATO, efectuată cu violarea legilor internaționale, abordarea infrastructurii militare a unor state membre NATO aflate la granița cu Rusia, inclusiv prin extindere", reprezintă pericolele militare externe identificate de Kremlin[52].

În replică, acțiunile agresive ale Moscovei constituie pentru NATO „amenințări în creștere la adresa securității spațiului euroatlantic", după cum se arăta în Comunicatul Summitului NATO de la Bruxelles – 14 iunie 2021[53].

De remarcat că, în ciuda disensiunilor, Consiliul NATO-Rusia, creat în 2002 pentru a facilita consultările între NATO și Rusia, nu a fost suspendat, dar din cauza relațiilor tensionate acesta s-a întrunit ultima dată în iulie 2019, în pofida apelurilor repetate ale NATO de a resuscita acest format.

NED PRICE: „RUȘII ȘTIU FOARTE BINE CĂ UNELE DINTRE RESPECTIVELE PROPUNERI SUNT INACCEPTABILE PENTRU SUA ȘI ALIAȚII ȘI PARTENERII NOȘTRI EUROPENI"

La 17 decembrie 2021, Ministerul rus de Externe a publicat, inopinat, propunerile privind securitatea Federației Ruse și a statelor membre ale Alianței Nord-Atlantice. Documentele – „Tratat între SUA și Federația Rusă asupra garanțiilor de securitate" și „Acord asupra măsurilor pentru a asigura securitatea Federației Ruse și a statelor membre ale NATO" – conțineau o serie de angajamente pe care SUA și aliații săi ar fi urmat să și le asume în favoarea Kremlinului. Printre acestea se regăsesc excluderea oricărei noi extinderi a NATO și revenirea trupelor și armamentelor pe pozițiile în care acestea se aflau în mai 1997, adică înainte de extinderea NATO prin admiterea statelor din Europa Răsăriteană[54]. Cu alte cuvinte, din punctul lui Putin de vedere, securitatea în Europa poate fi asigurată foarte simplu: prin cedarea tuturor celorlalți.

Așadar, acestea conțineau idei inacceptabile pentru Washington și pentru aliații săi din NATO. Purtătorul de cuvânt al Departamentului de Stat al SUA, Ned Price, a subliniat, la 28.12.2021, acest fapt: „Rușii știu foarte bine că unele dintre respectivele propuneri sunt inacceptabile pentru SUA și aliații și partenerii noștri europeni"[55]. La rândul său, Înaltul Reprezentant al Uniunii Europene pentru Afaceri Externe și Politică de Securitate, Josep Borrell, a caracterizat cererile rușilor ca fiind „total inacceptabile"[56]. Chiar și Turcia, stat nărăvaș al NATO, care a ales să se doteze cu armament din Rusia, în ciuda recomandărilor SUA, a transmis un mesaj similar, prin vocea ministrului său de Externe, Mevlüt Cavusoglu: „Pentru ca o propunere să fie acceptată, ea trebuie să fie acceptabilă ambelor părți"[57]. În fine, Suedia, țară neutră, a considerat acordurile formulate de Kremlin drept „complet inacceptabile". Astfel, ministrul suedez al Apărării, Peter Hultqvist, a declarat că scopul Moscovei este acela de a crea „o sferă de influență rusă în care partea rusă exercită o influență asupra țărilor din vecinătatea noastră apropiată. Am fi și noi afec-

Centrul orașului Kiev, bombardat de trupele ruse (februarie 2022)

taţi şi de aceea acest lucru este complet inacceptabil pentru noi“[58]. De notat că atât în Suedia, cât şi în Finlanda există forţe politice care doresc ca aceste state să adere la NATO. De pildă, în discursul de Anul Nou, preşedintele finlandez Sauli Niinisto a exprimat cât se poate de clar faptul că ţara sa îşi rezervă dreptul de a se alătura Alianţei: „Să lămurim încă o dată, spaţiul de manevră şi libertatea de alegere a Finlandei includ şi posibilitatea unei alinieri militare sau a unei cereri de intrare în NATO, dacă vom decide astfel“[59].

Aşadar, Moscova le-a oferit americanilor şi aliaţilor acestora din NATO nişte acorduri inadmisibile, ştiind că acestea sunt inadmisibile. Şi atunci ce ar mai fi fost de negociat? Cu toate acestea, la 10 ianuarie 2022 au avut loc tratative ruso- americane, iar două zile mai târziu s-a întrunit Consiliul NATO-Rusia. Evident, în urma discuţiilor, părţile s-au înţeles că nu s-au înţeles. Acesta a fost pretextul pe care Kremlinul l-a folosit pentru a justifica încă o agresiune asupra Ucrainei.

NOTE:

1. O variantă a acestui articol a apărut în „Studii de istorie“, vol. III, Brăila, Constantin Buşe, Ionel Cândea – editori, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2014.

2. Address by the President of the Russian Federation, February 21, 2022, la http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/67828, pagină accesată la 21.02.2022.

3. Valentin Stan, *România şi eşecul campaniei pentru Vest*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 1999, p. 69.

4. Ibidem, p. 70.

5. Henry Kissinger, *Are nevoie America de o politică externă? Către diplomaţia secolului XXI*, Bucureşti, Incitatus, 2002, p. 31.

6. Vojtech Mastny, *Learning from the Enemy. NATO as a Model for the Warsaw Pact*, Center for Security Studies at the ETH Zürich, 2001, p. 9.

7. N.V. Vasilieva, *Războiul rece şi formarea blocurilor militare*, în „Document. Buletinul Arhivelor Militare Române“, nr. 4/ 2005, p. 29.

8. Vojtech Mastny, *The Soviet Union and the Origins of the Warsaw Pact in 1955*, Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact, 2001, p. 2.

9. John Lewis Gaddis, *Războiul Rece*, Bucureşti, RAO International Publishing Company, 2009, p. 51.

10. Vojtech Mastny, *NATO in the Beholder's Eye: Soviet Perceptions and Policies, 1949-1956*, Washington, D.C., Cold War International History Project, 2002, p. 21 şi p. 23.

11. B.M. Haloşa, *Blocul agresiv al Atlanticului de Nord*, Bucureşti, Editura Militară, pp. 74-75.

12. Martin McCauley, *Rusia, America şi războiul rece. 1949-1991*, Iaşi, Polirom, 1999, p. 55.

13. Laurenţiu-Cristian Dumitru, *România şi Tratatul de la Varşovia 1955-1968. Obedienţă şi nesupunere*, Bucureşti, Editura Universităţii Naţionale de Apărare „Carol I“, 2009, p. 65.

14. Alexandru Oşca, Vasile Popa, *Stalin a decis. Lagărul socialist se înarmează*, în „Document. Buletinul Arhivelor Militare Române“, nr. 2-3/ 1998, p. 72.

15. Laurenţiu-Cristian Dumitru, *op. cit.*, pp. 93-94.

16. Nota sovietică a fost publicată de Geoffrey Roberts, *Molotov's Proposal that the USSR Join NATO, March 1954* (e-Dossier No. 27), Washington, D.C., Cold War International History Project, la http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-27-molotovs-proposal-the-ussr-join-nato-march-1954, pagină accesată la 13.05.2013.

17. Ibidem.

18. William Z. Slany (editor), *Foreign Relations of the United States, 1952-1954. Western European Security*, vol. V, Partea I, Washington, Government Printing Office, 1983, p. 487.

19. A se vedea *Tripartite Draft Reply to Soviet Note of March 31*, la http://www.nato.int/history/doc/5-Soviet-Union-s-request-to-join%20NATO/RDC(54)240-E.pdf, pagină accesată la 15.06.2012.

20. A se vedea *Lord Ismay's Memo*, la http://www.nato.int/history/doc/5-Soviet-Union-s-request-to-join%20NATO/Transcript%20of%20Lord%20Ismay's%20Memo.pdf, pagină accesată la 15.06.2012.

21. Laurenţiu-Cristian Dumitru, *op. cit.*, p. 96.

22. A se vedea *The Warsaw Treaty, May 14, 1955*, în Vojtech Mastny şi Malcolm Byrne (editori), *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact 1955-1991*, Budapesta, New York, Central European University Press, 2005, p. 79.

23. A se vedea *Draft of the Warsaw Pact – NATO Nonaggression Treaty, May 24, 1958*, Vojtech Mastny şi Malcolm Byrne, *op. cit.*, pp. 95-96.

24. Ministerul Afacerilor Externe, Institutul Diplomatic Român, *România şi Tratatul de la Varşovia: conferinţele miniştrilor Afacerilor Externe şi ale adjuncţilor lor (1966-1991)* (ediţie îngrijită de Mioara Anton), Bucureşti, Editura ALPHA MDN, 2009, p. XVIII.

25. Ibidem, p. 488.

26. Ibidem, p. 868 şi p. 882.

27. James A. Baker III, *Russia in NATO?*, în „The Washington Quarterly“, Winter 2002, p. 102.

28. Iuri Covaleov, *Relaţia NATO-Rusia – O perspectivă istorică*, în „Buletinul Universităţii Naţionale de Apărare «Carol I»“, nr. 4/ 2007, Bucureşti, Editura Universităţii Naţionale de Apărare „Carol I“, p. 230. Vezi şi Julianne Smith, *The NATO-Russia Relationship. Defining Moment or Déjà Vu?*, Washington, DC, Center for Strategic & International Studies, 2008, p. 2.

29. Henry Kissinger, *op. cit.*, p. 63.

30. Zbigniew Brzezinski, *Marea tablă de şah. Supremaţia americană şi imperativele sale geostrategice*, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2000, p. 116.

31. Valentin Stan, *op. cit.*, p. 71

32. Iuri Covaleov, *op. cit.*, p. 232.

33. Ibidem, p. 229. Vezi şi Zbigniew Brzezinski, *op. cit.*, p. 116.

34. James A. Baker III, *op. cit.*, p. 101.

35. Ex-Nato head says Putin wanted to join alliance early on in his rule, „The Guardian“, 4.11.2021, la https://www.theguardian.com/world/2021/nov/04/ex-nato-head-says-putin-wanted-to-join-alliance-early-on-in-his-rule, pagină accesată la 4.11.2021

36. Alexandru Purcăruş, *Analiză: Noua doctrină militară a Federaţiei Ruse*, Bucureşti, Mediafax, 7.10.2003. A se vedea şi Oksana Antonenko, *Russia, NATO and European Security after Kosovo*, în „Survival“, 41-4/ 1999-2000, p. 134.

37. Speech and the Following Discussion at the Münich Conference on Security Policy, 10 februarie 2007, la http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2007/02/10/0138_type82912type82914type82917type84779_118123.shtml, pagină accesată la 10.05.2013.

38. Dmitri Rogozin: Nu lăsăm NATO la graniţele Rusiei, 2 aprilie 2008, la http://www.euractiv.ro/uniunea-europeana/articles|displayArticle/articleID_13043/Nu-lasam-NATO-la-granitele-Rusiei.html, pagină accesată la 3.04.2008.

39. Alexandru Purcăruş, *Cimilitura domnească a lui Putin*, în „Q Magazine“, nr. 29/ 7-20.04.2008, p. 41.

40. Adrian Pârlog, *Organizaţia Tratatului de Securitate Colectivă*, în „Buletinul Universităţii Naţionale de Apărare «CAROL I»“, nr. 1/ 2006, pp. 125-126.

41. Iran may join security group led by Russia, „Indian Express“, 15 mai 2007, la http://archive.indianexpress.com/news/iran-may-join-security-group-led-by-russia/30931/

42. Adam Weinstein, *Russian Phoenix: The Collective Security Treaty Organization*, în „The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations“, iarna-primăvara 2007, p. 169. Vezi şi J.H. Saat, *The Collective Security Treaty Organization*, Conflict Studies Research Centre, februarie 2005, p.3.

43. A se vedea *President of Russia Dmitry Medvedev's Speech at Meeting with German Political, Parliamentary and Civic Leaders, Berlin, June 5, 2008*, la http://www.ln.mid.ru/brp_4.nsf/e78a48070f128a7b43256999005bcbb3/c080dc2ff8d93629c3257460003496c4, pagină accesată la 6.07.2008.

44. Iulian Chifu, Monica Oproiu, Narciz Bălăşoiu, *Războiul Ruso-Georgian. Reacţiile decidenţilor în timpul crizei*, Bucureşti, Curtea Veche, 2009, p. 15.

45. Richard Weitz, *The Rise and Fall of Medvedev's European Security Treaty*, Washington, DC, The German Marshall Fund of the United States, mai 2012, p. 2.

46. Iulian Chifu, Monica Oproiu, Narciz Bălăşoiu, *op. cit.*, p. 51.

47. European Security Treaty, President of Russia Official Web Portal, 29.11.2009, la http://eng.kremlin.ru/text/docs/2009/11/223072.shtml, pagină consultată la 30.11.2009.

48. A se vedea, de pildă, Vladimir Socor, *Russian President Medvedev Submits Draft Treaty on European Security Architecture,* în „Eurasia Daily Monitor“, Volume 6, Issue 224, 7 decembrie 2009.

49. Laurenţiu Constantiniu, *Federaţia Rusă de mâine prin prisma a două documente importante*, Policy Brief nr. 20, Bucureşti, Institutul Diplomatic Român, februarie 2010, p. 4.

50. Vladimir Putin inaugurated as President of Russia, 7 mai 2012, la http://en.kremlin.ru/events/president/news/15224.

51. Vladimir Putin's interview with Radio Europe 1 and TF1 TV channel, 4 iunie 2014, la http://en.kremlin.ru/events/president/news/45832.

52. Военная доктрина Российской Федерации, 2014, la http://www.scrf.gov.ru/documents/18/129.html.

53. Brussels Summit Communiqué, NATO, 14 June 2021, la https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_185000.htm?selectedLocale=en.

54. Treaty between The United States of America and the Russian Federation on security guarantees, 17 December 2021 13:30, la https://mid.ru/ru/foreign_policy/rso/nato/1790818/?lang=en&s=08; Agreement on measures to ensure the security of The Russian Federation and member States of the North Atlantic Treaty Organization, 17 December 2021 13:26, la https://mid.ru/ru/foreign_policy/rso/nato/1790803/?lang=en, accesat la 21.12.2021.

55. Depeşă AGERPRES: „SUA le promit aliaţilor europeni transparenţă deplină în discuţiile cu Rusia“, 29.12.2021.

56. Borrell: 'EU must be involved' in US-Russia talks on Ukraine, la https://www.politico.eu/article/eu-josep-borrell-us-russia-talks-ukraine-nato/.

57. Turcia cere Rusiei să-şi abandoneze revendicările „unilaterale“ privind NATO şi să adopte a abordare constructivă în vederea ieşirii din impasul cu Occidentul şi NATO cu privire la Ucraina, news.ro, 27.12.2021, la https://www.news.ro/externe/turcia-cere-rusiei-sa-si-abandoneze-revendicarile-unilaterale-privind-nato-si-sa-adopte-a-abordare-constructiva-in-vederea-iesirii-din-impasul-cu-occidentul-si-nato-cu-privire-la-ucraina-192240312700202112142052 5137.

58. Depeşă AGERPRES: „NATO: Exigenţele Rusiei complet inacceptabile pentru Suedia“, 21.12.2021.

59. Criza din Ucraina aprinde dezbaterea internă în Finlanda pe tema aderării la NATO / Putin ceruse Alianţei nord-atlantice să oprească extinderea spre Est, g4media.ro, 4.01.2022, la https://www.g4media.ro/criza-din-ucraina-aprinde-dezbaterea-interna-in-finlanda-pe-tema-aderarii-la-nato-putin-ceruse-aliantei-nord-atlantice-sa-opreasca-extinderea-spre-est.html.

Historia

DIGITAL

EXCLUSIV ONLINE

AN XXII · NR. 242 · MARTIE 2022 · 100 PAGINI · 15 LEI · APARE PE 15 ALE FIECĂREI LUNI · DIRECTOR ION CRISTOIU
WWW.HISTORIA.RO
Historia
CUM S-A AJUNS
LA RĂZBOIUL DIN
UCRAINA
PETRU CEL MARE ȘI DATORIA NEPLĂTITĂ
ATELIERELE ARTIȘTILOR: BRÂNCUȘI, FRIDA KAHLO, PICASSO, GIACOMETTI

poate fi achiziționată din Paydemic

Scanează QR Code-ul!

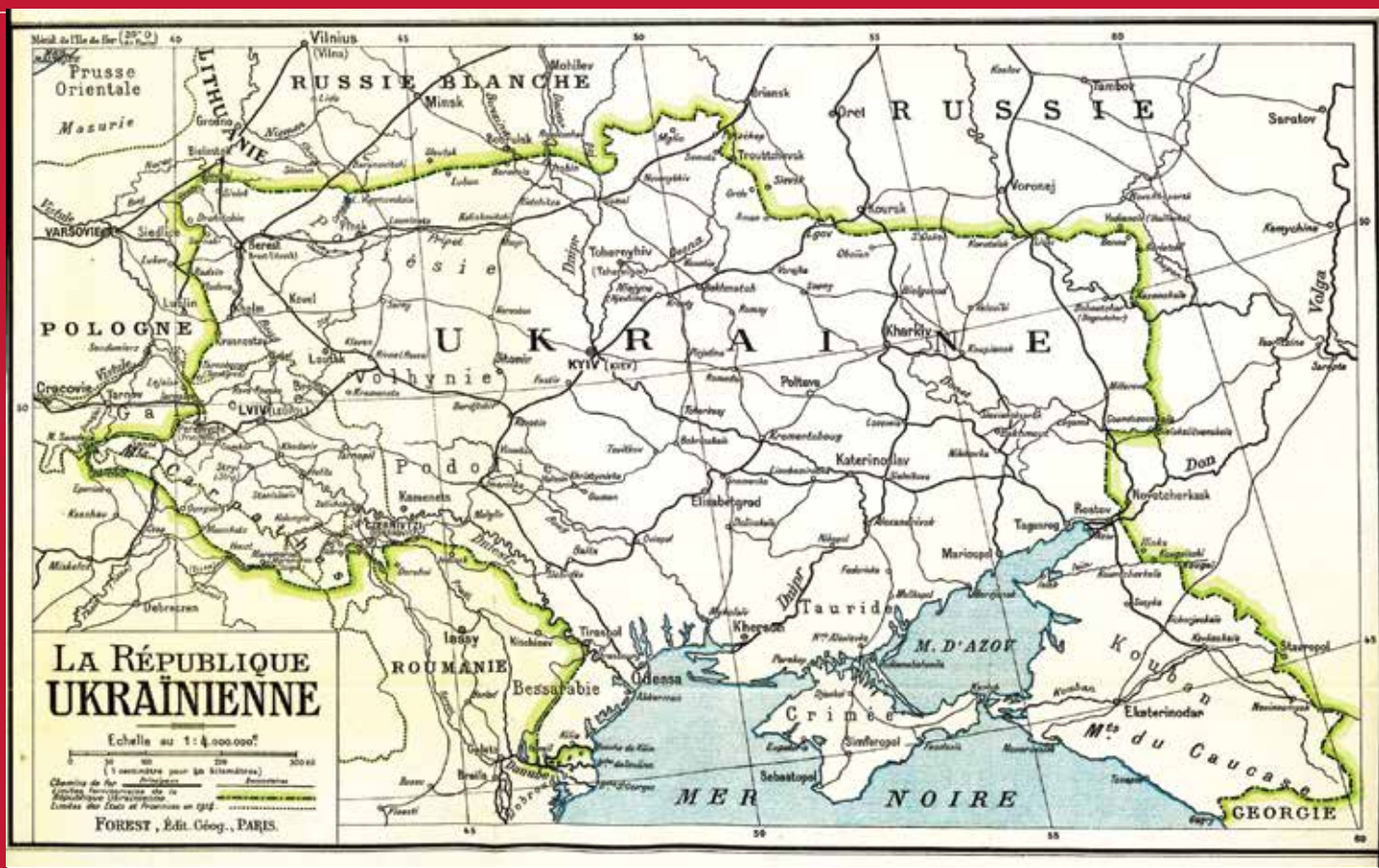

Harta prezentată de delegația Ucrainei la Conferința de Pace de la Paris, 1919

Ideea statului ucrainean

1917-1939

DE MANUEL STĂNESCU | FOTO: GETTY IMAGES, SHUTTERSTOCK, WIKIMEDIA COMMONS

Istoria rezistenței naționale ucrainene începe încă din zorii războiului civil din Rusia. Atunci, pe teritoriul Imperiului rus dezmembrat au apărut imediat două state ucrainene: Republica Populară Ucraineană (UNR) și Republica Populară Ucraineană de Vest (ZUNR). Ultima a apărut în zona Galiției răsăritene, pe teritoriul aparținând până în 1918 Imperiului Austro-Ungar, și era revendicată și de proaspătul stat polonez. La rândul său, UNR a apărut pe teritoriile fostului Imperiu Țarist, pe care naționaliștii ruși din mișcarea albă le considerau ca fiind parte din „sfânta Rusie". În consecință, liderii UNR înclinau spre o alianță și o federație cu Polonia, în timp ce conducerea ZUNR promova o alianță și o eventuală confederație cu o Rusie democrată. Cu bolșevicii nu existau legături, radicalismul lor social fiind în discrepanță cu năzuințele naționale ale ucrainenilor. În sud-estul Ucrainei acționa anarhistul Nestor Mahno, un adversar declarat al mișcării naționaliste ucrainene și care nu s-a sfiit să colaboreze cu armata roșie când a considerat de cuviință. Victoria bolșevică din războiul civil a pecetluit soarta efemerului stat ucrainean, mișcarea națională de rezistență fiind concentrată, în bună măsură, în exil.

Atunci când descriu situația politică interbelică a ucrainenilor, cercetătorii au tendința de a se concentra pe organizațiile extremiste ucrainene, ceea ce a dus la formarea unui stereotip, și anume că mișcarea națională ucraineană în exil era în mare măsură una radicală, având ca principală metodă de exprimare terorismul. Fals, pentru că în afară de mișcările radicale, în exil activau multe alte partide ucrainene: liberalii (Uniunea Național-Democrată Ucraineană), socialiștii (Partidul Socialist-Radical Ucrainean și Partidul Social-Democrat Ucrainean). Aceste partide au avut inclusiv reprezentanți în camera inferioară și superioară a parlamentului polonez – Seim. Toate aceste partide respingeau ideologia și condamnau practicile naționaliștilor, precum și pretenția lor de a fi lideri incontestabili ai diasporei ucrainene.

În afara partidelor enumerate din Ucraina poloneză, în perioada 1920-1930 în Polonia activa guvernul Republicii Populare Ucrainene în Exil (UNR), nerecunoscut de nimeni; se mai numea și Centrul Statal Ucrainean. Legături cu autoritățile poloneze existau și la nivelul serviciilor secrete, Semion Petliura (de care am amintit într-un număr anterior) și oamenii săi fiind colaboratori activi cu serviciile de informații ale Varșoviei în cadrul luptei antibolșevice. După Războiul Civil, șeful Directoratului UNR era considerat Petliura, până la asasinarea sa de un probabil agent sovietic în 1926.

Monarhiștii ucraineni erau grupați în jurul fostului hatman Pavlo Skoropadskii, care locuia la Berlin. Erau oameni destul de puțini activi și foarte impopulari, iar Skoropadskii era considerat, pe bună dreptate, prea apropiat de germani.

Naționalist-revoluționarii radicali ucraineni au fost cea mai activă forță politică a emigrației ucrainene în perioada interbelică. În afară de activismul pronunțat, dispuneau de o organizație centralizată, puternică, ramificată și profund conspirativă. Mai apoi, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, acest factor a jucat un rol hotărâtor în creșterea influenței forțelor radicale.

Reprimarea ucrainenilor din Uniunea Sovietică și Organizația Militară Ucraineană (UVO)

În interiorul Uniunii Sovietice, în anii ’30 marea majoritate a reprezentanților vechii intelighenții ucrainene a fost reprimată, rusificarea accentuată continuând fără oprire până în anii ’80. Distrugerea țărănimii ucrainene a dus la moartea a milioane de ucraineni, Holodomorul fiind recunoscut în zilele noastre drept genocid de Ucraina și de o serie de alte state.

Pe de altă parte, încă de la începutul guvernării bolșevice ucrainenii au ocupat poziții importante în aparatul de stat, mulți fiind colaboratori ai lui Lenin – Anatoli Lunacearski, Vladimir Antonov-Ovseenko, Pavel Dîbenko, Vladimir Bonci-Bruevici. Cercul apropiat al lui Stalin îi includea pe Kliment Voroșilov și Nikita Hrușciov.

În anul 1920, la Praga, a fost întemeiată Organizația Militară Ucraineană (UVO). În ea au intrat cu precădere foști ofițeri din Armata Galițiană Ucraineană și din armata UNR. În anul 1922, UVO număra aproximativ 2.000 de persoane. Majoritatea aveau experiență militară și erau adepți ai Ucrainei independente. Organizația era condusă de un fost colonel în armata UNR, Evhgen Konovaleț. În Ucraina de Vest (Polonia) secțiunea UVO era condusă de colonelul Andrii Melnik.

Liderul ucrainean Semion Petliura

Petliura era un adversar declarat al UVO; era nu doar un adept al statalității ucrainene, născut în Poltava, dar și un om cu convingeri de stânga, social-democrate. UVO nu e considerată de specialiști ca fiind continuatoarea cauzei Republicii Populare Ucrainene de Vest – ea se afla în conflict deschis cu marii oameni politici ai ei. UVO milita pentru independență, dar se baza în principal pe activitatea teroristă, considerată cea mai bună metodă de propagandă. Dincolo de raidurile și incursiunile făcute pe teritoriul Ucrainei sovietice, cea mai cunoscută activitate teroristă a adepților UVO a fost atentatul îndreptat împotriva conducătorului Poloniei, mareșalul Józef Pilsudski.

Pilsudski și Petliura

Tentativa de a-l asasina pe eroul național al Poloniei nu era întâmplătoare. Pentru mulți ucraineni, departe de a fi un erou, Pilsudski reprezenta un simbol al înșelătoriei și trădării (deși realitatea este departe de un verdict atât de dur). Pilsudski avusese o înțelegere cu Petliura în lupta comună

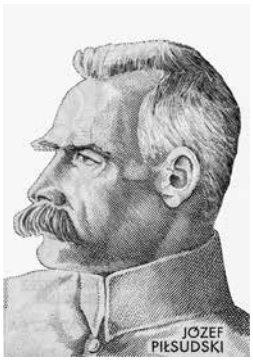

împotriva bolșevismului, conducătorul UNR promițând să nu aibă pretenții asupra Ucrainei de Vest. Înainte de tratativele cu Rusia Sovietică, mareșalul a încercat să obțină pentru Petliura o Ucrainã independentă pe malul drept al Niprului. Dar s-au opus adversarii politici ai social-democratului Pilsudski, național-democrații, care au insistat ca tratatul să fie unul bilateral, doar cu regimul comunist de la Moscova. Astfel, în urma tratatului zona Galiția și Volînia revenea Poloniei, iar Ucraina de Vest, Rusiei sovietice, ceea ce a stârnit indignarea naționaliștilor ucraineni. Unul dintre aceștia a fost cel care a pus la cale atentatul.

După încercarea nereușită de asasinare a mareșalului Pilsudski, autoritățile poloneze au demarat acțiuni de eradicare a UVO. O parte a militanților a decis să o părăsească, în timp ce liderii s-au mutat în Germania. Căutând aliați pentru activitatea sa antipoloneză și antisovietică, UVO a stabilit relații cu serviciile secrete germane încă din anii 1921-1922. Naționaliștii spionau Polonia, pe care unii naționaliști ucraineni radicali au ajuns să o urască mai mult decât pe Uniunea Sovietică, iar în schimbul informațiilor primeau bani și posibilitatea de a acționa liber în Germania. Între 1924 și 1927, UVO primea 9.000 de mărci lunar de la Abwehr, serviciul de spionaj militar al Republicii de la Weimar. Mai mult, sute de membri ai acestei organizații au făcut diverse cursuri de recalificare în Germania.

Unii cercetători proveniți din spațiul fost-sovietic sugerează că șeful UVO, Evghen Konovaleț *(foto)*, a primit în aceeași perioadă ajutor financiar de la Moscova pentru a lupta activ împotriva polonezilor. Pe 5 septembrie 1924, militanții UVO au avut o nouă tentativă nereușită de asasinat, de această dată împotriva președintelui Poloniei, Wojciechowski, fapt care a stârnit noi măsuri din partea autorităților. Activitatea de propagandă și organizare în Ucraina de Vest a continuat, în ciuda contraofensivei active a poliției, inclusiv arestări sub acuzația de spionaj și termene de închisoare pentru membrii organizației. Furia populației ucrainene a fost stârnită de politica de deznaționalizare a autorităților de la Varșovia. Această politică activă de limitare și chiar interzicere a culturii și limbii ucrainene era dublată de bănuiala (adeverită uneori) că ucrainenii făceau spionaj în favoarea Germaniei sau a Uniunii Sovietice. În 1928, polonezii au descoperit dovezi ale finanțării UVO de către serviciile de spionaj germane. În urma protestului diplomatic, cel puțin pentru o perioadă de câțiva ani, sprijinul financiar a fost suspendat.

Diaspora ucraineană a primit însă sprijin și de peste ocean, din Statele Unite și Canada. De la începutul anilor 1930, sprijinul financiar primit de UVO s-a intensificat, naționaliștii ucraineni devenind dependenți din acest punct de vedere de ajutorul oferit de câteva țări suverane direct interesate. Acțiunile lor agresive au creat impresia unei organizații mai puternice decât era în realitate, UVO nefiind singura care lupta pentru independența Ucrainei prin metode radicale.

Organizația Naționaliștilor Ucraineni (OUN)

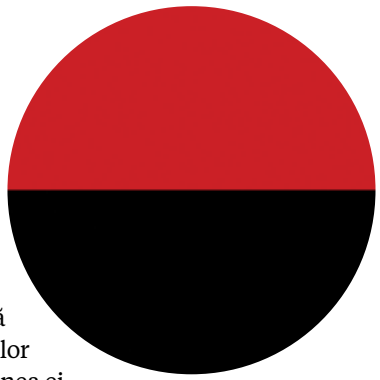

În ianuarie-februarie 1929, la Congresul Organizațiilor Naționaliste, care a primit numele de primul congres al Naționaliștilor Ucraineni, a fost creată Organizația Naționaliștilor Ucraineni (OUN), facțiunea ei militară fiind UVO. În 1934, UVO s-a contopit total cu OUN.

Inițial, Konovaleț planificase existența în paralel a celor două organizații. OUN trebuia să îndeplinească o funcție politică, legală, în timp ce UVO era planificată să nu fie împovărată cu problemele sociale, concentrându-și activitatea doar asupra terorismului, serviciului de informații și pregătirii cadrelor pentru o eventuală luptă generală, a întregii națiuni, pentru o Ucrainã independentă. Dar sub presiunea tinerilor proveniți cu predilecție din Galiția, OUN a devenit o structură tot mai radicală. Programul ei cuprindea o serie de dispoziții referitoare la idealul pentru care luptau, anume un stat ucrainean independent. Ele demonstrează că viziunea liderilor OUN nu era un stat liberal, ci mai degrabă unul corporatist, cu destule accente ce aminteau de Italia lui Mussolini (mai apropiată de ceea ce va fi Republica de la Salo de la finalul războiului).

Această asociere cu ideile totalitarismului de dreapta e negată de unii cercetători și militanți ai OUN. Vasili Kuk, fost comandant în cadrul OUN, preciza: „OUN ocupa flancul drept al partidelor politice ucrainene numai din punct de vedere al luptei armate. Toate partidele erau legale, doar UVO-OUN era ilegal. Și de aceea se situa la extrem. Dar nu e corect să vorbim de fascism sau alt totalitarism. Noi nu puteam avea partide fasciste, pentru că un partid fascist e unul de cucerire, iar noi nu aveam nici stat. Ce să mai vorbim de cucerirea altor teritorii? Când se vorbește despre o construcție statală, atunci se poate vorbi de totalitarism. UVO-OUN era o organizație militară și, ca atare, avea o structură corespunzătoare, ordine și disciplină. Nu poate fi numită o organizație totalitară nici din perspectiva metodelor și a scopurilor luptei. [...] Când în 1941 a fost o tentativă de a reface statul ucrainean, guvernul care a fost organizat de OUN era de coaliție, în el erau reprezentanți ai unor partide nu fasciste, ci democrate. Nu a fost nici un pic de totalitarism la naționaliștii ucraineni“.

Problema este încă în discuție, dar cu siguranță au existat printre liderii naționaliștilor ucraineni personaje care propovăduiau un imperialism ucrainean pe cât de absurd, pe atât de agresiv. Unul dintre teoreticienii importanți ai

OUN, Mihail Kolodzinskii, sugera că teritoriul viitoarei Ucraine trebuia să cuprindă, pentru început, Basarabia, o parte însemnată a României, Poloniei, Bielorusiei, Rusiei (până la Volga și Marea Caspică), Caucazul de Nord cu Cecenia, până la Baku și la exploatările petrolifere din jur. După obținerea unei asemenea „baze", trebuia să se înceapă o adevărată expansiune în Siberia și Asia Centrală. Kolodzinskii a murit în Transcarpatica, în 1939, în confruntările cu autoritățile maghiare. Naționaliștii ucraineni erau atașați unui alt principiu specific totalitarismului, și anume sistemului *Führerprinzip* – supunerea totală a activului de partid în fața liderului.

OUN și asasinatele comise împotriva liderilor polonezi

Deși numărul membrilor OUN era relativ mic, circa 20.000 de oameni în 1930, simpatizanții erau de câteva ori mai mulți. Calitatea directă de membru OUN era legată de greutăți și riscuri. În timpul războiului, tocmai dintre simpatizanți s-a recrutat cea mai mare parte a participanților la rezistență. Pentru marea majoritate a membrilor OUN, programul organizației era cumva de neînțeles. Limpede era doar obiectivul, statul unit ucrainean independent. Pentru atingerea acestui obiectiv, membrii OUN erau gata să moară și, mai mult, să omoare.

Un mare impact l-au avut asasinatele unor reprezentanți de seamă ai structurilor de putere poloneză – de exemplu atentatul asupra comisarului poliției poloneze din Lvov, Emiljan Czechowski, care se remarcase prin cruzime în înăbușirea mișcării naționale ucrainene. În 1930, membrii OUN au incendiat o serie de moșii ale proprietarilor polonezi din Galiția, în semn de protest față de asuprirea politică și economică a țăranilor ucraineni.

În realitate, componenta antipoloneză a fost principală în practica UVO-OUN în primul sfert de veac al existenței sale. În 1928, Konovaleț declara că, în cazul unui conflict sovieto-polon, va lua partea Moscovei, care să reunească toate teritoriile ucrainene. Ironică abordare, având în vedere soarta lui Konovaleț.

De altfel, singurul atentat al OUN împotriva regimului sovietic înainte de război a avut loc la 21 octombrie 1933, când a fost asasinat Aleksei Mailov, angajat al consulatului sovietic din Lvov, ca semn de protest față de politica de înfometare a țărănimii ucrainene. În total, în zece ani au avut loc circa 60 de atentate teroriste.

Cea mai răsunătoare acțiune a fost asasinarea ministrului de Interne al Poloniei, Bronislav Peraki, în iunie 1934. Asasinul Grigori Mațeiko a reușit să scape, adăpostindu-se în scara unui bloc, după care și-a scos pelerina și s-a amestecat în mulțime. Atentatul a fost un răspuns la „pacificarea" Ucrainei de Vest, care se caracteriza prin arestări în masă și torturarea prizonierilor.

Relațiile dintre OUN și cel de-al Treilea Reich

După atentat, măsurile autorităților poloneze împotriva OUN au fost foarte dure. Mulți organizatori ai atentatului, inclusiv Stepan Bandera, conducătorul OUN în Ucraina de Vest, au fost închiși. În 1934, regimul nazist din Germania stabilise o colaborare destul de strânsă cu OUN, încercând să îi folosească în scopuri antisovietice și antipoloneze, reciproca fiind și ea valabilă. După actul terorist, unul dintre organizatorii lui, Mîkola Lebed, a fugit în Germania, sperând să se ascundă acolo. Dar autoritățile germane s-au temut de un scandal diplomatic, în condițiile în care pactul de neagresiune dintre cele două țări fusese semnat cu câteva luni în urmă și l-au predat la Lebed polonezilor. Până în 1938, din pricina acestui incident, relațiile dintre OUN și cel de-al Treilea Reich au rămas reci.

La proces Bandera s-a comportat provocator și sfidător la adresa autorităților. La întrebarea referitoare la cetățenie, a răspuns „ucraineană". A fost condamnat întâi la moarte, pedeapsă comutată în închisoare la viață.

În anii '30, membrii OUN au săvârșit acte de terorism nu numai împotriva regimului polonez, dar și împotriva acelor ucraineni pe care liderii OUN îi considerau „trădători ai națiunii", inclusiv cei care susțineau

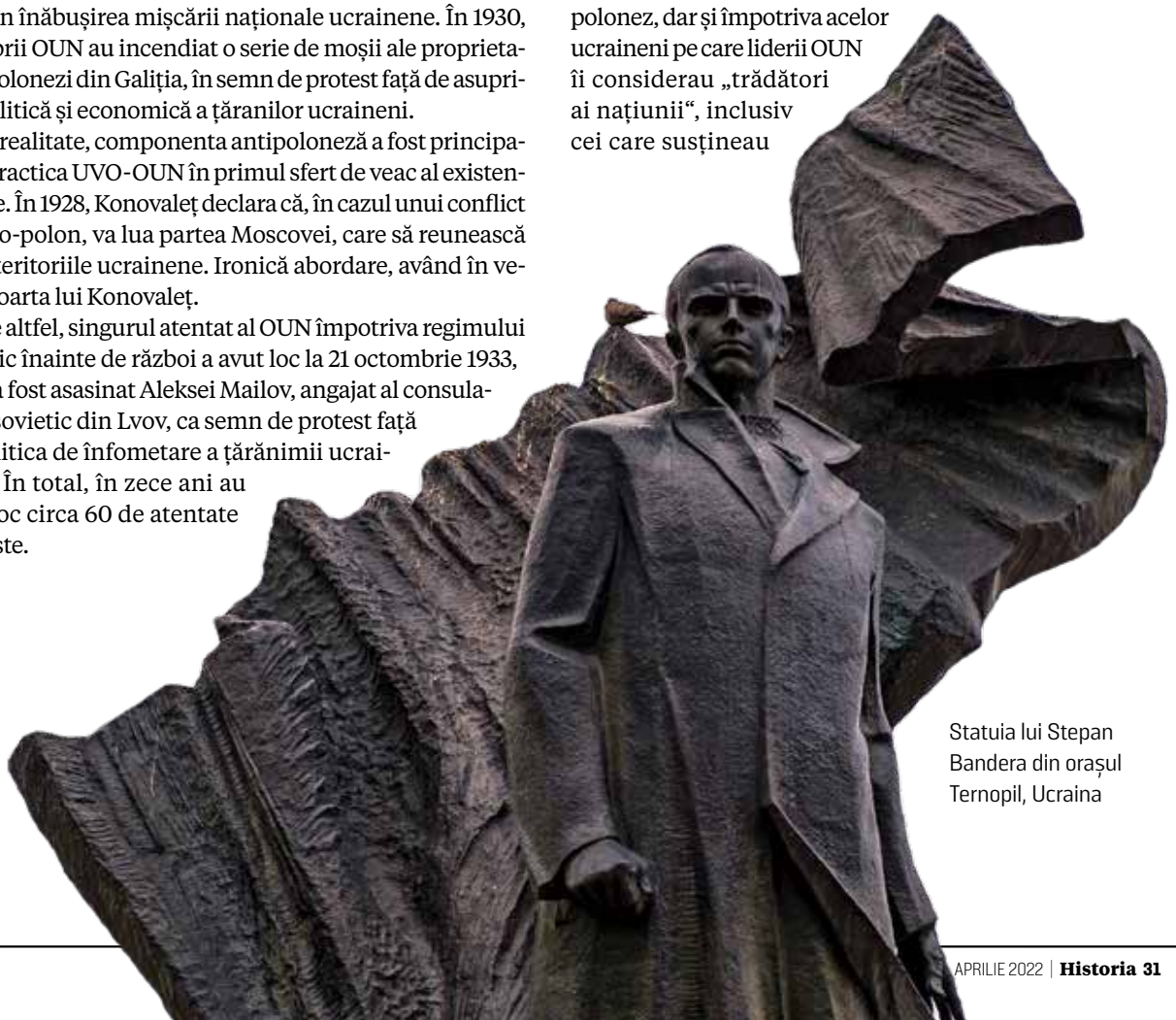

Statuia lui Stepan Bandera din orașul Ternopil, Ucraina

regimul sovietic. Astfel, militanții OUN l-au ucis pe scriitorul ucrainean Sidor Tverdohlîb, fost partizan cunoscut al autonomiei Ucrainei de Vest în componența Poloniei, susținător al compromisului polono-ucrainean. În 1934 a fost asasinat Ivan Babii, director al Gimnaziului academic din Lvov, adversar declarat al OUN.

Tumultuosul an 1938 a adus o schimbare și în relațiile dintre OUN și Abwehr-ul german, ceea ce a dus la o dependență accentuată față de Berlin. Acest lucru a devenit evident în timpul evenimentelor din Transcarpatia, teritoriu aflat în perioada interbelică în componența Cehoslovaciei. OUN avea în regiune o influență limitată – starea de spirit era prorusă, chiar prosovietică. În urma acordurilor de la Munchen din 1938, liderii locali au cerut autonomia, primită la 11 octombrie 1938. La 14 martie 1939, pe fondul invaziei germane, Transcarpatia și-a proclamat independența. Ucraina Carpatică independentă a durat doar o zi, pentru că pe 15 martie regiunea a fost invadată de trupele maghiare, în conformitate cu Primul Arbitraj de la Viena, Transcarpatia îi revenea Ungariei. Autoritățile maghiare de ocupație au declanșat o cruntă represiune împotriva organizațiilor proruse și proucrainene.

Asasinarea lui Konovaleț

Dar deja în timpul crizei din Transcarpatia OUN fusese grav afectată în structura sa de conducere. La 23 mai 1938, la Rotterdam, un agent al NKVD, poliția secretă sovietică, cu numele de cod „Voliuh" (Pavel Sudoplatov), l-a asasinat pe Evghen Konovaleț, întemeietorul UVO-OUN. Sudoplatov, originar din Ucraina de Est și pe jumătate ucrainean, devenise membru CEKA (denumirea inițială a serviciilor secrete bolșevice) în 1921, la doar 14 ani. Din 1933 a devenit un „ilegal", agent sovietic sub acoperire operând în mai multe țări europene. S-a infiltrat în OUN și a ajuns om de încredere al lui Konovaleț *(foto)*. În memoriile sale, publicate la începutul anilor 1990, povestește cum i-a oferit lu Konovaleț o cutie de bomboane ce conținea un dispozitiv exploziv și care urma să se declanșeze „la exact o jumătate de oră după schimbarea poziției cutiei, din verticală în orizontală". După ce a așteptat în apropiere detonarea bombei, s-a urcat într-un tren cu destinația Paris; de teamă să nu fie arestat în tren, a coborât în apropierea graniței belgiene, trecând granița cu taxiul – „grănicerii nu au acordat deloc atenție pașaportului meu ceh". Cu același taxi a ajuns la Bruxelles, apoi la Paris. De acolo, cu ajutorul unor documente poloneze false puse la dispoziție de agenții sovietici din capitala Franței, a plecat la Barcelona, unde a fost pentru puțin timp implicat în activitățile de spionaj sovietice în ultima parte a războiului civil din Spania.

Afiș de propagandă sovietică cu Stalin din perioada interbelică

Sudoplatov a fost la un pas de a fi epurat în toamna anului 1938. Reabilitat de Stalin, a devenit șeful departamentului extern al NKVD, calitate în care a coordonat asasinarea lui Troțki. În memoriile sale, Sudoplatov susține că a reușit recrutarea unor savanți implicați în dezvoltarea bombei atomice, dar numeroși cercetători pun la îndoială această afirmație. După eliminarea lui Beria a fost arestat și condamnat la 15 ani de închisoare, fiind eliberat în 1968. A murit în 1996.

După asasinarea lui Konovaleț, atât poliția olandeză cât și conducerea OUN l-au suspectat pe Sudoplatov ca fiind

autorul asasinatului. Tot el susține că în 1940, în Ucraina de Vest au fost capturați doi agenți ucraineni care aveau asupra lor o fotografie în care apărea alături de Konovaleț. Agenții susțineau că nu știu despre cine este vorba, dar au primit ordin ca în cazul în care îl întâlnesc să îl lichideze pe loc.

STALIN, DESPRE ASASINAREA LUI KONOVALEȚ: „SCOPUL NOSTRU ESTE SĂ DECAPITĂM FASCISMUL UCRAINEAN ÎNAINTE DE DECLANȘAREA RĂZBOIULUI"

Asasinarea lui Konovaleț a fost o lovitură dură pentru OUN. Sudoplatov susține că însuși Stalin l-ar fi însărcinat cu asasinarea liderului ucrainean. „Nu-i un act de răzbunare", preciza Stalin, „deși Konovaleț e un agent al fascismului german. Scopul nostru este să decapităm fascismul ucrainean înainte de declanșarea războiului, pentru a-i forța pe acești «gangsteri» să se anihileze reciproc în lupta pentru putere".

Declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial a găsit OUN dezbinată și scindată în două facțiuni ireconciliabile, ceea ce va influența rolul și locul lor în evenimentele tragice de pe teritoriul Ucrainei din perioada 1939-1945. Dar, despre toate astea, într-un număr viitor al revistei **Historia**.

il.1 Francisco de Zurbarán, *Hristos pe cruce cu un pictor*, 1650-55, ulei pe pânză, 105 x 84 cm, Museo Nacional del Prado, Madrid

Crucificarea lui Hristos ca ficțiune picturală

DE COSMIN UNGUREANU

Crucea simplă, din lemn, se înalță solitar în jumătatea stângă a imaginii. Țintuit în patru cuie, trupul lui Hristos se profilează emaciat în întunericul omniprezent, prins într-un flux incandescent de lumină. Imaginea nu înfățișează propriu-zis scena răstignirii în desfășurarea ei istorică. Lipsesc personajele secundare – Fecioara Maria, sfântul Ioan, centurionii romani –, iar configurația geografică a Golgotei este redusă la silueta evanescentă a unei coline. Privat de dimensiunea narativă, tabloul *Hristos pe cruce cu un pictor* – pictat de Francisco de Zurbarán (1598-1664) la Sevilla, la mijlocul veacului al XVII-lea – pare să se încadreze în categoria imaginilor votive, cu miză devoțională **il.1**.

Crucificarea lui Hristos, atopică și atemporală, luminată intens pe un fundal negru, este o formulă iconografică consacrată deja de câteva decenii în pictura andaluză. Contrariantă, în acest caz, este inserarea unui al doilea personaj, străin de narațiunea biblică, dar figurat într-o relație activă cu Hristos. După cum se poate observa, în preajma crucii se află un pictor, surprins de asemenea de fasciculul de lumină, cu privirea ațintită către Hristos, ținând paleta și un mănunchi de pensule încărcate de culoare. Ambiguitatea prezenței sale acolo este accentuată de postura corporală și de aspect. Cu mâna dreaptă la inimă și buzele întredeschise, pictorul pare copleșit de apariția din preajmă. De asemenea, înfățișarea lui contrariază prin vestimentația apostolică, perfect plauzibilă cronologic în istoria crucificării lui Hristos, însă incompatibilă cu instrumentarul modern – pensulele și paleta cu culori.

Incandescența grației divine

Inserarea pictorului în spațiul imaginii îi complică indefinit interpretarea, problematizând subiectul propriu-zis, dar și statutul și mizele reprezentării. Proximitatea celor două personaje, precum și relația de contiguitate implicită, conturează câteva scenarii: fie pictorul, modern, se află în preajma unei viziuni; fie pictorul, antic, „contemporan" cu Hristos, este parte a ficțiunii picturale; fie, în sfârșit, obiectul contemplației sale este un crucifix în mărime naturală. În oricare dintre aceste situații, descifrarea subiectului este însă complicată de spațialitatea vagă, de întunericul învăluitor și de lumina stranie, revărsată dintr-o sursă invizibilă din afara imaginii. Zurbarán nu inventează această regie luministică, ci o preia – încă de la începutul carierei sale, din anii 1626-27 – pe o filieră indirectă, de la faimosul pictor italian Michelangelo Merisi da Caravaggio (1572-1610)[1].

Focalizarea dramatică a fluxului luminos îi evidențiază substanța nefirească: nu este o lumină naturală, diurnă, de vreme ce fundalul este întunecat, iar intensitatea ei depășește cu mult strălucirea selenară sau scânteierea izolată a unei făclii. Prin urmare, această lumină nu poate fi decât transfigurată, metafizică, incandescența transcendentală a grației divine[2].

Întunericul omniprezent nu este nocturn, nu se poate justifica ca fenomen natural. Poate fi însă deslușit mai adecvat prin raportarea la climatul spiritual al secolului al XVII-lea, epocă în care întunericul este valorizat ca medium favorabil introspecției *(oratio interior),* dar și ca stadiu indispensabil în atingerea grației divine. În acest fel sunt tematizate, în scrierile celor mai însemnați teologi ai vremii (Ignacio da Loyola, Juan de la Cruz sau Luis de Granada), concepte precum „noaptea sufletului" sau „noaptea păcatului"[3]. Zurbarán pare să-și fi asumat, prin urmare, rolul unui „predicator", care face vizibilă, prin intermediul „viziunii" pictate, prezența divină. Iar prin acest „exercițiu spiritual", favorizat de întunericul omniprezent, privitorul asistă la mortificarea Mântuitorului, laolaltă cu pictorul din tablou.

Pintor cristiano

Cine este însă artistul din imagine? Prima ipoteză ar fi autorul însuși, descinzând transgresiv în spațiul propriului tablou. Deși arată vârsta lui Zurbarán din acea epocă, o atare presupoziție nu poate fi confirmată în lipsa oricărui autoportret sau portret incontestabil. Dacă așa ar sta lucrurile, scenariul tabloului ar releva o subtilitate remarcabilă: pictorul își contemplă opera abia încheiată, sublimat în propria ei materialitate.

Veșmântul anacronic ar putea valida, pe de altă parte, ipoteza potrivit căreia artistul din preajma lui Hristos ar fi sfântul Luca, pictor, doctor și evanghelist, consacrat încă din Evul Mediu ca patron al artiștilor. Dar, deși se considera că el ar fi pictat-o pentru prima oară pe Fecioara Maria, iar această scenă de atelier era frecvent reprezentată în pictura secolelor XVI-XVII, sfântul Luca nu este asociat, în nicio situație figurativă, cu Hristos răstignit. Identificarea pictorului din tablou cu sfântul Luca, deși plauzibilă, este prin urmare neconcludentă[4]. În sfârșit, a treia ipoteză cu privirea la identitatea artistului le-ar putea cumula pe celelalte două (autorul însuși și evanghelistul) în forma unei personificări generice a statutului său profesional – așa-numitul *pintor cristiano*, suprema treaptă la care putea aspira un artist în Spania secolului al XVII-lea[5].

Un artist putea cunoaște gloria, pe atunci, prin virtuozitatea cu care era capabil să imite realitatea, până la iluzionism. Deja de la începuturile carierei sale, Zurbaran reușise să creeze un asemenea efect în chiar primul său tablou reprezentând-ul pe *Hristos pe cruce*, pictat în mărime naturală, pentru mănăstirea San Pablo el Real din Sevilla **il.2**. În acel tablou, nu doar corpul răstignit era proiectat pe fundalul negru („noaptea păcatului") cu un frapant efect de iluzionism, ci mai cu seamă o cartolină lipită de lemn, la baza crucii, pe care se poate descifra inscripția auctorială „Fran[cis]co Dezur[barán] fa[ciebat] 1627". Printr-o abilă metalepsă vizuală, și acolo era prezent artistul însuși, în spațiul propriei picturi; aproape trei decenii mai târziu, în tabloul *Hristos pe cruce cu un pictor*, cartolina este înlocuită de silueta unui artist, care preia astfel funcția semnăturii auctoriale[6].

În mod curios, deși naturalismul ar fi trebuit să vizeze iluzia carnalității, descrierea receptării acestui tablou în situl originar – în capelă, în penumbră, dincolo de un grilaj – accentua confuzia cu o operă de sculptură, anume un crucifix din lemn policromat: „[...] un *Isus Hristos răstignit*, care este pus dincolo de grilajul capelei, unde lumina este slabă, astfel

il.2 Francisco de Zurbarán, *Hristos pe cruce*, 1627, ulei pe pânză, 290 x 165,5 cm, Art Institute, Chicago

il.3 Juan Martínez Montañés, *Hristos al îndurării*, 1603-06, lemn policromat, 190 cm, Catedrala din Sevilla

încât oricine îl vede neprevenit crede că e sculptat"[7].

Cel mai faimos crucifix din lemn policromat, instalat în capela San Andrés a catedralei Santa María de la Sede din Sevilla, fusese sculptat de Juan Martínez Montañés, la începutul secolului al XVII-lea, în mărime naturală **il.3**. În mod semnificativ, contractul semnat de Montañés prevedea explicit ca Hristos să fie „reprezentat privind către oricine se afla în rugăciune la picioarele sale, ca și când i-ar vorbi și ar plânge suferințele pe care le îndură pentru cel ce se află în fața Lui"[8]. În arta hibridă a sculpturii policromate, dezirabila „însuflețire" pretinsă prin contract nu rezulta din îndemânarea cioplirii propriuzise, ci, dimpotrivă, din măiestria celui care ar fi urmat să acopere lemnul cu culoare. Regulamentele de breaslă din Spania secolului al XVII-lea interziceau sculptorului să-și picteze propria statuie, conferind acest drept exclusiv pictorului[9].

Se știe că Zurbarán a practicat sculptura și arta poleirii în tinerețe[10] și se presupune că îi va fi fost comisionată, poate chiar în mai multe ocazii, pictarea câte unei statui din lemn. Un asemenea crucifix din lemn policromat ar putea să fie chiar cel pe care îl contemplă pictorul din tablou. „Însuflețit" prin culoare, Hristos – „real" sau pictat/sculptat – pare să se întoarcă către el, consacrându-l astfel ca *pintor cristiano*.

NOTE:
1. Gabriele Finaldi, „Zurbarán, le «Caravage Espagnol» et la peinture italienne", in I. Cano Rivero (ed.), *Francisco de Zurbarán (1598-1664)*, Bozar Books, Bruxelles, 2014, pp. 43-53.
2. Carlo del Bravo, „Sul significato della luce nel Caravaggio e in Gianlorenzo Bernini", in *Artibus et Historiae*, vol. 4, nr. 7, 1983, pp. 69-77.
3. Maria Rzepińska, „Tenebrism in Baroque Painting and its Ideological Background", in *Artibus et Historiæ*, Vol. 7, Nr. 13, 1986, pp. 100-102.
4. Pentru cele două ipoteze de identificare vezi Javier Portús, *Metapintura. Un viaje a la idea del arte en España*, Museo Nacional del Prado, Madrid, 2016, p. 41.
5. Pentru o interpretare foarte complexă a tabloului vezi Lisandra Estevez, „The Artist as Visionary in Francisco de Zurbarán's *Crucifiction with a Painter*", in *Sixteenth Century Journal*, vol. 50, nr. 4, 2019, pp. 1033-1062.
6. Susann Waldmann, *Der Künstler und sein Bildniss in Spanien des 17. Jahrhunderts*, Frankfrut am Main, 1995, p. 133.
7. Antonio Palomino, „Francisco de Zurbarán, pictor", în *Viața celor mai iluștri pictori și sculptori spanioli*, traducere de O. Busuioceanu, Meridiane, 1992 (1724), p. 236.
8. Victor Ieronim Stoichiță, *Experiența vizionară în arta spaniolă a Secolului de Aur*, Humanitas, 2011, p. 77.
9. Xavier Bray, „Velázquez y la escultura policromada", in B. Navarrete Prieto (ed.), *El joven Velázquez*, ICAS, Sevilla, 2015, pp. 528-540.
10. Odile Delenda, „The Life and Work of Francisco de Zurbarán", in O. Delenda & M. Borobia (eds.), Zurbarán. A New Perspective, Madrid, 2015, p. 16.

ABONEAZĂ-TE ȘI DESCOPERĂ Historia

în perioada 15 aprilie–14 mai

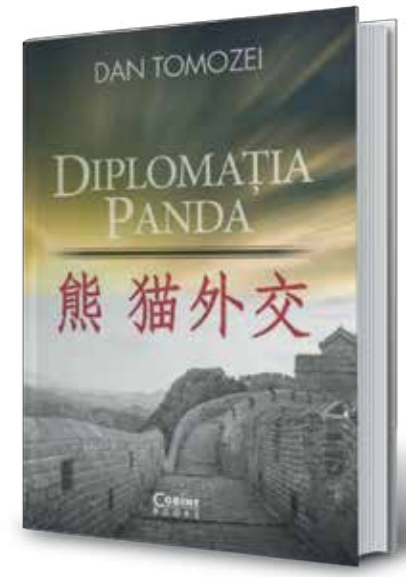

OFERTĂ SPECIALĂ!

Abonează-te la Historia* sau Historia + Historia SPECIAL
pe minimum 12 luni şi poți câștiga una dintre cele 40 de cărți oferite de editura Corint

CORINT

DIPLOMAȚIA PANDA

de Dan Tomozei

SCANEAZĂ CODUL QR

10% EXTRA REDUCERE PENTRU STUDENȚI ȘI PENSIONARI

Pentru a beneficia de extra reducerea de 10% din prețul de abonament, trimiteți fie copia carnetului de student vizat pe anul universitar în curs, fie copia talonului de pensie pe ultima lună, la abonamente@adevarulholding.ro.

PREȚURI LA ABONAMENTE CU PÂNĂ LA 31% MAI MICI FAȚĂ DE PREȚUL LA CHIOȘC

ONLINE: la http://abonamente.adevarul.ro

Prin **VIRAMENT BANCAR** sau **MANDAT POȘTAL** în contul SC ADEVĂRUL HOLDING SRL, cod fiscal RO18990288, deschis la BRD Sucursala DECEBAL, București, Bulevardul Unirii, nr. 64, bl. K4, scara 3 și 4, sector 3.
Cont RO70BRDE441SV58305914410

La FIRMELE DE ABONAMENTE și la TOATE OFICIILE POȘTALE

*Pentru acordarea premiilor este necesar să vă abonați la Historia sau Historia + Historia Special pe minimum 12 luni și să trimiteți copia dovezii de plată împreună cu talonul de abonament completat la SC ADEVĂRUL HOLDING SRL, București, Șos. Fabrica de Glucoză, nr. 21, sector 2, cod poștal 020331, sau email abonamente@adevarulholding.ro.
**Premiile vor fi acordate prin tragere la sorți din numărul total al abonaților din luna curentă. Detalii în regulament și pe site-ul historia.ro.

	3 luni	6 luni	12 luni
Historia (apariție lunară)	(35 lei)	(69 lei)	(126 lei)
Historia SPECIAL (apariție trimestrială)		6 luni	12 luni
		(19 lei)	(38 lei)
Historia + Historia SPECIAL	3 luni	6 luni	12 luni
	(46 lei)	(86 lei)	(161 lei)

INTRĂ PE HISTORIA.RO PENTRU A FI LA CURENT CU OFERTELE NOASTRE DE ABONARE.

Talon de abonament Historia ☐ Historia Special ☐

Nume şi Prenume..... CNP.....

Str. ..... Nr..... , Bl....., Sc....., Et....., Ap....., Localitate.....

Judet/ Sector ....., Cod poştal ....., Telefon ..... E-mail.....

Am achitat suma de ..... lei cu mandat poştal/ordin de plată nr. ..... din data .....
în contul S.C. ADEVĂRUL HOLDING S.R.L., cod fiscal RO18990288, deschis la BRD Sucursala DECEBAL, București, Bulevardul Unirii, nr. 64, bl. K4, scara 3 și 4, sector 3. Cont RO70BRDE441SV58305914410.

Abonamentul va începe din luna* ..... Semnătura .....

Pentru abonamentele plătite cu mandat poştal sau ordin de plată este necesar să trimiteți talonul completat, împreună cu copia dovezii de plată la S.C. ADEVĂRUL HOLDING S.R.L., București, Şos. Fabrica de Glucoză nr.21, sector 2, cod poştal 020331, sau e-mail: abonamente@adevarulholding.ro.

Plata se va efectua până la data de 25 a lunii în curs pentru ca livrarea abonamentului să înceapă de la data de 1 a lunii următoare. Prin completarea prezentului talon sunt de acord ca S.C. Adevărul Holding S.R.L să prelucreze datele mele cu caracter personal pentru activități promoționale și să le dezvăluie terților conform legii nr.677/2001. Îmi rezerv dreptul să mă opun acestei prelucrări și să solicit ștergerea datelor adresându-mă societății S.C. Adevărul Holding S.R.L printr-o cerere scrisă.

Elena și Nicolae Ceaușescu întâmpinați la sosirea pe aeroportul din Iași, la 12 septembrie 1985

Un protest necunoscut
Greva de la Întreprinderea Mecanică Nicolina

DE SERINELA PINTILIE, OANA IONEL DEMETRIADE | FOTO: ARHIVELE NAŢIONALE ISTORICE CENTRALE, SERVICIUL JUDEŢEAN IAŞI AL ARHIVELOR NAŢIONALE, MNIR – WWW.COMUNISMULINROMANIA.RO, FOTOTECA ONLINE A COMUNISMULUI ROMÂNESC, WWW.IASULMEU.RO, COLECȚIA SERINELA PINTILIE

16 februarie era una dintre sărbătorile importante ale României comuniste: „Ziua ceferistului" rememora greva de la Atelierele CFR Griviţa, Bucureşti, din 1933, unul dintre momentele fondatoare ale conştiinţei clasei muncitoare.
În 1987, la Iaşi, pe 16 februarie, festivismul a fost înlocuit cu un protest, şi nu oriunde, ci la fostele Ateliere CFR „Nicolina", redenumite în epocă Întreprinderea Mecanică Nicolina. Acţiunea ca atare nu e singulară în anii '80, dar are o mare însemnătate simbolică, de vreme ce arăta că există fisuri chiar în fundaţia şi principiile pe care se clădise sistemul. Nicolina mai ales avea o „reputaţie" de apărat, pentru că de aici provenea Ilie Pintilie, căruia i se construise un adevărat cult în anii '50.

Protestul muncitorilor de la Nicolina, din februarie 1987, pentru stingerea căruia s-a intervenit rapid, e foarte puţin cunoscut specialiştilor şi publicului larg: din arhiva fostei Securităţi documentele lipsesc, iar arhivele organizaţiilor de partid din Iaşi nu sunt accesibile. Din puţinele, dar foarte relevantele documente descoperite, alături de mărturii de istorie orală s-au putut reconstitui coordonatele acestei acţiuni de protest. În exact aceeaşi perioadă se revoltau la Iaşi şi studenţii, despre marşul cărora veţi putea citi pe larg în ediţia următoare a revistei.

Pionieri, muncitori, membri ai Gărzilor patriotice etc., aduși să ovaționeze discursul lui Nicolae Ceaușescu la „marea adunare populară din municipiul Iași", 13 septembrie 1985. Ceaușescu vorbește de la balconul Comitetului județean de partid, spre Palatul Culturii.

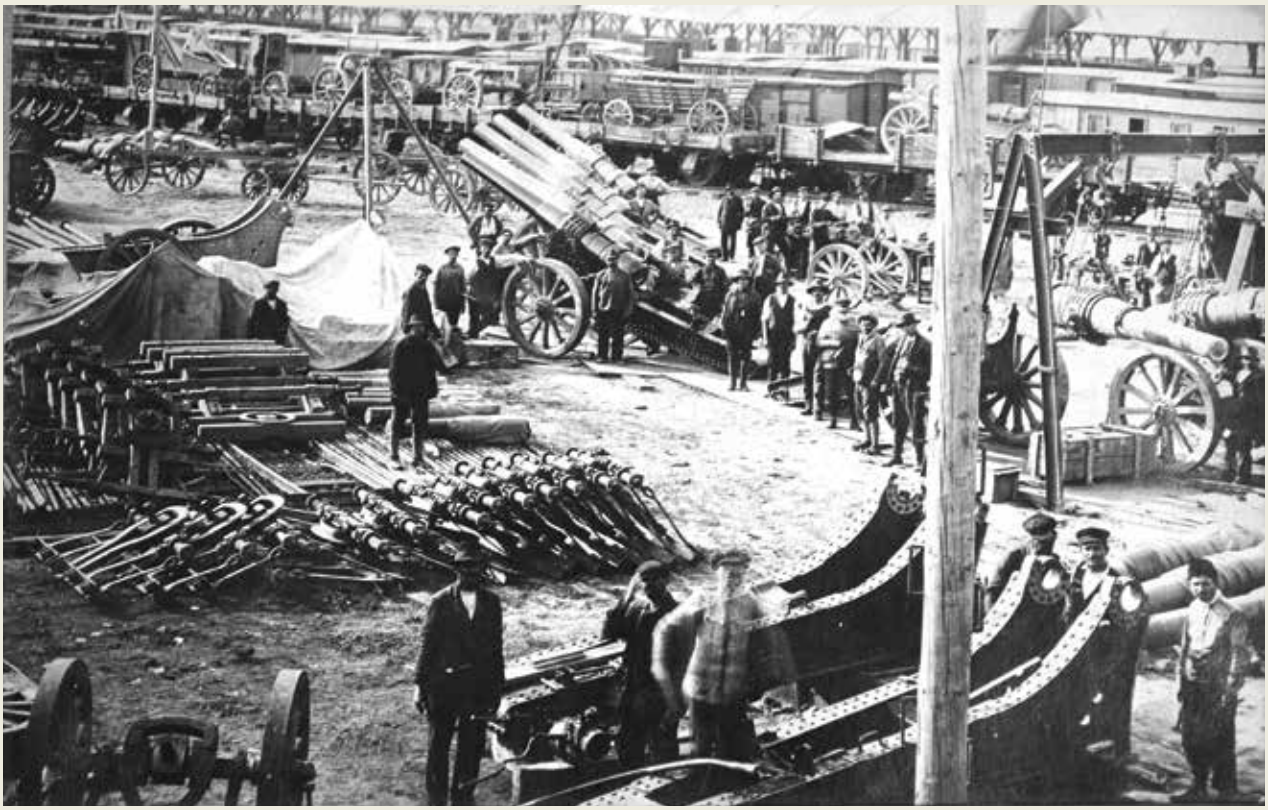

Atelierul de montare a artileriei grele de la Nicolina, în mai 1917

Istoria Nicolinei

Înființarea Atelierelor „Nicolina" este legată de începuturile modernizării României. Dezvoltarea rețelei de cale ferată impunea apariţia unor ateliere care să se ocupe cu întreţinerea materialului rulant. Legea 2195 din 1892 prevedea astfel construirea unor ateliere CFR în București (Atelierele „Griviţa") și în Iași (Atelierele „Frumoasa"/„Nicolina"). Au trecut însă cinci ani până când Primăria Iași a decis exproprierea terenurilor necesare construcţiei, iar lucrările au putut începe. A doua etapă a construcţiei a urmărit extinderea atelierelor și s-a derulat între anii 1907 și 1912.

Deși nu erau finalizate, Atelierele Nicolina au căpătat o poziţie strategică în timpul Primului Război Mondial. Odată cu retragerea autorităţilor în Moldova, Atelierele Nicolina au adăpostit, în barăcile special construite sau sub cerul liber, o mare parte din utilajele evacuate. În incinta Atelierelor a funcţionat în timpul războiului fabrica bucureșteană de armament Wolff. Munca se desfășura în condiţii extrem de dificile, mai ales pe vreme de iarnă, iar iarna din 1916-1917 a fost una extrem de grea. Menirea Atelierelor în perioadă era dublă: ele trebuiau să repare materialul rulant și să asigure, după putinţă, nevoile războiului. Ceferiștii ieșeni au găsit soluţii ingenioase pentru adaptarea muniţiei de război de calibru mare (proiectilele gata încărcate), de provenienţă franceză, la armamentul din dotare, în mare parte de provenienţă germană. Dezvoltarea Atelierelor a continuat în perioada interbelică și a cuprins trei valuri semnificative de reutilări, în anii 1923, 1925 și 1927. Apoi, în anii celui de-al Doilea Război Mondial, Nicolina a continuat să funcţioneze pentru nevoile de aprovizionare și ale frontului.

EROII PROLETARIATULUI INTRĂ ÎN SCENĂ: ILIE PINTILIE

În perioada interbelică, Atelierele Nicolina s-au remarcat printr-o intensă mișcare sindicală. Grevele la Atelierele Nicolina au început în vara anului 1918 și au avut un impact deosebit de puternic asupra celorlalte domenii de activitate. Subordonate Direcţiei Generale a Căilor Ferate Române, Atelierele și-au asumat condiţia vârfului de lance al mișcărilor muncitorești, fără ca angajaţii să rişte propriu-zis concedierea. Un sindicat în sensul propriu al cuvântului, cu statut și membri cotizanţi, s-a constituit însă abia în ianuarie 1929.

În opinia comuniștilor, ceferiștii reprezentau „avangarda proletariatului". La Nicolina, reprezentantul său cel mai important a fost Ilie Pintilie. Ucenic la secţia turnătorie (1918-1922), a participat la grevele din 1918-1919 și apoi la greva generală din 1920. Devenit membru al Partidului Comunist din ilegalitate, Pintilie a manevrat pentru ca sindicatul ceferiștilor să fie acaparat de comuniști și a devenit președintele său în 1933.

Atelierele Nicolina, reparații vagoane. Vedere spre Galata, 1933

Muncitori ceferiști într-o pauză

Muncitori ai Uzinei Mecanice Nicolina lângă bustul lui Ilie Pintilie, statuie ridicată în incinta fostelor Ateliere Nicolina

Fotografie de grup din secția turnătorie

A fost supravegheat de poliţie pe tot parcursul anului 1932, când a și fost arestat, după o întrunire sindicală, împreună cu Gheorghe Gheorghiu-Dej, cunoscut ca ,,agitator comunist'' și viitor lider al României comunizate.

În semn de solidaritate cu ceferiștii de la Griviţa, la 4 februarie 1933, muncitorii de la Atelierele Nicolina au declarat şi ei grevă generală. După represaliile de la București, din 16 februarie, au fost identificaţi și concediaţi drept instigatori la grevă și nouă muncitori de la Nicolina, printre care şi Ilie Pintilie. După eliberare, la cererea partidului, Pintilie a părăsit lașul și s-a mutat la București, unde a devenit activist al CC al PCdR. S-a ocupat de organizarea muncitorilor în mai multe locuri din ţară, fiind cooptat în CC al PCdR în 1936, iar din 1938 în secretariatul CC. În 1939, Ilie Pintilie a fost din nou arestat și condamnat, trimis la închisoarea Doftana. Aici s-a reîntâlnit cu Gheorghe Gheorghiu-Dej, căruia îi era superior în ierarhia de partid, și cei doi devin rivali, disputându-și întâietatea asupra conducerii comuniștilor din penitenciare. Pintilie a murit în închisoare, în urma cutremurului din 10 noiembrie 1940, iar Dej a devenit liderul necontestat al comuniștilor încarceraţi.

Destinul l-a transformat pe Ilie Pintilie într-un martir al cauzei proletariatului, iar numele său trebuia rostit cu respect. În anii '50, propaganda de partid i-a construit un cult ,,eroului'' Ilie Pintilie: străzi, spitale, case de odihnă i-au purtat numele în mai multe locuri din ţară. Locuinţa sa din Iași, din apropierea Atelierelor CFR Nicolina, a devenit casă memorială în 1959, iar la semicentenarul PCR din 1971 a fost reamenajată. În plus, după construirea ,,Monumentului eroilor luptei pentru libertatea poporului și a patriei, pentru socialism'', osemintele sale au fost duse la București.

Perioada postbelică a venit cu noi provocări: fostele ateliere s-au extins, dotările s-au diversificat și baza materială s-a îmbunătăţit. Cel puţin așa lăsa să se înţeleagă discursul oficial, care trebuia să reamintească, constant, binefacerile industrializării, specifică tuturor statelor comuniste. Căci cum altfel ar fi putut fi justificate depășirile de plan, raportate cu entuziasm pentru fiecare an.

Că nu era chiar așa, că sistemul se zguduia din temelii, vedem, pe larg, în paginile care urmează.

Panouri cu realizări ale ,,Epocii de Aur'', la Iaşi, în 1985

Anii ’80 au anunțat începutul declinului unui întreg sistem politic, socio-economic și cultural. Pretutindeni în statele comuniste criza economică s-a acutizat vizibil. „De la Stettin la Marea Baltică, la Trieste la Marea Adriatică”, economiile planificate se clatină serios, iar lipsurile devin leitmotivul perioadei.

Situația economică a creat vii nemulțumiri în rândul proletariatului. În anii ’80, 26 de țări erau adepte ale marxist-leninismului. Printre acestea, 14 erau conduse de un partid comunist de peste 30 de ani. Împreună, ele reprezentau 34,4% din populația și 30,7% din suprafața planetei. La scara Istoriei, comunismul s-a afirmat ca un sistem politic extrem de performant: nici un altul nu a cucerit mai mult într-un timp mai scurt. Doar eșecul său economic contrazice acest succes.

„Economia de penurie” era utilă regimurilor comuniste, care au învățat să o gestioneze printr-un dozaj subtil: în loc de „prea multă lipsă” se impune o lipsă rezonabilă, care aducea populația într-o dependență cronică față de regim.

Raționalizarea exercită o presiune psihologică și polițienească asupra cetățeanului, care, pentru a-și procura cele necesare traiului, trebuie să apeleze la bunuri de pe piața neagră sau să fure de la locul de muncă. Deși imperios necesare procurării bunurilor de bază, cele două acțiuni rămân în planul ilegalității, chiar dacă ele erau tolerate de autorități. Furtul în întreprinderi devine o practică întâlnită pe scară largă. Rolul acestei practici era de a asigura cele necesare traiului sau, prin comercializarea produselor, un venit suplimentar familiei. Proprietatea de stat – „bun al întregului popor” și al nimănui – devenea o noțiune abstractă, degrevată de orice reglementare morală. Furturile nu mai stârneau mustrări de conștiință nimănui; pentru supraviețuire nu era precupețit niciun efort.

„Economia de penurie” declanșează o veritabilă competiție între indivizi, distruge solidaritățile, atomizează cetățenii și îi face mai vulnerabili și dependenți față de autoritatea partidului-stat. Uneori, acest plan eșuează, iar

populația se revoltă. În Polonia, protestele muncitorilor portuari deja aveau o tradiție, începută încă din deceniul anterior, pe fondul creșterii prețurilor și a lipsurilor, care din ce în ce mai mult aminteau de perioada celei de-a doua conflagrații mondiale. Acesta a fost contextul care a condus la organizarea sindicatului *Solidarność*. Nici celelalte state comuniste nu aveau o situație mai bună.

O criză profundă

În cazul României socialiste, grevele și protestele muncitorești au fost generate de criza profundă prin care a trecut societatea începând cu anii '70-'80, acutizată de scăderea nivelului de salarizare și, implicit, al condițiilor de viață și de muncă. Maniera de conducere de factură neostalinistă a lui Nicolae Ceaușescu a agravat și mai mult criza, mai ales că venea după o serie de măsuri draconice hotărâte de partid încă din anii '70. Astfel, au fost revizuiți indicatorii centrali de plan, mărindu-se prevederile adoptate în 1969 pentru cincinalul următor. Urmările nu au întârziat să apară: rata de acumulare a crescut la 13%, procentul investițiilor în industrie a crescut la 49%, în timp ce investițiile în agricultură au scăzut cu 13%, aceasta în ciuda dublării – între 1970 și 1974 – a exporturilor de produse cerealiere și de carne.

Modul de direcționare a investițiilor industriale s-a dovedit eronat, România dezvoltând în unele situații – ca de exemplu, petrochimie – unități industriale vulnerabile, ulterior, în fața creșterii prețului materiilor prime și în fața supraproducției la nivel mondial. Astfel, strategia economică de la începutul anilor '70 dăduse rezultate dezastruoase. România împrumutase bani din Occident pentru a-și dezvolta capacitatea de rafinare, în vederea prelucrării țițeiului ieftin adus din Orientul Mijlociu, dar spre sfârșitul deceniului crescuse atât prețul țițeiului, cât și prețul la împrumuturi. Apoi, în deceniul următor, când România putea exporta produse rafinate din petrol, prețurile au început să scadă.

La sfârșitul anului 1981, Nicolae Ceaușescu solicita reeșalonarea datoriei externe (10,2 miliarde dolari), situație în care recomandările FMI vizau o reducere a importurilor. A fost contextul în care regimul a decis adoptarea unor măsuri restrictive: creșterea exporturilor în detrimentul aprovizionării pieței interne, mai ales în ceea ce privește produsele agro-alimentare, căutarea unor surse paralele de producere a energiei, de aici decurgând redeschiderea sau deschiderea a noi fronturi de lucru în industria carboniferă, pentru a limita importurile de petrol, înlăturarea venitului salarial minim garantat – element fundamental al legislației socialiste.

Deceniul al nouălea nu părea să înceapă sub cele mai bune auspicii. Primul semnal al crizei a fost emiterea unui decret de raționalizare a aprovizionării populației cu pâine, făină și mălai (Decretul nr. 313 din 17 octombrie 1981) și obligativitatea ca achizițiile să se facă doar în localitățile de domiciliu sau în cele în care lucrau cei încadrați în producție. Minerii din bazinul Motru au reacționat rapid, manifestându-și deschis nemulțumirile în centrul orașului, în seara de 19 octombrie, prin devastarea sediului local de partid.

Obiecte recognoscibile, care păstrează amintirile timpului: o pereche (esenţială) de şoşoni matlasaţi, un borcan cu mazăre fină (1984), un borcănel pentru iaurt, o sticlă (inscripţionată) pentru ulei

Ceaușescu nu mai ascultă – el dă indicații

De asemenea, se poate observa și o schimbare a profilului vizitelor de lucru: s-au scurtat ca durată; uneori sunt vizitate câte 2-3 obiective într-o singură zi. Casele memoriale și instituțiile de cultură aproape că au dispărut de pe agenda de lucru, locul lor fiind luat de CAP-uri și IAS-uri sau de întreprinderi și alte ctitorii industriale gigant. Școlile și instituțiile de învățământ superior se bucurau de atenție doar la începutul unui nou an școlar.

Soţii Ceauşescu în vizită la CAP Movileni, judeţul Iaşi, în 1989, cântărind un ştiulete-record

Pe de altă parte, s-a schimbat ipostaza lui Ceaușescu: treptat, fotografiile care îl înfățișau ascultând atent explicațiile specialiștilor au fost înlocuite cu cele în care întâiul om al țării dă indicații prețioase celor din jurul său. Dacă la început ele aveau un caracter general, treptat, ele s-au transformat în îndemnuri pentru economii drastice. După 1975, Nicolae Ceaușescu s-a concentrat pe ideea reducerii consumului de materii prime și materiale, care trebuia să mențină creșterea constantă a producției printr-o „valorificare superioară" a acestor resurse.

La nivel macroeconomic, anii '80 nu au adus nimic bun. Situația economică a românilor a cunoscut o înrăutățire constantă, pe fondul crizei din deceniul precedent, care afectase întregul mapamond, dar și a ambiției furibunde a lui Nicolae Ceaușescu de a achita întreaga datorie externă, într-o Românie înfometată, lipsită de orice reacție, în afara unor excepții notabile.

După cum aveau să își amintească unii martori intervievați în Iași: „era foarte frig. Era foarte frig și să lucrezi la birou era un privilegiu și nu era neapărat, că stăteai și înghețai acolo, că trebuia să scrii [râde] și trebuia să bei ceva fierbinte, în fine, beai ceva un ceai, acolo, dacă beai cafea era foarte mult că era cam rară cafeaua...". Imaginea de ansamblu este completată de multitudinea de rapoarte ale direcțiilor județene ale Securității care informau despre starea de spirit a populației în fiecare județ. Pentru Iași, o notă din 10 noiembrie 1988, făcea cunoscute comentariile diverselor categorii de persoane (muncitori, intelectuali, studenți, pensionari), care erau tot mai nemulțumite de deficiențele întâmpinate în aprovizionarea orașului cu produse de bază, agent termic, apă menajeră, energie electrică și gaze naturale.

Vizita cuplului prezidențial la Combinatul de Utilaj Greu Iași, 15 septembrie 1977. În prim-plan, alături de Nicolae Ceaușescu, este Ion Iliescu, prim-secretarul Comitetului județean al PCR Iași.

16 februarie 1987, muncitorii se revoltă

„Noi avem zero pe fluturași!"

Sub titlul „Priorități economice la început de an: îndeplinirea ritmică a producției fizice. Maximă atenție asigurării bazei materiale", articolul de fond al ziarului local ieșean din 6 ianuarie 1987 prezenta situația de la I.M. „Nicolina". Șeful Serviciului Plan-dezvoltare, directorul comercial și șeful Secției Utilaj Tehnologic i-au dat asigurări ziaristului M. Bucur, în limbajul specific propagandei, că întreprinderea dispune de materiile prime necesare, de personal bine pregătit și își va îndeplini planul pe anul care abia începea.

O „anchetă economică”

Peste o lună, tot pe prima pagină a ziarului („În spiritul sarcinilor subliniate de tovarășul Nicolae Ceaușescu, al recentului Decret al Consiliului de Stat. Măsuri ferme, înaltă răspundere pentru reducerea consumurilor de energie electrică și gaze naturale!”), Ioan Șchiopu publica „ancheta economică” de la Nicolina, cu titlul „Recuperarea restanțelor la boghiuri se cere făcută fără consum suplimentar de energie”.

Boghiurile reprezentau peste 60% din producția uzinei. Pe luna ianuarie, planul fusese realizat în proporție de doar 39%. Cauzele depistate de ziarist contraziceau „asigurările” din ianuarie: „neglijențe organizatorice” și „o insuficientă preocupare pentru crearea tuturor condițiilor necesare realizării sarcinilor de plan”. Șefii unor servicii din uzină au prezentat câteva cauze obiective: „N-am avut osii; cota de energie electrică a fost mică, procesul de producție presupune o climatizare corespunzătoare [în hale, n.n.]”.

Șchiopu „spulberă” aceste justificări, prin verificarea fișelor de stoc, a consumului de energie și a documentației instalației pentru folosirea căldurii de la cuptoare și de la forjă, care trebuia finalizată în 1986. Pentru că se bătea toba pe economisire, ziaristul a depistat problemele (subconsum noaptea

Scînteia

ORGAN AL COMITETULUI CENTRAL AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

DECRET

PRIVIND UNELE MĂSURI PENTRU RAȚIONALIZAREA CONSUMULUI DE GAZE NATURALE ȘI ENERGIE ELECTRICĂ

NICOLAE CEAUȘESCU

OAMENI AI MUNCII, CETĂȚENI!

Aveți în atenție, urmăriți cu grijă și răspundere:

• Pentru activități neproductive consumurile de gaze naturale și energie electrică trebuie reduse cu CEL PUȚIN 30 LA SUTĂ

• Consumul casnic de energie electrică trebuie diminuat cu PESTE 20 LA SUTĂ

Acționați cu hotărîre, manifestați o atitudine intransigentă față de orice risipă, luați toate măsurile pentru a asigura încadrarea strictă în cotele prevăzute!

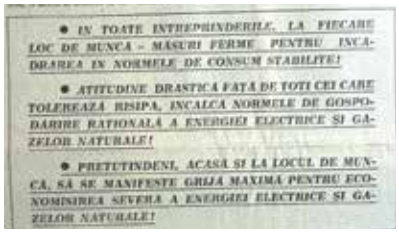
• ÎN TOATE ÎNTREPRINDERILE, LA FIECARE LOC DE MUNCĂ – MĂSURI FERME PENTRU ÎNCADRAREA ÎN NORMELE DE CONSUM STABILITE!

• ATITUDINE DRASTICĂ FAȚĂ DE TOȚI CEI CARE TOLEREAZĂ RISIPA, ÎNCALCĂ NORMELE DE GOSPODĂRIRE RAȚIONALĂ A ENERGIEI ELECTRICE ȘI GAZELOR NATURALE!

• PRETUTINDENI, ACASĂ ȘI LA LOCUL DE MUNCĂ, SĂ SE MANIFESTE GRIJA MAXIMĂ PENTRU ECONOMISIREA SEVERĂ A ENERGIEI ELECTRICE ȘI GAZELOR NATURALE!

Decretul pentru economisirea energiei din 7 februarie 1987, publicat în oficiosul PCR, și propagandă pentru aplicarea actului normativ

și depășirea cotelor alocate la schimburile de zi) și justifica decuplarea uzinei de la electricitate, „cu toate consecințele ce decurg de aici”. Șeful Serviciului Plan-dezvoltare s-a angajat că va organiza mai bine activitatea, astfel ca până la sfârșitul lunii să se recupereze 40% din restanțele lunii ianuarie. Se recunoștea, de fapt, că în luna februarie se muncea în contul planului pe luna precedentă! Șeful Serviciului Producție și cel al Serviciului Aprovizionare-Cooperare au vorbit despre lipsa unor materii prime și intervențiile pe care trebuie să le facă pe lângă furnizori ca acestea să ajungă la Nicolina conform contractelor. În finalul „anchetei”, ziaristul a consemnat că a cerut Comitetului de partid, Consiliului Oamenilor muncii și conducerii întreprinderii să intervină, să se organizeze și să stabilească responsabilități precise, citând ultima intervenție a lui Nicolae Ceaușescu la ședința CPEx al CC al PCR.

Ceea ce „uită” să spună ziaristul este că uzina plătea penalități semnificative, din cauza neonorării contractelor. Pe lângă nerespectarea termenelor, documentele reținși calitatea slabă a produselor, generată de lipsuri și încropeli, raportări false, complet străine de realitatea de la fața locului. De altfel, calitatea proastă a produselor devenise o caracteristică a economiei dirijate. De la cele mai vulnerabile domenii – inclusiv cel nuclear – până la produsele de bază, totul era afectat de penurie.

Fluturașii de salariu pentru luna ianuarie

Problemele de la „Nicolina” nu erau singulare, nici în Iași, nici în alte locuri din țară. Dimpotrivă, majoritatea întreprinderilor se confruntau cu lipsa materiilor prime, a pieselor și subansamblelor din industria orizontală, iar întreruperile tot mai frecvente de energie electrică și gaz metan făceau ca producția să fie suspendată câteva ore aproape zilnic.

Muncitorii au reacționat la primirea fluturașilor de salariu pentru luna ianuarie. Salariul (numit „retribuție”) se acorda în două tranșe: avans și lichidare. În jur de ziua de 12 a fiecărei luni se acorda lichidarea, iar muncitorii primeau și fluturașul (statul de plată), unde erau menționate veniturile, impozitele, reținerile (rate, sindicat etc.) și penalizările.

Pentru că planul de producție nu fusese îndeplinit, în noaptea de 13 februarie 1987, Securitatea județeană a fost informată, telefonic, de o grevă la Combinatul de Utilaj Greu: „Cca 20 persoane de la căile ferate uzinale de la CUG Iași, care sunt în schimbul de noapte, au încetat lucru(l) pe motiv că nu sunt mulțumiți (sic!) de retribuție și au cerut să vorbească cu conducerea, în persoana directorului”. Securiștii care se ocupau de uzină s-au mobilizat imediat: „Lt-col Frunză și lt-maj Damaschin au luat măsura ca la ora 23,00 conducerea să fie prezentă în combinat și va sta de vorbă cu oamenii”. Muncitorii au fost convinși să-și reia lucrul.

În arhivele Securității, urme firave ale grevei de la Nicolina

Singurele informații documentare din Arhiva fostei Securități despre greva de la Nicolina sunt tot niște note telefonice. În 16 februarie, la ora 12,15, Miliția Municipiului Iași a comunicat Securității că: „la IM Nicolina circa 3-400 oameni ai muncii au încetat lucrul umblând prin uzină, după împărțirea fluturașilor cu retribuția, nefiind mulțumiți de aceasta. S-au anunțat organele locale PCR”. Au fost alertați ofițerii Serviciului 2 Contrainformații economice și adjunctul șefului Securității, lt-col Irian Vasile. Nu se precizează nimic despre intervenția ofițerilor la fața locului. A doua zi dimineață, la ora 6,10, lt-col Frunză Mircea a raportat, tot prin telefon, că „la Nicolina nu sunt probleme deosebite. Schimbul III a lucrat (la început mai stăteau, apoi și-au văzut de treabă). Acum (dimineață) schimbul I a intrat în uzină în mod normal, fiecare la locul lui de muncă, fără a fi semnalate nici un fel de probleme deosebite”.

Cei care au trăit evenimentul completează golurile

Deși nu este cunoscut de către publicul larg, momentul încă provoacă emoții celor care l-au trăit atunci, fie ca simpli angajați, fie ca factori de decizie în fabrică. Cauza? Neplata salariilor în unele secții. Aici însă este locul unde se impune o precizare: chiar dacă în vizor se află economia comunistă, cei care lucrau în „producție” își primeau salariile în funcție de

Utilaje pentru construcții de drumuri. Odată cu transformarea în uzină mecanică, Nicolina și-a diversificat producția, pe lângă reparația și întreținerea materialului rulant CFR introducând realizarea unor utilaje de mare tonaj, care să acopere o gamă largă de domenii, de la instalații pentru fabrici de ciment până la cele de realizare a mixturilor asfaltice și construcție a drumurilor.

Panou de propagandă la Combinatul de Utilaj Greu Iași, cu ocazia vizitei lui Nicolae Ceaușescu, 13 septembrie 1985

realizarea planului și de onorarea comenzilor asumate, misiune aproape imposibilă spre sfârșitul deceniului opt al secolului trecut.

Dezechilibrul tot mai accentuat între realitatea economică și politica oficială s-a răsfrânt asupra unor astfel de împrejurări. Greva din februarie, de la Nicolina, a pornit de la acest context. O parte a angajaților s-a trezit cu cifra zero trecută în rubrica aferentă drepturilor bănești: „Pot să spun că am prins o grevă, așa, făcută *ad-hoc*, din cauză că nu s-au dat salariile și, acel fluturaș, pe care era trecut suma de bani era zero. Eu până în '90, chiar dacă am lucrat ca profesor, primeam banii din fabrică ș-am primit fluturaș cu zero lei. Îți dai seama, că după două săptămâni, atunci se dădea salariul de două ori pe lună: avansul și lichidarea, când primești zero lei, nu-ți vine să te duci acasă, ci te blochezi în fabrică, și-ți ceri drepturile".

O altă relatare confirmă cele de mai sus: „Îi văd pe ăștia: «- Păi, ce-i cu voi aicea?»...«- Păi, cum, tovarășu' inginer?! Dumneavoastră puteți să țineți o secție de-aproape o mie de oameni și le dați salariile, la oameni, le dați și procente și noi nu avem pe fluturași – era cu fluturaș atuncea, cu salariile – cică, noi avem zero pe fluturași!» «- Ei, duceți-vă, nu umblați cu prostii! Cum zero, măi, pe fluturași?» Și mi-o întins săracii...da' nu-mi venea mie a crede... Nu se poate! Poți să fii conducător și să-l lași pe-un om fără nici un leuț în mână, el cu ce trăiește, cu ce cumpără la familie cutare, cutare?!".

„Între secții au circulat niște voiajori": elevii de la practică

Ce spune un fost director al fabricii? „Asta s-a întâmplat pe la 10 jumătate, domnule, știți cum intrau pe poartă securiștii? Cred că dacă îi aduna cu ceva, nu veneau, iar de la București veneau cu elicopterele, se opreau în Bucium, la «Plopii fără soț», acolo este un heliodrom, așa și apoi veneau în Nicolina. Face o ședință de aia super și adună toți șefii de secții. Ei deja erau informați. Erau toți de la partid, aici, toți, ne adună într-o secție și în loc să se ia de ăla, se ia de mine". După o ședință furtunoasă, situația s-a detensionat prin alocarea sumelor necesare plății salariilor. Martorul, fost director, mai pune acest deznodământ și pe seama fricii pe care fostele Ateliere Nicolina o provocau autorităților comuniste, de altfel, bune cunoscătoare ale mișcărilor muncitorilor ceferiști din perioada interbelică.

Un alt martor are o altă relatare: „Unul dintre evenimentele majore la care am fost și eu participant este o grevă spontană, făcută de muncitori, în '77, nu știu... *[SP: '87]*. '87, așa, unde, din cauză că venise, ei erau învățați cu plusul ăsta și la un moment dat a început să scadă și au fost secții în care nu au luat bani sau au luat foarte puțini bani și atunci, spontan, spiritul acesta muncitoresc nu este o vorbă în vânt. Ei se coagulează foarte repede într-un colectiv și, dacă își găsesc un lider... Lucrurile, eu le-am văzut atunci cum s-au petrecut, adică au făcut, mi-amintesc că au plecat de la uzină, că era primul secretar nu știu pe unde, ținându-se de braț, așa, în salopetele alea murdare de lucru, erau așa o coloană, care mergea, pe timp de iarnă, știu că s-a întâmplat, că s-a aruncat și cu zăpadă după niște [...] și au venit tot înapoi, tot așa. M-a, cum să spun eu, eram tânăr, nu mai văzusem așa ceva, atunci, în comunism, să vezi așa o chestie, știi... Un eveniment care, de ce spun că m-a afectat și pe mine, pentru că, evident, după chestia aceasta a început analizele și să vadă de unde a pornit chestiunea. Nu le venea la nimeni să creadă că chestia asta poate să fie spontană și, o concluzie foarte

Muncitori în exercițiul funcțiunii; aici: uzina Steagul Roșu, dreapta: S.M.T. Roman, regiunea Bacău

curioasă, era că, de fapt, între secții au circulat niște voiajori care au scos lumea din toate secțiile și i-au adunat pe alee, acolo, ca să iasă. Și acești voiajori nu puteau să fie decât elevii de la practică. Și următorul pas a fost venirea în anchetă a unui securist, sigur, din CC, unul căruia îi spunea Blănaru".

În cele din urmă, școlii i s-a atribuit partea ei de „vină", reală sau imaginată, iar directorul adjunct responsabil a fost scos principal vinovat, că nu se ocupă de pregătirea de specialitate a elevilor, iar acestora le este permis să umble liberi prin secțiile întreprinderii.

Ce s-a întâmplat? „Manifestări de dezordine"

Documentele sunt sărace în informații despre protestul muncitorilor de la Întreprinderea Mecanică „Nicolina". Printre documentele Securității județului Iași din acea perioadă nu am descoperit, până în acest moment, niciun raport despre eveniment și nici despre intervenția forțelor de ordine și a organizațiilor de partid locale. Din dosarul de obiectiv al uzinei lipsesc documente tocmai pentru aceste zile (16-18 februarie), dar nici mai târziu nu se face vreo aluzie la „incident" și la urmările sale. Singurele surse arhivistice pe care le-am studiat au fost, din acest motiv, cele create de activiștii Partidului Comunist.

Este vorba despre un document semnat de Emil Bobu, membru al Secretariatului CC al PCR, transmis lui Nicolae Ceaușescu la 3 martie 1987, intitulat „Raportul cu privire la cauzele care au generat situația petrecută la Întreprinderea mecanică «Nicolina» Iași în ziua de 16 februarie 1987 și măsurile

întreprinse pentru lichidarea neajunsurilor", care era o analiză a unui „colectiv al CC al PCR". Informațiile sunt asemănătoare cu mărturiile lui Titi Iacob, considerat unul dintre liderii muncitorilor.

Salariile aferente lunii ianuarie 1987 s-au plătit cu o întârziere de două zile, iar pe fluturași cuantumul era de doar 38% pentru Secția Tehnologic, unde lucra Titi Iacob. În documentul semnat de Emil Bobu se preciza că unii muncitori nu primiseră nimic, iar alții rămăseseră datori întreprinderii, pentru că li se reținuseră anumite sume în contul pensiilor suplimentare, chiriilor, ratelor pentru cumpărarea locuințelor sau pentru achiziția unor produse, împrumuturi la cooperative de credit etc. Nu se spunea nimic, însă, despre procentul reținerii din cauza neîndeplinirii planului de producție, ci doar că „un număr însemnat de muncitori, îndeosebi din secțiile utilaj terasier și tehnologic, au încetat lucrul, manifestându-și nemulțumirea față de nivelul scăzut al retribuției".

Muncitorii au încetat lucrul în jurul orei 9 dimineața (când au primit fluturașii de salarii) și comentau situația, în grupuri de cinci-șapte persoane. Pe la ora 10,30, „circa 250 dintre ei" au mers în fața sediului administrativ al întreprinderii, unde au cerut „plata integrală a retribuției, duminica liberă, ziua de muncă de 8 ore și o întâlnire cu ministrul Industriei de Utilaj Greu, care se afla la adunarea generală a oamenilor muncii de la Combinatul de Utilaj Greu Iași". „Nu am strigat sloganе împotriva regimului. Noi aveam treabă cu cei din conducerea fabricii, pe care i-am făcut hoți, iar pe vremea aceea era foarte greu să spui acest cuvânt", își amintea Titi Iacob.

Directorul uzinei, Ioan Tudor, nu a reușit să dea un răspuns satisfăcător în legătură cu reținerile din salariu; muncitorii considerau că nu ei erau vinovați pentru neîndeplinirea planului – întreprinderea avea probleme cu încheierea contractelor pentru export, aprovizionarea cu materii prime și materiale, întreruperea furnizării energiei electrice etc.

Documentul din arhiva CC al PCR prezenta încercările activiștilor de partid de a lămuri muncitorii să înceteze greva: „Deși directorul întreprinderii, secretarul comitetului de partid și alte persoane din conducerea întreprinderii, împreună cu activiști de la comitetele județean și municipal Iași au intervenit, cerând muncitorilor să se întoarcă la lucru, acțiunea lor nu a reușit". Mai mult, în jurul orei 14, când au sosit în uzină și muncitorii care lucrau în schimbul 2, „numărul celor adunați a ajuns (...) la circa 1.000 persoane" (estimarea le aparține activiștilor).

Activiști la microfon

Titi Iacob, care era conducător al unei formații de producție, povestea că o parte dintre muncitori au ieșit din uzină și au mers la Casa Sindicatelor, acolo unde li se spusese că se afla „o persoană importantă de la Centrala de Utilaje de la București", care vizitase CUG-ul.

Pentru că în clădire nu au găsit pe nimeni, unii au vrut să meargă la Consiliul Județean de Partid, dar, de frica unei intervenții brutale din partea forțelor de ordine, au abandonat ideea. Când au revenit în Nicolina, au găsit amenajată o tribună la etajul 1 al blocului administrativ, de unde, vorbind la microfoane, activiștii de partid încercau să liniștească spiritele.

Vizită de lucru la Întreprinderea Mecanică Nicolina Iași, 24 septembrie 1982

Angajați ai Securității și ai Miliției, în civil, se plimbau prin incinta fabricii, dar au fost alungați de muncitorii nemulțumiți. Numărul greviștilor crescuse la „peste 1.500 de muncitori supărați și nervoși". Au venit în uzină și alți activiști (secretarul de partid Vasile Nechita, prim-secretarul județului, Nicolae Ibănescu, și secretarul delegat cu probleme economice, Ionel Sandu), împreună cu ministrul Industriei de Utilaj Greu, Gh. Dinu, care, de la tribună, încercau să le vorbească muncitorilor. Conform documentului de la CC al PCR, era ora 14,45, iar numărul celor adunați era de „circa 200 persoane".

Muncitorii au repetat cererile: plata integrală a salariilor, duminica liberă (din cauza repartizării cotelor de energie, lucrau duminica și aveau liber într-o altă zi a săptămânii), încălzirea spațiilor de lucru, echipamente și utilaje corespunzătoare de muncă. Pentru a închide conflictul, primul-secretar Nicolae Ibănescu a promis rezolvarea doleanțelor și plata salariilor a doua zi. Din acest motiv, muncitorii au încheiat greva și s-au retras la locurile lor de muncă.

Muncitorii, supravegheați vreme de două săptămâni

A doua zi, muncitorii ar fi încercat să protesteze din nou, susține Titi Iacob. De data aceasta, însă, n-au reușit să se organizeze, pentru că în uzină erau prezenți angajați ai Securității. Șeful poliției politice, col. Ciurlău Constantin, a avut o discuție aprinsă cu Titi Iacob, încercând să-l determine să recunoască faptul că el îi instigase pe colegi să facă grevă. Timp de două săptămâni, mulți securiști au rămas în uzină, supraveghind muncitorii.

Pe de altă parte, activiștii de partid și-au intensificat propaganda și încercările de a lămuri angajații că trebuie să respecte măsurile adoptate de partid, sacrificii necesare într-o perioadă grea pentru economie. În raportul semnat de Emil Bobu, au fost trecute și alte probleme, pe care muncitorii le-au anunțat în ședințele de partid: „neajunsurile existente în organizarea și conducerea activității economice [adică neîndeplinirea planurilor din cauze neimputabile angajaților, n.n.], în asigurarea condițiilor de muncă, îndeosebi a măsurilor referitoare la pregătirea halelor de producție pentru perioada de iarnă (neetanșarea acoperișurilor, ușilor, geamurilor, neasigurarea apei calde și potabile), plata concediilor medicale". Se adăugau și revendicări comune majorității populației din acel moment: „perceperea cheltuielilor pentru încălzirea locuințelor la nivelul agentului termic asigurat, îmbunătățirea transportului în comun".

În 15 noiembrie 1987, muncitorii brașoveni s-au revoltat din aceleași motive!

Echipa de control trimisă de CC al PCR a concluzionat că greva de la Nicolina ar fi putut fi evitată dacă ar fi funcționat controlul de partid („membrii de partid nu au luat o atitudine fermă față de manifestările negative, iar alții chiar s-au alăturat nemulțumiților și i-au susținut"). Prin urmare, au fost destituiți din funcții directorul întreprinderii, contabilul șef și secretarul comitetului de partid pentru „activitate necorespunzătoare și lipsă de autoritate în rândul oamenilor muncii", iar în adunările generale s-au criticat membrii de partid care au încetat lucrul.

Raportul asupra grevei de la Întreprinderea Mecanică „Nicolina" din Iași a fost discutat în ședința Secretariatului

TERMOCENTRALELOR – CÎT MAI MULT CĂRBUNE,
ȘI NUMAI DE BUNĂ CALITATE!
OAMENI AI MUNCII, CETĂȚENI!
Acționați cu fermitate, zi de zi, la locurile de muncă și acasă pentru economisirea severă a energiei electrice și gazelor naturale! Dați dovadă de maximă chibzuință în folosirea resurselor energetice, fiți intransigenți față de orice formă de risipă!

ENERGIA – riguros gospodărită, acasă și la locul de muncă!
Mari consumatori, cu mari posibilități de economisire
● În toate întreprinderile, sarcinile de plan să fie realizate integral cu încadrarea strictă în cotele de energie electrică și gaze naturale.
● Fiecare cetățean, fiecare om al muncii trebuie să acționeze cu exigență, să fie intolerant față de orice formă de risipă, să valorifice toate posibilitățile disponibile pentru reducerea severă, în toate sectoarele de activitate, a consumurilor de energie electrică și gaze naturale.
IN PAGINA A III-A: Un program ferm, bine fundamentat privind reducerea consumurilor energetice

Propagandă / mobilizare pentru economisirea energiei în „Scînteia"

CC al PCR din 6 martie 1987. S-a hotărât să nu fie sancționați primul-secretar al Comitetului municipal de partid Iași și instructorul CC pentru județul Iași, ci doar să li se atragă atenția asupra „deficiențelor" din activitatea lor. Ca de fiecare dată, concluziile i-au aparținut secretarului general, Nicolae Ceaușescu: „Problemele sunt legate de munca politică și neurmărirea de către Comitetul județean de partid – și, desigur, de către minister – a activității. Pentru că aceștia [muncitorii de la Nicolina, n.n.] au comenzi și trebuia să lucreze. Nu au lucrat și vor să primească salariile în întregime. Nu se poate spune că nu a fost de lucru. Ei au comenzi. Sunt în urmă chiar cu comenzile". Nu se recunoștea existența unor cauze profunde, care aruncaseră economia României în criză.

Securiștii erau printre puținii care primeau salariul lunar integral / fără penalizări

În Arhiva CNSAS nu există un dosar sau măcar documente dedicate anchetei Securității pentru greva de la „Nicolina". Din „dosarul de obiectiv" al uzinei lipsesc rapoartele periodice (chiar săptămânale) obișnuite ale ofițerilor de Securitate despre supravegherea producției, export, „stările de pericol" și „starea de spirit" de dinaintea și de după grevă. Conform modului de lucru al poliției politice, toate acestea au fost incluse într-un dosar special, care nu a fost predat Arhivei CNSAS. Nu am descoperit nici documentele urmăririi informative a celor considerați responsabili pentru declanșarea grevei.

Singurele amănunte despre anchetă provin din procesul-verbal al ședinței de bilanț a Securității județene Iași, din 6 martie 1987, la care au participat col. Rațiu Gheorghe, șeful Direcției I (trimis de conducerea Departamentului Securității Statului), și prim-secretarul județului, Neculai Ibănescu. Deși subiectul nu era anul 1987, pentru că incidentele din oraș erau proaspete, cei doi invitați au vorbit și despre ele.

Col. Rațiu a pledat pentru exigență și „folosirea integrală și rațională a efectivelor, folosirea rațională a timpului de muncă", a „capacității, calităților și aptitudinilor cadrelor noastre". Pentru că Securitatea nu prevenise o grevă și un protest public, ofițerul amenință: „La noi retribuția se dă sută la sută și când analizăm se aprobă statul de plată. Să privim ca activiști, comuniști și să gândim ce necazuri au fost la unele obiective economice. Fiecare luați retribuția integral și de aceea să munciți integral".

Cuvântul „grevă" nu se folosește

Ibănescu face o sinteză a „firelor" pe care mergea ancheta și anunță ceea ce toți securiștii prezenți știau deja: „Avem unități economice care în 1986 nu și-au realizat sarcinile de plan, cu implicații asupra retribuției oamenilor muncii. Cei care au primit retribuții 50-60% n-au putut aduce mulțumiri conducerii întreprinderii, ci au comentat și s-au manifestat".

Deși la Comitetul județean al PCR se primeau periodic „informări" de la Securitate despre problemele din fiecare întreprindere (lipsa materiilor prime, nerealizarea planului și raportările fictive etc.), iar acestea nu erau „coafate", ci prezentau situația reală, prim-secretarul anunța că abia în luna martie urma să se facă „o analiză temeinică" a situației pe anul 1986.

Știindu-se între oameni de încredere, Ibănescu vorbește despre implicarea Comitetului județean în ancheta pe linie de partid asupra unor „cadre din conducerile unităților, a unor cadre care se află în fruntea unor organizații de masă și obștești", vinovate de depășirea normelor de consum, de slaba calitate a produselor etc.

Miting pentru pace la Întreprinderea Ţesătura, Iaşi, în 1985

Se pare că una dintre „pistele" anchetei era sabotajul, pentru că Securitatea aflase că Titi Iacob, unul dintre muncitorii considerați a fi lider al grevei, era creștin după Evanghelie (Ibănescu afirmă, subtil, că se verifica dacă „unele activități, atitudini ale unor oameni ai muncii n-au la bază și unele cauze ale arborelui vieții, ținând cont de poziția pe care pot s-o ascundă. Organele de securitate, dv ați descoperit aceste aspecte în industria ieșeană").

Tot la sabotaj ar fi putut intra și proasta organizare a producției și carențele din educația politică și profesională a muncitorilor și a cadrelor de conducere. Pentru că majoritatea acestor oameni erau membri de partid, deci aveau obligația să susțină regimul și deciziile sale, nu să protesteze, prin grevă (acest cuvânt nu este folosit deloc în documentele PCR sau ale poliției politice!), Securitatea fusese pusă în dificultate: „Acestea v-au creat și dv multe probleme în primul rând în cunoașterea conținutului cauzelor și o parte din vinovați".

Avertisment: „Să fim atenți"

Pentru a puncta, concret, greva de la Nicolina, Ibănescu se spală pe mâini și nu recunoaște că ar avea vreo responsabilitate: „Luând cazul Nicolina, cazul este cunoscut. Conducerea unității, comitetul de partid n-au respectat indicațiile organului județean de partid, n-au transmis sarcinile de producție în jos, n-au cunoscut actele normative, ceea ce a făcut să fie surprinși de evenimentul zgomotos și au dat un vot de blam [muncitorii, n.n.] conducerii întreprinderii".

La finalul intervenției, prim-secretarul atenționa că urmează o perioadă dificilă pentru organele de partid și pentru Securitate, pentru că în luna februarie salarizarea muncitorilor va fi de aproximativ 70% și la colosul industrial CUG, unde erau probleme care nu au putut fi rezolvate de Centrala Industrială de vagoane și material rulant, așa că dificultățile rămâneau pe umerii autorităților locale („cu toate măsurile luate, situația de la CUG este necorespunzătoare, sprijinul acordat de Centrală Comitetului județean de partid nu este mulțumitor, aceasta denotă că în viitor și dv, sub îndrumarea organului județean de partid, să fim atenți cu problemele din aceste unități").

Ceea ce prezenta Ibănescu se susține și într-un document din Arhiva fostei poliții politice. Șeful Serviciului Economic din Miliția Iași raporta, la 20 februarie 1987, că în secția de oțelărie a Combinatului de Utilaj Greu exista o stare de nemulțumire generală, deoarece promisiunea de acordare a 82% din retribuție nu se îndeplinise. În consecință, muncitorii așteptau „rezolvarea problemelor de la Nicolina", iar în caz contrar erau pregătiți să se unească cu cei din urmă într-o acțiune conjugată. Sursa Miliției relata o informație mai mult decât îngrijorătoare: acțiunile de protest de la Nicolina erau conduse de un membru de partid, iar muncitorii doreau o acțiune conjugată la Nicolina, CUG și Metalurgica. Această joncțiune ar fi adus la un loc peste 20.000 de oameni, care ar fi devenit o amenințare reală pentru autoritățile ieșene. De asemenea, se semnala starea de profundă nemulțumire existentă și în rândul cadrelor didactice angajate în unitățile școlare arondate întreprinderilor mai sus menționate.

„Prin măsurile întreprinse s-a prevenit apariția unor evenimente deosebite”

După grevă, muncitorii de la Nicolina au primit salariile integral, iar unele cereri le-au fost îndeplinite, temporar. Aceste concesii nu puteau ascunde situația economică dezastruoasă a uzinei, astfel că, în luna martie, tot în preajma lichidării, starea de spirit era asemănătoare lunii precedente. Se pare că unii șefi, care fuseseră penalizați pentru neîndeplinirea planului sau consumul suplimentar de energie electrică și gaz metan, și-au întregit salariile cu bani reținuți de la muncitori: „În baza informațiilor obținute, au fost realizate intervenții preventive la conducerea Întreprinderii Mecanice Nicolina Iași și au fost informate organele locale de partid, cu privire la apariția unor stări de nemulțumire și comentarii negative determinate de faptul că unele persoane cu funcții de conducere din întreprindere au reținut sume din premiile acordate pentru așa-zisul protocol la dispoziția conducerii secțiilor de producție, în condițiile nerealizării retribuției medii de către o parte a personalului muncitor”.

Planul nu a fost realizat integral nici în lunile următoare și, în consecință, salariile muncitorilor nu s-au plătit integral. În 14 noiembrie 1987, Securitatea Iași transmitea la centru câteva informații despre nemulțumirile de la CUG, care s-ar fi putut transforma într-un protest: „pe linia cunoașterii depline a tuturor problemelor din obiectivele economice de natură a crea stări de spirit necorespunzătoare sau care ar putea degenera în acte de dezordine, s-au obținut operativ informații cu privire la nemulțumirile existente în rândul oamenilor muncii de la Secția Turnătorie de Oțel și Sectorul Turnare Corpuri cuple automate din cadrul CUG, Iași, precum și intenția acestora de a se constitui în grup pentru a cere explicații conducerii unității în legătură cu nivelul scăzut de retribuire pe luna octombrie, acțiune ce ar fi putut degenera, s-a intervenit în timp util la factorii de conducere, care, prin discuțiile purtate, au dezamorsat starea

Document detaliat despre „situația” de la Nicolina, trimis de Emil Bobu lui Nicolae Ceaușescu

„Tovarășului Nicolae Ceaușescu
Secretar General al Partidului Comunist Român
Vă înaintez raportul cu privire la cauzele care au generat situația petrecută la Întreprinderea mecanică «Nicolina» Iași în ziua de 16 februarie 1987 și măsurile întreprinse pentru înlăturarea neajunsurilor
Nr. 182
3.III.1987
Ss/Bobu Emil

Raport cu privire la cauzele care au generat situația petrecută la Întreprinderea mecanică «Nicolina» Iași în ziua de 16 februarie 1987 și măsurile întreprinse pentru lichidarea neajunsurilor

Din analiza efectuată de un colectiv al CC al PCR la Întreprinderea mecanică «Nicolina» Iași a reieșit că în ziua de 16 februarie a.c., cu prilejul acordării retribuției pentru luna ianuarie – cu o întârziere de două zile față de termen – un număr însemnat de muncitori, îndeosebi de la secțiile utilaj terasier și tehnologic, au încetat lucrul, manifestându-și nemulțumirea față de nivelul scăzut al retribuției, parte din ei neavând nimic de primit sau rămânând debitori; această situație a fost determinată și de efectuarea unor rețineri legale privind pensia suplimentară (481,0 mii lei), chirii (368,0 mii lei), rate pentru locuințe proprietate personală (327,5 mii lei) sau pentru cumpărări de mărfuri (136,8 mii lei), împrumuturi la cooperative de credit (127,5 mii lei) ș.a.

Între orele 9,00 – 10,30, după aflarea cuantumului retribuției, muncitorii s-au adunat în grupuri de 5-7 persoane, comentând negativ situația, iar în jurul orei 10,30, circa 250 dintre ei s-au deplasat în fața sediului conducerii, cerând plata integrală a retribuției, duminica liberă, ziua de muncă de 8 ore și o întâlnire cu ministrul industriei de utilaj greu, care se afla la adunarea generală a oamenilor muncii de la Combinatul de utilaj greu Iași.

Deși directorul întreprinderii, secretarul comitetului de partid și alte persoane din conducerea întreprinderii, împreună cu activiști de comitetele județean și municipal Iași au intervenit, cerând muncitorilor să se întoarcă la lucru, acțiunea lor nu a reușit, numărul celor adunați a ajuns la orele 14,00, când veneau la lucru schimbul doi, la circa 1000 de persoane.

În jurul orei 14,45 s-a deplasat la fața locului primul secretar al comitetului județean de partid, însoțit de ministrul industriei de utilaj greu – când numărul celor adunați era de circa 200 de persoane. Primul secretar s-a adresat celor prezenți, cerându-le să se întoarcă la locurile de muncă, dându-le asigurări că în cazul unor greșeli în stabilirea fondului de retribuire, acesta se va recalcula în raport cu realizările obținute, că va acorda sprijin pentru crearea condițiilor de realizare a planului pe luna februarie și trimestrul I a.c.

În urma discuțiilor purtate – pe secții – cu întregul personal muncitor, au mai fost ridicate și alte probleme care vizează neajunsurile existente în organizarea și conducerea activității economice, în asigurarea condițiilor de muncă, îndeosebi a măsurilor referitoare la pregătirea halelor de producție pentru perioada de iarnă (neetanșarea acoperișurilor, ușilor, geamurilor, neasigurarea apei calde și potabile), plata concediilor medicale, perceperea cheltuielilor pentru încălzirea locuințelor la nivelul agentului termic

Mulţimi strânse la ,,marea adunare populară din municipiul Iași'', 24 septembrie 1982

tensională creată. Concomitent, despre acest aspect au fost informate organele locale de partid". În aceeași noapte, din aceleași cauze, muncitorii brașoveni au declanșat o grevă, care, a doua zi, s-a transformat într-o revoltă pe străzile orașului.

Raportul din 15 noiembrie 1987 al Securității Iași este cutremurător: „în această perioadă, în aproape toate marile obiective economice ieșene (Combinatul de Utilaj Greu, Întreprinderea Metalurgică, Combinatul de Fibre Sintetice, Întreprinderea de Prelucrare a Lemnului, Întreprinderea de Mase Plastice, Întreprinderea Mecanică Nicolina, unități ale industriei ușoare) s-au semnalat stări de spirit necorespunzătoare, discuții și comentarii negative cu conținut de nemulțumire ale unor colective de oameni ai muncii, pe fondul nerealizării planului și implicit a retribuției, faptul că zilnic sunt situații în care procesele de producție sunt afectate de lipsa de materie primă, energie electrică și gaz metan. Numai în ziua de 14.11.1987, de exemplu, IMI, CUG, IM Nicolina, IUPSR au fost menținute din punct de vedere energetic la puterea mică de avarie, timp de 14 ore în intervalul 00,00-14,00, iar la CET 1 Iași nu s-a primit în medie decât 24.000 mc gaz metan pe oră față de 36.000 mc cota planificată. În aceste condiții, la CUG nu s-au putut realiza decât 350 tone oțel față de 637 tone plan zilnic, iar la CFS Iași întreaga capacitate a celor două secții de policondensare, însumând 33 linii, este menținută de 24 ore în regim «la cald», fără a se produce nimic din cauza epuizării complete a stocului DMT (în ziua de 14.11.1987 din cele 300 tone DMT planificate au fost livrate de către Combinatul Petrochimic Brazi doar 60 tone). Au fost informate operativ organele locale de partid și conducerile unităților respective în legătură cu toate situațiile apărute și prin măsurile întreprinse s-a prevenit apariția unor evenimente deosebite".

Aceste manifestări de nemulțumire demonstrau că erodarea unui întreg sistem politic și economic începuse. Muncitorii, primii chemați să susțină „politica înțeleaptă a Partidului", dădeau semnale tot mai clare că sfârșitul este aproape. Chiar dacă nu și-au atins scopul imediat, toate aceste proteste demonstrau că regimul tot mai restrictiv al lui Nicolae Ceaușescu se îndrepta către un deznodământ final, grăbit de vehemența cu care acesta refuza orice tentativă de reformare a unui sistem tot mai ineficient și depășit de realitățile epocii.

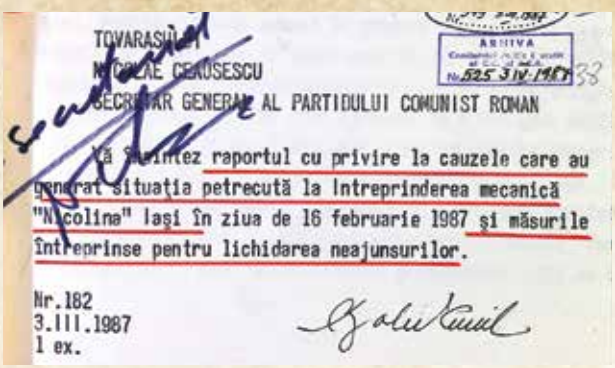

TOVARĂȘULUI
NICOLAE CEAUȘESCU
SECRETAR GENERAL AL PARTIDULUI COMUNIST ROMAN

ARHIVA
Nr. 525 31 IV 1987

Vă înaintez raportul cu privire la cauzele care au generat situația petrecută la întreprinderea mecanică "Nicolina" Iași în ziua de 16 februarie 1987 și măsurile întreprinse pentru lichidarea neajunsurilor.

Nr.182
3.III.1987
1 ex.

Adresa semnată de Emil Bobu, prin care comisia CC al PCR raporta lui Ceaușescu concluziile ,,anchetei'' asupra grevei de la Nicolina

asigurat, îmbunătățirea transportului în comun ș.a.

1. Situația creată la Întreprinderea mecanică «Nicolina» Iași se datorește, în principal, următoarelor cauze:

- Consiliul oamenilor muncii a manifestat neajunsuri în organizarea producției și a muncii, nu a insistat pentru a se asigura desfășurarea corespunzătoare a procesului de producție, îndeosebi pregătirea tehnologică și de fabricație, asigurarea bazei tehnico-materiale, utilizarea capacităților, precum și întronarea unui climat de ordine și disciplină la toate locurile de muncă. Ca urmare, pe luna ianuarie a.c. producția marfă și productivitatea muncii s-au realizat doar în proporție de 39%, iar producția fizică de 51,4%. Este de menționat că nici în anul 1986 planul de producție nu a fost realizat corespunzător – 90,2% producția marfă, 90,4% productivitatea muncii, iar exportul numai 58,5%.

- Nu s-a acționat prioritar pentru urmărirea și înfăptuirea unor măsuri importante cuprinse în programul de organizare și modernizare a producției, ceea ce a influențat gradul de realizare a productivității muncii pe anul 1986, cât și fundamentarea încadrării în nivelul planificat pe 1987. Conducerea întreprinderii s-a orientat cu preponderență spre măsuri care necesită importante fonduri de investiții – peste 420 milioane lei, din care 70 milioane lei construcții-montaj – și mai puțin asupra celor de primă necesitate ce se puteau realiza cu posibilități proprii și cu efecte imediate asupra întregii activități economice.

- Programul de fabricație nu a fost defalcat, cunoscut și urmărit zilnic la nivelul formațiilor de lucru și al fiecărui lucrător în concordanță cu sarcinile de plan, nivelul de dotare tehnică și de forță de muncă, nu s-a asigurat operativ redistribuirea personalului muncitor în funcție de condițiile tehnico-materiale ce au apărut pe parcursul derulării fabricației.

- Conducerea întreprinderi nu folosește în suficientă măsură pârghiile de cointeresare ale acordului global, acesta aplicându-se la nivelul secțiilor, pe colectivități mari, din care cauză s-a creat o anumită nivelare a retribuției, fapt ce a dus la unele nemulțumiri în rândul muncitorilor. De asemenea, există o preocupare scăzută pentru dotarea tehnică, asigurarea cu scule și dispozitive și introducerea tehnologiilor noi care să asigure realizarea normelor de muncă corespunzătoare productivității muncii planificate.

- Neajunsurile grave manifestate în realizarea planului pe anul 1986 și care au continuat și pe luna ianuarie a.c. s-au datorat și lipsei de răspundere a conducerii Ministerului Industriei de Utilaj Greu și a Centralei de vagoane și material rulant, care deși au cunoscut această situație nu au intervenit operativ pentru asigurarea ritmică a bazei tehnico-materiale, energiei și combustibililor la nivelul normelor de consum aprobate, precum și al unor colaborări ca: bandaje și roți de la Combinatul Siderurgic Reșița, osii

montate la întreprinderile din Balș și Brăila, cadre de boghiuri turnate de la «23 August» și Combinatul de utilaj greu Iași, echipamente hidraulice, etc.

- A rezultat, totodată, că nici organele și organizațiile de partid din întreprinderi cât și comitetele județean și municipal de partid Iași nu au acționat cu răspundere pentru desfășurarea unei mai bune activități politico-organizatorice și educative, nu au acordat atenție cunoașterii și aplicării hotărârilor de partid și a legilor țării. Problemele legate de întărirea ordinii și disciplinei nu au fost analizate în nici una din organizațiile de partid controlate, deși au loc diverse acte de huliganism și dezordine, fiind multe cazuri când oameni ai muncii se prezintă la lucru în stare de ebrietate, sau consumă băuturi alcoolice în timpul programului, părăsesc locurile de muncă, absentează nemotivat din producție. Cu toate acestea, comitetul de partid nu a tras la răspundere consiliul oamenilor muncii, care tolerează lipsurile, indisciplina, manifestă indulgență față de cei care săvârșesc grave abateri, a angajat și menține în întreprindere peste 170 de oameni ai muncii ce au suferit diferite condamnări, a intervenit pentru rămânerea în întreprindere a unor elemente huliganice, deși colectivele din care făceau parte propuneau desfacerea contractului de muncă.

Lipsurile existente în activitatea organizațiilor de partid și a cadrelor cu muncă de răspundere pe linie de partid și economică din întreprindere au ieșit în evidență și cu prilejul situației din 16 februarie a.c., când membrii de partid nu au luat o atitudine fermă față de acele manifestări negative, iar alții chiar s-au alăturat nemulțumiților și i-au susținut. (...)

- Comitetele județean și municipal de partid Iași au desfășurat o slabă muncă politico-ideologică și în rândul organizațiilor de partid și de tineret din Centrul Universitar pentru aplicarea cu fermitate a prevederilor regulamentare privind ordinea și disciplina în viața studențească, instaurarea unui climat de muncă responsabilă și angajantă, fapt ce a dus la săvârșirea unor abateri reprobabile în seara zilei de 17 februarie a.c.

- Colectivul CC al PCR a constatat că o atitudine lipsită de răspundere a avut și instructorul Comitetului Central, tovarășul Mureșan Victor, care deși a cunoscut unele aspecte grave din principalele întreprinderi din municipiul Iași, nu a determinat comitetele județean și municipal de partid să ia măsuri de prevenire a manifestărilor de dezordine, nu s-a deplasat în întreprinderile respective și nici nu a informat CC al PCR asupra acestor lucruri necorespunzătoare.

2. În vederea înlăturării neajunsurilor din activitatea de partid și economică a întreprinderii, pentru asigurarea tuturor condițiilor de realizare a planului pe luna februarie și trimestrul I a.c., au fost luate următoarele măsuri:

- S-a analizat cu activul de partid pe întreprindere neajunsurile existente în activitatea organelor și organizațiilor de partid, a consiliului oamenilor muncii, luându-se poziție hotărâtă, de condamnare a manifestărilor negative ce au avut loc și s-au stabilit măsuri politice, organizatorice și economice pentru realizarea planului la toți indicatorii pe luna februarie, trimestrul I și întregul an.

- Au fost repartizați pe întreprindere, pe secții, activiști de partid și ai organizațiilor de masă pentru sprijinirea organizațiilor de partid și a consiliului oamenilor muncii în vederea aplicării tuturor măsurilor stabilite. Măsuri asemănătoare s-au luat și în celelalte unități care au rămâneri în urmă în realizarea planului.

- A fost destituit directorul întreprinderii, contabilul șef și secretarul comitetului de partid pentru activitate necorespunzătoare și lipsită de autoritate în rândul oamenilor muncii. S-a dispus analizarea activității și competenței celorlalte cadre de conducere de la nivel de secții, ateliere și formații de lucru, urmând ca cei necorespunzători să fie înlocuiți. (...)

- Împreună cu Ministerul Industriei de Utilaj Greu și Centrala Industrială de vagoane și material rulant s-a întocmit un program de măsuri tehnico-economice și organizatorice, care să asigure realizarea sarcinilor de plan pe trimestrul I și anul 1987, care a fost dezbătut și aprobat în adunarea generală a oamenilor muncii.

3. În legătură cu activitatea comitetelor județean și municipal de partid Iași, propunem:

- Pentru insuficienta preocupare în îndrumarea și sprijinirea organizațiilor de partid, pentru slabul control și ajutor acordat în realizarea sarcinilor de plan și neurmărirea la fața locului a modului cum se realizează producția fizică, programele prioritare și îndeosebi producția destinată exportului, să fie serios atenționat biroul comitetului județean și al comitetului municipal de partid Iași.

- Pentru superficialitate în muncă, slabă legătură cu organizațiile de partid, neimplicarea concretă în soluționarea tuturor problemelor cu care se confruntă unitățile economice din municipiul Iași, pentru lipsă de autoritate și prestigiu în fața colectivelor de muncă, primul secretar al comitetului municipal de partid Iași să fie eliberat din funcție.

- Sancționarea de către organizația de bază și eliberarea din funcție a instructorului CC al PCR, pentru că a manifestat gravă lipsă de răspundere în îndeplinirea atribuțiilor ce îi revin.

- Atenționarea conducerii Ministerului Industriei de Utilaj Greu și a Centralei Industriale de vagoane și material rulant pentru că, deși au cunoscut problemele deosebite de la Combinatul de utilaj greu și Întreprinderea mecanică «Nicolina», nu au intervenit operativ și cu răspundere pentru clarificarea tuturor problemelor și asigurarea condițiilor necesare bunei desfășurări a procesului de producție.

- Secția Organizatorică a CC al PCR și Consiliului Central de Control Muncitoresc al Activității Economice și Sociale vor urmări în continuare și vor ajuta comitetul județean de partid Iași în aplicarea masurilor stabilite.

Colectivul CC al PCR
/ 3 semnături /"

(Sursa: ANIC, fond CC al PCR-Cancelarie, dosar nr. 13/1987, ff. 39-42.)

Nicolae şi Elena Ceauşescu, la Iaşi, în drum spre clădirea Comitetului județean de partid, 13 septembrie 1985

Reclamații și penalizări

„București telex 6487 22.3.1986
Progresul Brăila
Spre știință
Nicolina Iași
Ref: Mangalore India

Prin raportul de activitate pe februarie 1986 Grat Mangalore reclamă suflantele livrate de Nicolina Iași prin Progresul Brăila respectiv rotoarele joacă pe ax și lovesc în stator.

Rugăm dispuneți măsuri informare asupra măsurilor ce trebuie luate în șantier precum și nominalizarea unui specialist care să se deplaseze în șantier pentru constatare și efectuarea remedierilor contravaloarea în lei a cheltuielilor externe urmând a se suporta de Nicolina Iași.

Șef Serv. FGI
N. Gaiță"

(Sursa: Depozitul de Arhive al S.C. Price Banks Tomești, Iași, dosar nr. 18/1986, f. 9.)

Prezentarea realizărilor județului Iași din 1985 într-o expoziție organizată la Liceul Industrial nr. 8 (arondat Combinatului de Utilaj Greu din oraş)

„Am fost nevoiți ca în această perioadă să solicităm renunțări la contracte”

„Informare

Privind modul în care serviciul Aprovizionare Colaborări a asigurat baza tehnică materială pentru realizarea sarcinilor de plan pe sem. I 1987

[...]

În prima parte a anului după cum se știe nu a realizat sarcinile de plan și în mod special la sortimentul boghiuri am fost nevoiți să fabricăm și să livrăm beneficiarilor mașini și utilaje de construcții și construcții de drumuri pentru care au fost necesare eforturi suplimentare în vederea asigurării bazei materiale și a cooperărilor.

Așa cum am arătat mai sus, datorită fluctuațiilor de plan am fost nevoiți ca în această perioadă să solicităm renunțări la contracte în valoare de 152 de milioane lei din care au fost acceptate 119 milioane. În ultima perioadă ne confruntăm cu o situație deosebită în ceea ce privește supranormativele care cresc de la lună la lună și aceasta din cauza rămânerii pe stoc de materiale și cooperări de la A8 20-25, CM 10, CVA 25, AG 180, STH 8, boghiu OT URSS precum și o serie de materiale și repere solicitate pe secții, aprovizionare și neridicate rămânând pe stoc, în mod special cele cerute de Secția Mecano Energetic, Secția Turnătorie și APTR – (scule).

Pentru această perioadă am calculat penalități pentru nelivrarea de materii prime, materiale și cooperări, în termen, cu o valoare de 11,5 milioane lei”.

(Sursa: Depozitul de Arhive al S.C. Price Banks Tomești, Iași, dosar nr. 1/1987, ff. 95-97.)

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

Fonduri de arhivă:

Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Documentar, dosare nr.: 6191, 13419 / vol. 1, 18992 / vol. 2, 18995;

Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 13/1987;

Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale:

- fond Documente speciale de dinainte de 23 August 1944, dosar 85;

- fond ISISP, dosare; 21, 25, vol. II.

Depozitul de Arhive al S.C. Price Banks Tomești, Iași, dosare nr. 20/1985, 17/1986, 18/1986, 1/1987.

Presă:

„Flacăra Iașului”, 1987.

Lucrări generale:

Bodeanu, Denisa Florentina, *Infern sau paradis pierdut? Aspecte din viața muncitoarelor din Cluj-Napoca (1965-1989),* în „Anuarul de Istorie Orală”, V, 2004, pp. 306-323;

Boia, Lucian (coord.), *Miturile comunismului românesc,* Ed. Nemira, București, 1998;

Botez, Const., Urmă, Dem., Eşanu, L., *Istoria unei citadele muncitoreşti Nicolina-Iaşi 1892-1972,* Iași, 1972;

Cioc, M., *Contribuția industriei naționale la fabricarea materialelor de război și rolul ei în timpul războiului de dezrobirea neamului,* în „Buletinul Societății Politehnice”, an XLII, nr. 5, mai 1928;

Craiu, Claudia, *Muncitorul care i-a înfruntat pe securiști,* în „Ziarul de Iași”, 16 februarie 2007 (www.ziarul-deiasi.ro, consultat la 25.02.2022);

Gligor, Oniță, *Monografia uzinelor „Grivița Roșie”* – București, București, 1963;

Pintilie, Serinela, *Povestirile uitate ale Nicolinei. Istoria unei fabrici și a oamenilor ei,* Casa Editorială Demiurg, Iași, 2015;

Soulet, Jean-François, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre,* Ed. Polirom, Iași, 1998;

Spiridon, Raluca Nicoleta, *Revolta minerilor de la Motru din 19 octombrie 1981,* în „Caietele CNSAS”, anul III, nr.1(5)/2010, pp. 183-196;

Tănase, Stelian, *Clienții lu' Tanti Varvara. Istorii clandestine,* București, Editura Humanitas, 2016, ediție epub;

Wolton, Thierry, *O istorie mondială a comunismului. Încercare de investigație istorică,* vol. II, *Când moare corul. Victimele,* București, Editura Humanitas, 2019.

Episoade din istoria Nicolinei

Cum a apărut ideea unei cărţi despre Atelierele Nicolina din Iași? La început a fost curiozitate, iar mai apoi pasiune. Pe măsură ce aprofundam tema, mi se părea nedrept ca istoria unui veritabil obiectiv de patrimoniu să dispară fără urmă sub cupele buldozerelor. Am considerat că acest volum poate fi privit ca o călătorie imaginară, care începe înainte de Primul Război Mondial și se sfârșește în zilele noastre. O călătorie care implică două tipuri diferite de lectură: una a surselor scrise, o alta, a istoriei orale. Căci așa s-a conturat întreaga idee: de la un proiect de istorie orală derulat de Universitatea Babeș-Bolyai, intitulat *Trecutul de lângă noi – istoria orală a comunităţilor locale*, care s-a îmbinat în chip fericit cu un altul, de conservare a patrimoniului industrial: *Folk, Fragments, Footprints and Future*, derulat în cadrul programelor europene.

Povestirile uitate ale Nicolinei. O istorie a oamenilor şi a fabricii
Autoare: Serinela Pintilie
Casa Editorială Demiurg
Iași, 2015

Echipa proiectului s-a constituit pe bază de voluntariat. Tineri pasionaţi de istorie mi s-au alăturat cu entuziasm. Pe atunci elevi, Ionel Apetrei, Nicolai Dolghi, Alin Nechita, Ion Mihailenco și Roxana Ailincăi au devenit ajutoare de nădejde pe parcursul întregului proiect. Au intervievat, au transcris și au corectat zeci de pagini, în puţinul lor timp liber, în afara programului școlar. De asemenea, profesoarele Claudia Homutescu și Daniela Speranţa Robotă au depus un efort considerabil în identificarea și fotocopierea fondurilor documentare care conţineau informaţii despre Nicolina.

Istoria postbelică a fabricii a putut fi urmărită așezând faţă în faţă retorica de partid, discursul oficial al regimului, atât de specific timpurilor staliniste și „Epocii de Aur", cu istoria orală, mărturiile oamenilor obișnuiţi, cu propriile lor griji, nevoi, bucurii, realizări sau insatisfacţii. Volumul invită însă şi la alt gen de lectură: o lectură, din vremuri ale libertăţii, despre vremuri ale opresiunii, care surprinde, dincolo de evoluţia unor etape istorice firești, ceea ce a fost definit drept spiritul Nicolinei. Pentru prima dată, istoria fabricii a fost reconstituită și din perspectiva angajaţilor, demonstrând, dacă mai era nevoie, că, de fapt, oamenii au rămas mereu creatori ai istoriei. | DE SERINELA PINTILIE

Adunare pentru pace la Întreprinderea Moldova, Iași, în 1985

„Noi am trăit la sfârșitul regimului, când nu mai puteai să crezi în nimic, văzând cât de putred era aparatul"

*Fragmente dintr-un interviu de istorie orală cu **Marina Vraciu, fost traducător și interpret al Uzinei Nicolina.** Interviu realizat de Nicolai Dolghi la 5 noiembrie 2013; intervenții și transcriere de Serinela Pintilie. Interviul integral se regăsește în volumul **Povestirile uitate ale Nicolinei. O istorie a oamenilor și a fabricii.***

Vizită la o grădiniţă în Iaşi, în 1980

„Marina Vraciu: Noi, generația mea și cele mai tinere decât a mea, până în '89, practic am fost generații care, după absolvirea unei instituții de învățământ superior, urma să muncim într-un loc ca repartizat, asigurat, pe de-o parte și, pe de altă parte, impus de către o politică din aceasta, centralizată puternic; și repartițiile acestea nu se întâmplau întotdeauna în locurile dorite, așteptate acasă sau aproape de casă sau cu posibilități de navetă. [...]

Ce studii a necesitat angajarea dumneavoastră [la Nicolina]?

Filologie, în primul rând; cunoașterea foarte bună a limbii ruse, care interesa întreprinderea la ora respectivă, pentru că ei – întreprinderea, care, în mod tradițional, lucra în colaborare cu Uniunea Sovietică – se pregăteau să producă niște detalii sau porțiuni dintr-un motor de rachetă, și-atunci asta însemna că aveau documentația, și documentația care parvenea era, evident, exclusiv în limba rusă și avea nevoie de un bun cunoscător. [...]

A contribuit și nu fac din asta, cum să zic, un titlu de glorie, faptul că am fost membru de partid, lucru pe care nu l-am solicitat niciodată, dar pe care a trebuit să-l îndeplinesc. Mă rog, ca act de prezență socială, în calitate de student eminent, cum, am să spun fără modestie, că am fost, dar n-am fost singura, nu am fost singurul student în calitatea aceasta... A ajutat în momentul angajării, trebuie să recunosc acest lucru.

Ce se producea în Nicolina și câți angajați avea fabrica în perioada aceea?

Produceau utilaj terasier, betoniere, autogredere, mai era ceva: boghiuri, ei erau, tradițional, producători de boghiuri, deci, de material rulant din acesta... Cu siguranță mai erau niște mașini, dar gredere mi-amintesc sau autogredere și betoniere, mi le-amintesc, pentru că am tradus materialul respectiv, caiete de sarcini, caiete, documentație, specificații, carte tehnică, am tradus din română în rusă pe acest domeniu, da.

Ce se producea pentru export și pentru care țări?

Ceva din utilajul ăsta terasier cred că avea relație cu Germania, cu siguranță, pentru URSS, din «preistorie» încă, din 1933, când a fost acolo o mișcare, o grevă celebră în manualele de altă dată. Se lucra cu Uniunea Sovietică și în perioada când am lucrat eu, dar asta vă spun: motivul prezenței mele acolo era legat de ceea ce urma să se producă, și nu s-a mai produs din varii motive, sau poate că s-a produs totuși, și-anume acest motor de rachetă, Dumnezeu știe ce era. Era o legătură cu Krivoi Rog, Krivoi Rog fiind un loc anume în Rusia, un combinat. [...]

Cum ați descrie relația cu activistul de partid?

A fost una... eu zic că a fost o relație normală. Acuma, niște ședințe au fost, fără exagerări, trebuiau să fie niște adunări acolo. [...] Deci, pe de-o parte era, mă rog, viața personală a omului X, Y, care era acaparatoare, cum este ea, pe de altă parte era viața, serviciul, care însemna, totuși, un program strict. Da, pe de altă parte, era lupta cu viața de fiecare zi, care nu era chiar ușoară în epoca respectivă, dar nu era ușoară pentru mulți români și, așa, și atunci Partidul și, cum să zic, prezența lui, din facultate încă, era percepută ca o supunere la un joc, în care este evident că teatrul primează [...]; era atât de pregnantă percepția că trăim ceva depășit, încât aproape că nu mai conta, dar oamenii continuau să execute, mă rog, să se comporte conform codului care era impus al ședințelor, al adunărilor, al ascultării și emiterii de banalități și platitudini...

Nu pot să mă pun în postura lui, a activistului de partid, care trebuia să-și îndeplinească planul de ședințe și prelucrări, eu știu, pregătire ideologică, dar nu ne obosea și nu exagera, pentru că și el, nu-mi amintesc numele lui, ca mulți alții, cred, din aparatul de-atunci, înțelegeau că execută – și ca alții ca noi, care eram niște figuranți, până la urmă, dar nu ai vieții, în propria noastră viață, ci în viața asta a acestui Partid, deja mort – cred că înțelegeau că fac un joc, că execută, că joacă un rol, în care câtiva mai credeau.

Să nu uităm că acolo, în această întreprindere, au existat activiști, au existat oameni care au crezut în regimul comunist, socialist, în care au trăit, că asta e foarte important de reținut; și-au crezut sincer, și-au crezut și alți oameni, în alte epoci, și-n alte țări că ceea ce fac este bine, potrivit și adevărat, dar numai că noi am trăit la sfârșitul regimului, când nu mai puteai să crezi în nimic, văzând ce se-ntâmpla în capitală și ce făcea liderul, conducătorul țării și cât de putredă era toată…, tot aparatul și-așa. […]

Ce facilități aveau angajații Nicolinei?

Vă spun eu ce facilitate aveam, creată de o colegă de-a noastră, și era important atunci. […] Era fiica unui om important, pentru că omul acela, tatăl ei, era directorul Avicolei de la Lețcani și, de două ori pe an, tatăl ei, în mod excepțional, făcea pentru angajații Nicolinei, dar nu știu dacă pentru toți, că nu cred că putea să facă pentru toți, deschidea o portiță, adică pur și simplu aducea ceva de mâncare; se cumpăra, bineînțeles, nu știu, un pui și o bucată de mezel, acolo, sau… ăsta era mare lucru. […] Să nu-nțelegeți că ne gândeam numai la mâncare… dar, mai aveam părinți, aveam copii, era o problemă, totuși, mai ales pentru copii. Era foarte frig. Era foarte frig și să lucrezi la birou era un privilegiu, și nu era neapărat, că stăteai și înghețai acolo, că trebuia să scrii și trebuia să bei ceva fierbinte, în fine, beai ceva un ceai, acolo, dacă beai cafea era foarte mult, că era cam rară cafeaua…

Ce evenimente majore s-au suprapus perioadei în care ați lucrat dumneavoastră?

Cel mai important a fost cel final, adică n-a fost chiar final, dar, practic, pentru mine a fost revoluția din decembrie ’89, precedată de niște tulburări la care oameni din Nicolina au fost implicați […]. Așa îmi amintesc și eu, și cred că acel ’87 coincide și cu greva studenților. Cred. Studenților de la universitatea de aici, care stăteau în căminele de aici, cum se chema?, Pușkin, mulți ani, multe decenii s-a chemat acest complex Pușkin…. [Studenții] erau terminați, ca să zic așa, de faptul că nu aveau apă și căldură, ce puteau…? Și stăteau cinci în cameră. Nu-i ajuta faptul că stăteau cinci în cameră, nu-i ajuta răsuflarea să se… Și știu c-a fost un marș al studenților înfrigurați și flămânzi, că mulți erau flămânzi, dar înfrigurați în primul rând și, da, lipsiți de condițiile minime igienice, [marș] care a ajuns până-n centru, au fost – și nu știu dacă – atunci cred că s-a… a fost o anumită, mă rog, asimilare, conjuncție, întâlnire cu unii dintre cei de la Nicolina… […]

Dar…’89, de la Timișoara, de la 15 decembrie… pentru noi a fost cumva prefațat, pentru că aveam, se simțeau tensiuni acolo, în întreprindere, se multiplica, crescuse numărul gardienilor sau cum se chemau, gărzi patriotice, care făceau de serviciu zi și noapte. Din gărzile patriotice făceau parte toți bărbații, inclusiv colegi de birou de-ai mei acolo, mă rog, mai tineri, în general, destul de tineri, după părerea mea, cam toți, și se simțea o tensiune, oricum se simțea o tensiune în țară, puternică, de mai multă vreme… Și de când începuse la Timișoara… și auzisem că se-mpușcaseră la Timișoara și încercam să ascultăm, să aflăm și se presimțea că se va-ntâmpla ceva.

Cu toate astea, pe 22 atunci, propriu-zis, eram la serviciu și

Imaginea Întreprinderii Mecanice Nicolina cu turnul de apă (înainte de demolare). Jos: fostele hale ale Nicolinei – şi demolarea acestora.

s-a găsit un televizor și s-a anunțat, toată lumea urmărea deja, de câteva, de-o săptămână, practic ce urma, se simțea că va fi ceva, dar venea la serviciu, că trebuia să vină la serviciu, era Securitatea mai intens prezentă, evident, acolo.

Oricum pe 22, la prânz, practic, toată lumea din Nicolina a ieșit, nu știu dacă toată, dar o grămadă a început să iasă și atunci am ieșit și noi, pe la prânz, și ne-am dus și s-a făcut așa un val destul de consistent de oameni care, din zona industrială venind, au urcat spre Prefectura de acum, care era sediul Consiliului județean acolo. Asta am făcut și n-am să uit în viața mea treaba asta: am plecat, nici nu știu dacă eram cu cineva, că n-am luat pe nimeni de mână, am ieșit, pur și simplu, singură, și m-am întâlnit cu un coleg de liceu, care era și el, venea de pe la o altă întreprindere. Pentru mine asta a fost. Și am stat acolo până nu s-a mai putut, a trebuit să mă duc să-mi iau copilul de la grădiniță aici, înapoi, și copilul meu a fost ultimul la grădiniță și asistase la darea jos a portretului lui Ceaușescu de pe perete. [...]

Cum vă petreceați timpul liber?

Timpul liber? Timpul liber îl petreceam acasă, și cu familia, și într-un concediu care era numărat de atâtea zile, nu știu câte erau, 20, 21 de zile de concediu... Sigur că voiam să schimb mediul. Să știți că era dezolant, chiar dacă iubeai foarte mult munca propriu-zisă, inginer, muncitor, dacă erai trup și suflet pentru întreprindere ca profesionist în direct, acolo, tot era dezolant, iar pentru mine, estetic, era dezolant, pentru că era clar că ar fi putut, nu ca s-arate mai bine, [dar] puteau să fie condiții de muncă mai bune, pentru că era frig, pentru că era umed, pentru că erau niște minime locuri în care oamenii se ascundeau puțin. Adevărul că erau multe locuri urâte, urâte în industrialul de atunci. [...]

Cum ați caracteriza perioada în care ați lucrat la Nicolina?

Dificilă. O perioadă complicată și ca rezistență, cum v-am spus, în cotidian, și ca satisfacții – pentru unii, poate – și insatisfacții pentru cei ca mine, profesionale, pentru că nu m-a mulțumit munca de-acolo, pentru că nu m-a mulțumit și pentru că nu a fost așezată, așa, într-o lumină potrivită, deși m-am simțit utilă, și ăsta a fost un plus... Ați înțeles în ce a constat munca mea acolo. Nu pot sa reneg epoca cu pricina, dar ea a fost și o perioadă în care am fost mult mai tânără, și-atunci, să zic, vitalul vieții a atenuat dintr-o percepție complet nefericită... [...]

Dar găseam și forme de protecție și autoprotecție, și una dintre ele era drumul pe jos și-napoi, încolo și-napoi, în zilele frumoase, și erau destul de multe, dar chiar și-n iernile foarte reci făceam [drumul], eu locuind aici, în spatele Universității, sau, mă rog, la părinți, lângă gară, aveam ceva de mers... Dar era cred că o formă, așa, de meditație, de pregătire, apoi, de dispersare a impresiilor, nu neapărat plăcute, și, sigur, o formă de luptă cu sedentarismul până la urmă și de autoechilibrare, dar și de conectare-reconectare cu orașul, pentru că era foarte clar că viața-ntr-o întreprindere este foarte diferită de viața la școală, de activitatea funcționarilor în alte sfere cu care eu nu aveam tangență... [O viață care] nu era cea mai potrivită, poate, pentru mine, dar ca experiență umană a fost foarte importantă".

Dunărea în pictura lui Albert Marquet

DE LAURENȚIU VICTOR SĂCUI

FOTO: GETTY IMAGES, WIKIPEDIA.ORG, ARHIVA AUTORULUI

Se știe de mult că fluviul numit de împăratul Napoleon I „regele râurilor europene” i-a inspirat pe scriitori ca Jean Bart sau Radu Tudoran, pe muzicieni ca Johann Strauss, Iosif Ivanovici sau jazzman-ul Joe Zawinul, și pe numeroși pictori – de la Albrecht Altdorfer și alți membri ai „Școlii Dunărene” de acum mai bine de cinci secole până la Gheorghe Petrașcu. Însă, ce se știe mai puțin pe la noi este că, în primăvara anului 1933, fascinanta lume a Dunării de Jos a fost descoperită și de pictorul fauvist Albert Marquet (1875-1947), care a fost elevul lui Gustave Moreau – la fel ca Henri Matisse și pictorul român Theodor Pallady.

Autoportretul artistului, realizat în 1904

Pe data de 27 martie 1875, într-o casă situată pe strada Pelleport din Bordeaux se năștea Pierre-Léopold-Albert Marquet – singurul copil al lui Joseph Marquet, un funcționar în vârstă de 40 de ani al Căilor Ferate, și al soției sale Marguerite (născută Deyres), în vârstă de numai 26 de ani.

Copilăria sa nu a fost una fericită: o malformație a picioarelor care îl împiedica să alerge și miopia l-au făcut nu o dată ținta glumelor proaste ale celorlalți copii. Fire introvertită, viitorul pictor se simțea bine doar la țară, la bunicii din partea mamei, și atunci când desena.

Un pictor al apelor

Încă de mic, Albert a fost fascinat de râuri, de mări, de porturi și de vapoare. Școala pare să-l fi plictisit; pentru că era atât de puțin doritor de studiu, profesorii îl considerau un prost. Cum altfel putea fi considerat un copil care, în loc să învețe pentru a lua note mari, prefera să-și umple caietele de schițe și desene? La fel îl considera și tatăl său – pentru Joseph Marquet, pasiunea fiului său pentru desen era clasificată la capitolul „aiureli”. Singura care și-a dat seama că aceasta era manifestarea unei vocații a fost mama băiatului, care l-a susținut din toate puterile, cu toată împotrivirea severului ei soț.

Așa se face că, în anul 1890, după ce a vândut un petec de pământ, Marguerite Marquet s-a instalat împreună cu fiul ei într-un apartament la etajul cinci al unui imobil situat pe Rue Monge nr. 38. La parter, întreprinzătoarea mamă a deschis un mic magazin de mercerie – pe a cărui firmă se putea citi *„Jours et Broderies”* (Zile și Broderii) – care le asigura existența.

Albert a fost înscris la École des Arts Décoratifs, unde, din cauza ochelarilor și a accentului, a fost poreclit „Englezul”. Aici s-a împrietenit cu un student mai mare, pe nume Henri Matisse, care avea să devină un nume de referință în arta modernă. În 1892, cei doi prieteni s-au mutat „cu arme și bagaje” la École nationale supérieure des Beaux-Arts, unde l-au avut ca maestru pe pictorul simbolist Gustave Moreau. Aici aveau să cunoască un descendent al unei vechi familii boierești din Moldova pe nume Theodor Pallady, care se apucase de pictură împotriva dorinței tatălui său și care avea să devină și el bun prieten cu Matisse. De la Theodor Pallady – citat de Krikor H. Zambaccian în *Însemnările unui amator de artă*, lucrare care ne oferă o frescă a lumii artistice bucureștene și europene de acum un secol – aflăm că Marquet și Matisse au „evadat” și din atelierul lui Moreau, din aceleași motive. Cel care a luat inițiativa a fost Marquet: „Hai să plecăm de aici, ar fi mai bine să zugrăvim omnibuse”, i-a spus acesta lui Matisse. Și au plecat! Deși Matisse era cu cinci ani mai mare și „l-a depășit însă (pe Marquet – n.r.) cu geniul său inventiv în

Henri Matisse în 1952, în atelierul din Nisa, în fața unei opere monumentale din hârtie decupată, *La perruche et la sirène*

arabescuri, cu darul său de excepțional colorist", din cele spuse de Pallady rezultă că nu Matisse, ci Marquet era „cel care lua inițiativa... de fiecare dată"; el „a pornit mai întâi pe calea cea nouă pe care avea să o ia pictura franceză contemporană" (contemporană cu Pallady și Zambaccian – n.r.).

Marquet și Matisse, doi nonconformiști

Aflați la începutul carierei, celor doi prieteni nonconformiști nu le-a fost deloc ușor. „...Ca să poată trăi, ei au zugrăvit un timp bordurile de stuc ale Marelui Palat ce se construia atunci în vederea Expoziției Universale din 1900, dar n-au renunțat la viziunea lor proprie, în artă, la personalitatea lor, care a țâșnit cu prilejul celebrei expoziții a «fauve»-ilor din 1905", povestește același Krikor Zambaccian în lucrarea mai sus citată.

Încă din studenție, Albert Marquet a început să expună la *Salon des Indépendants* și, deși în acea perioadă nu prea a izbutit să vândă multe picturi, numele său a devenit respectat în comunitatea artiștilor parizieni.

În 1905, Marquet a expus la Salonul de Toamnă alături de prietenul său Henri Matisse și de alți pictori care nu sufereau de prea mult conformism: Maurice de Vlaminck, André Derain, Othon Friesz, Georges Rouault, Raoul Dufy, Henri Manguin, Georges Braque, Louis Valart, Georges Dufrénoy și Jean Puy. În dorința lor de a „căuta autenticul", acești pictori foloseau culori pure, neamestecate, care contrastau puternic. Șocat și indignat de această explozie de tonuri tari, criticul de artă Louis Vauxcelles i-a numit pe expozanți „bestii sălbatice" – în franceză, *fauves*. Ca în multe asemenea cazuri, „sălbaticii" și-au transformat porecla în renume...

Portul Hamburg, așa cum l-a văzut Marquet în 1909

DE DRAGUL CULORII

Fauvismul poate fi considerat o dezvoltare dusă la extrem a post-impresionismului lui Vincent Van Gogh, „condimentată" cu pointillismul lui Georges-Pierre Seurat. Fauviștii au fost de asemenea influenţaţi de Paul Cézanne și Paul Gauguin (două nume care nu mai au nevoie de nicio prezentare), pe care i-au considerat precursorii lor în ceea ce privește folosirea culorilor în pictură. „Trebuie să gândești în culoare și să ai imaginaţie. Dacă nu aveţi imaginaţie, nu veţi obţine niciodată o culoare frumoasă", obișnuia Gustave Moreau să le spună „ucenicilor" săi. De dragul culorii, fauviștii au renunţat adeseori la perspectivă și la naturalism...

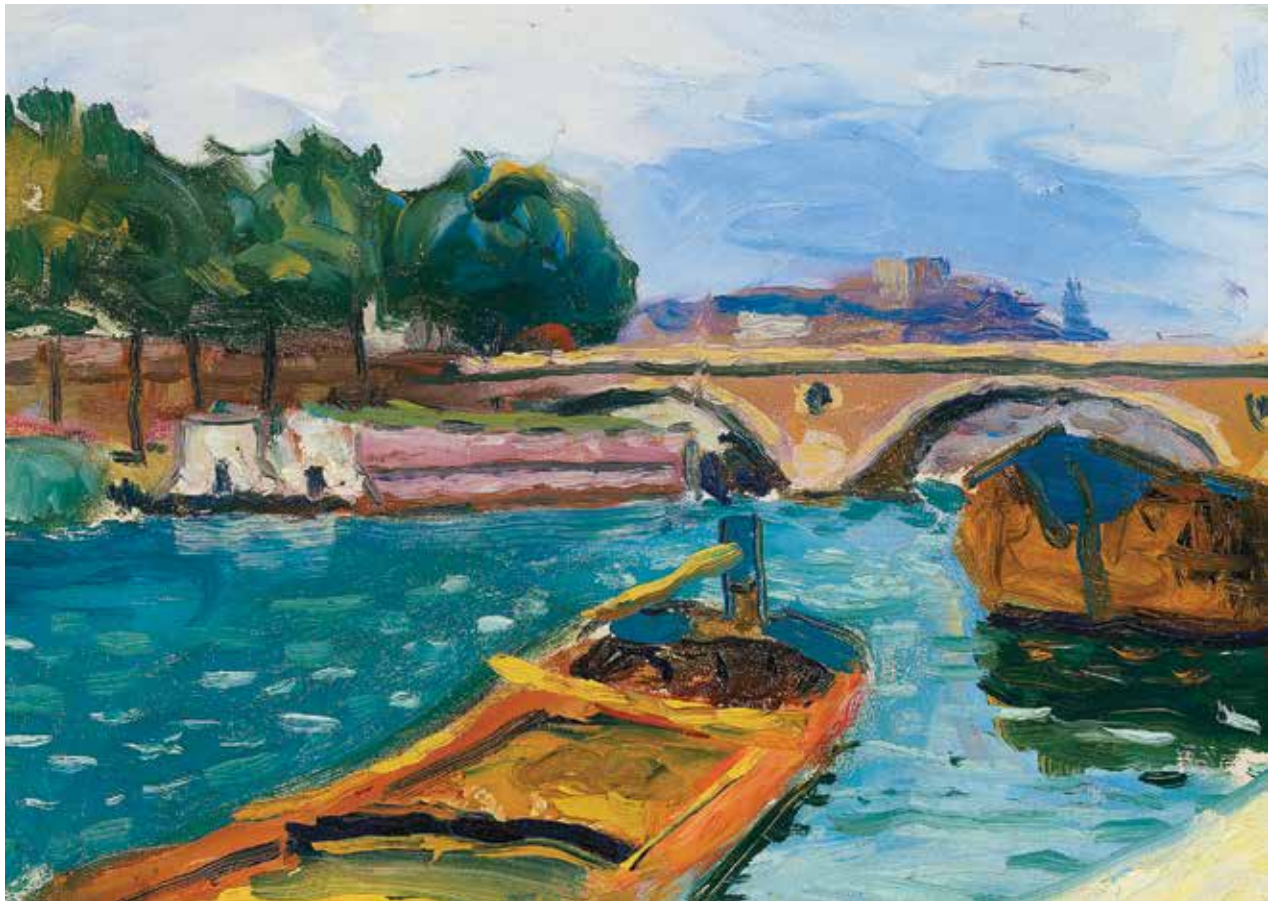

Pod peste Sena – pictură a lui Marquet din perioada 1898-1904

Un Hokusai parizian

Deși Marquet a expus alături de fauviști ani la rând, culorile folosite de el erau ceva mai dulci, iar contrastele mai puțin intense, stilul său fiind mai naturalist, mai ales atunci când picta peisaje. Nu este deci de mirare că există destui critici de artă care îl consideră a fi mai apropiat ca stil de impresioniști în general și de Édouard Manet în special. De altfel, în timp, stilul lui Albert Marquet a devenit mai rezervat și mai liniar, picturile sale amintind de cele ale lui Jean-Baptiste-Camile Corot, pe care îl admira.

Prietenul său, Henri Matisse (de care îl legau cei zece ani de ucenicie și de sărăcie petrecuți împreună), compara deseori operele „de o caligrafică simplitate" ale lui Marquet cu cele ale lui Katsushika Hokusai (1760-1849), marele maestru al stampelor japoneze, fără a uita însă să precizeze că nu este vorba de imitație, ci de similitudine.

La sfârșitul anului 1907, Marquet și prietenul său Matisse au început să picteze peisaje pariziene. Au început să apară și diferențele stilistice: în timp ce Matisse folosea culori puternice, tari, Marquet prefera tonuri de galben,

violet și albastru „îndulcite” cu gri. Negrul apărea atunci când era nevoie de un contrast violent cu culori deschise folosite pentru a reda trunchiuri de copaci ori străzi și trotuare care erau galbene sau portocalii....

Printre cei care au înțeles cel mai bine „predilecția lui Marquet pentru tonurile temperate, pentru acele motive în care nuanțele se succed în planuri largi și formele se delimitează lapidar” s-a numărat și Zambaccian, care îi vizitase atelierul parizian „ce se afla pe cheiurile Senei, într-una din acele mari clădiri de la înălțimea cărora privirea îmbrățișează întregul Paris dimprejurul catedralei Nôtre Dame, ce apare scăldat în fluidități sure, caracteristice capitalei Franței”. Reîntors în țară, Zambaccian avea să publice un articol despre atelierul lui Marquet în „Revista Fundațiilor”, pe care apoi l-a tradus și i l-a trimis.

Războaiele și călătoriile

Cota de piață a pictorului a început să crească după Primul Război Mondial, în care nu a luptat, din cauza infirmității sale. În 1920 a fost invitat să participe la Bienala de la Veneția, la care a luat parte apoi în mod constant, în 1936 fiind principalul artist francez ale cărui creații au fost prezentate la această prestigioasă manifestare artistică. Operele sale au fost apoi expuse în Germania, Anglia, Belgia, Cehoslovacia, Suedia, Japonia, Statele Unite și chiar și în România (în 1933, anul în care a făcut o croazieră pe Dunăre). A călătorit mult, fiind atras în special de lumea fascinantă și colorată a porturilor, pe care a redat-o magistral.

Soția lui Marquet, Marcelle, într-un portret realizat chiar de acesta, în 1931

Pe data de 10 februarie 1923 s-a căsătorit cu Marcelle Martinet în Algeria, iar luna de miere și-au petrecut-o la Sidi Bou Saïd, în Tunisia. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial s-a refugiat, împreună cu soția sa, în Algeria, unde a continuat să picteze. Din casa sa, rechiziționată de trupele germane de ocupație, lucrările sale au fost pur și simplu extrase de către un bun prieten și coleg de breaslă, pictorul François Desnoyer, iar Maurice de Vlaminck le-a ascuns pe toată durata războiului. Împreună cu alți pictori franco-algerieni, Albert Marquet a pictat în beneficiul Mișcării de Rezistență.

S-a întors în Franța în 1945, iar pe data de 1 august a acelui an a primit distincția de „pictor oficial al Marinei”. A refuzat onoruri precum Legiunea de Onoare și un fotoliu al Academiei Franceze. A preferat să-și doneze lucrările pentru a fi vândute în beneficiul prizonierilor și orfanilor de război. S-a stins din viață pe data de 14 iunie 1947 din cauza unui cancer de prostată în fază terminală, prea târziu descoperit.

Azi, o lucrare semnată Albert Marquet se vinde cu peste 50.000 de euro...

Dunărea văzută de la Galați

Croaziera pe Dunăre

În primăvara anului 1933, un prieten diplomat i-a invitat pe Albert Marquet și pe soția sa, Marcelle, la Galați, oraș în care, din data de 4 noiembrie 1856, se afla sediul Comisiei Europene a Dunării (organism internațional care a contribuit la amenajarea cursului inferior al fluviului). Cei doi s-au îmbarcat la Marsilia pe un vapor care, după o escală la Atena și o alta la Istanbul, a intrat mai întâi în Marea Neagră și apoi pe Dunăre, oprindu-se în cele din urmă la Galați.

Conform bunului său obicei, Albert își luase cu el trusa de desen, fapt care i-a permis să redea în culori peisajele de o infinită poezie de care s-a bucurat la acest „capăt al lumii”, cum numea soția sa cursul inferior al Dunării. Marcelle a profitat de ocazie în felul ei, realizând un interesant jurnal de călătorie, publicat mai târziu.

Cei doi Marquet nu au fost tocmai încântați de condițiile de la hotel și mai ales de ceea ce vedeau de la fereastra camerei lor: „clădiri mari și cenușii, lipsite de personalitate”. În schimb, portul Galați l-a fascinat pe pictor, care s-a pus imediat pe treabă, realizând o serie de acuarele în stilul său caracteristic, care îmbina

Strada Domnească din Galați, în anul 1906

Oameni făcând baie în Dunăre, la Viena, surprinși într-o fotografie din jurul anului 1930. În fundal se vede Reichsbrücke (Podul Imperial).

fauvismul, impresionismul și „japonismul", ca să folosim o expresie pe care Marquet o deprinsese de la maestrul său, Gustave Moreau. Apele bătrânului Danubiu, pe care plutesc vapoare ce arborează pavilionul Comisiei Europene a Dunării (roșu-alb-albastru-alb-roșu) sunt redate când în tonuri de albastru care trimit la valsul lui Johann Strauss, când în acel galben-gri care, la Marquet, devenea extraordinar de expresiv. De altfel, Marcelle Marquet avea să descrie apele Dunării folosind adjectivul „blonde"...

Poezia și filozofia imaginii

Și, pentru că tot am vorbit de influența stampelor japoneze văzute de Marquet în atelierul maestrului său și nu numai, trebuie să remarcăm faptul că elevul lui Gustave Moreau era, asemeni pictorilor din Arhipelagul Nipon, un poet și un filozof al imaginii.

Marquet pare să fi căutat să redea ceea ce se află în spatele (și deasupra!) imaginii, pentru că rostul unei adevărate opere de artă este acela de a-l face pe privitor să

Le Danube à la Galatz (Dunărea la Galați). Pictură în ulei realizată de Marquet în anul călătoriei în România (1933)

gândească și să „simtă vibrațiile” care apar când lucrurile (în această categorie intrând forme de relief, copaci, animale, oameni și obiecte etc.) interacționează. Să-i dăm din nou cuvântul lui Krikor H. Zambaccian: „Marquet reduce viziunea sa la esență, peisajul pictat de el l-aș putea considera ca pe un fel de stenogramă a realității dezbărate de detalii și inutilități, care face să apară tipicul și veridicul”. De aceea rolul oamenilor (și al celorlalte elemente: automobile, camioane, căruțe, remorchere, bărci, vapoare...) care apar în această serie de acuarele este unul cu totul secundar – personajul principal al acuarelelor lui Marquet este Dunărea!

Ar fi interesant de aflat dacă Albert Marquet l-a citit pe istoricul și criticul de artă chinez Xie He, care, în urmă cu un mileniu și jumătate, scria că o pictură trebuie să fie caracterizată prin așa-numitul „spirit al rezonanței”, datorită căruia energia psihică și spirituală a pictorului se transmite privitorului. Felul în care Marquet alege și dozează culorile, intensitatea și tonurile acestora ilustrează cât se poate de bine și un alt principiu al lui Xie He, și anume „adecvarea cu tipologia”. La Marquet, chiar și perspectiva ne trimite cu gândul la maeștrii Extremului Orient (după cum se știe, în materie de pictură, japonezii au început prin a fi învățăceii chinezilor, dezvoltând apoi un stil original).

Marii maeștri ai penelului din Imperiul de Mijloc – și, după ei, cei din Imperiul Soarelui Răsare – aplicau principiul „celor trei adâncimi”: prim-planul, planul median și distanța îndepărtată (fundalul). Kuo Hsi enunța existența a trei feluri de distanțe: *kao yuan* sau distanța înaltă (când privirea urcă spre munți), *shên yuan* sau distanța adâncă (privirea alunecă tot mai departe, până în spatele munților) și *p'ing yuan* sau distanța aplatizată (când privești de sus, de pe creasta unui munte iar dealurile par nu numai joase, ci și aplatizate). Toate acestea se regăsesc doar la Marquet, nu și la foștii săi colegi de la Salonul de Toamnă din 1905, care erau pur și simplu certați cu perspectiva.

Excursia lui Marquet în Deltă

Din fericire pentru cei doi Marquet, șederea la hotelul din Galați a fost destul de scurtă. Prietenii de la Comisia Europeană a Dunării le-au pus la dispoziție un vaporaș, cu care pictorul și soția sa au ajuns la Sulina. După ce au debarcat în orașul descris de Jean Bart (pseudonimul literar al lui Eugeniu P. Botez, care a murit chiar în anul călătoriei lui Marquet pe Dunăre) în romanul *Europolis*, pictorul și soția sa au luat o căruță trasă de cai cu care au făcut o lungă excursie prin Deltă, ajungând până la Vâlcov

(localitate care azi aparține Ucrainei), pe atunci un sat de pescari lipoveni. Ce e drept, unul foarte pitoresc – Marcelle Marquet l-a numit „Veneția verde", pentru că „era format mai degrabă din grădini decât din case". La Vâlcov, pictorul și soția lui au fost găzduiți de o familie de lipoveni, „într-o odaie plină de broderii, de dantele și de icoane".

În Deltă, Marquet izbutea de fiecare dată să găsească „un colțișor izolat" în care să picteze netulburat de nimeni – mai ales că de subiecte nu ducea lipsă. Uneori – ca, de exemplu, în *Nuages de beau temps* (Nori de timp frumos) – subiectul apare în „vederea îndepărtată", cel de-al treilea plan al perspectivei, cel care, în conformitate cu principiile picturii chineze și japoneze, trebuie să sugereze Vidul.

Norii de vreme frumoasă ai lui Marquet îndeamnă privitorul să cugete nu doar la frumusețea plină de poezie a naturii, ci mult mai adânc, la sensurile profunde ale existenței... La fel și în *Maisons au bord du Danube* (Case pe malul Dunării), unde existența umană este cumva comprimată între fluviul cel „blond", cu ape galben-gri din prim-plan și cerul foarte înalt – și de asemenea cu nori de vreme bună – din fundal. Aici pictorul a izbutit „să fixeze raporturile efemere ale luminii și ale apei" (după cum scria Marcelle Marquet în jurnalul ei de călătorie), iar casele cele imobile sugerează viața care palpită la adăpostul lor. Alteori, precum în *La charrette sous l'orage* (Căruța sub furtună), cerul din planul al treilea nu este senin, ci furtunos – un personaj cu adevărat principal, care scoate în evidență efemeritatea ființelor omenești care se luptă, nu o dată din greu, pentru existență...

Odată sfârșit sejurul lor la Dunărea de Jos, cei doi soți au decis să se întoarcă acasă cu un vapor care i-a dus până la Viena. Un minunat prilej pentru a realiza noi și noi acuarele: *La sortie du port, Iles et collines, L'entrée des Portes-de-Fer, Les Portes-de-Fer*.

Dunărea în picturile lui Marquet din 1933 *(de la stânga la dreapta): Le Danube, Voyage de printemps* (Dunărea, Excursie de primăvară), *Les Portes de Fer* (Porțile de Fier), *Les entrepôts de Sulina* (Depozitele de la Sulina), *Matinée sur le Danube* (Primăvara pe Dunăre)

PRINCIPIUL VIDULUI

În alchimia și astrologia extrem-orientală, Vidul nu este non-existența ci, dimpotrivă, este cel de al cincilea „principiu", care le întregește pe celelalte patru din alchimia și astrologia occidentală (pământul, apa, aerul și focul). Vidul nu este opusul existenței, ci starea pe care cei care meditează (practicând yoga, de exemplu) caută să o atingă pentru a se contopi cu divinitatea („Marele Absolut"). Vidul este culmea existenței materiale, pe care, la rândul său, o generează, într-o continuă spirală a evoluției. Albul devine Negru și Yin devine Yang – și invers, ca în emblema Tai Qi din daoism, cunoscută în Occident, începând din anii 1960, datorită mișcării hippie (sau revendicată de aceasta...). Vidul este un principiu fundamental al Dao, termen central al Daoismului, care poate fi tradus (printre altele) și prin „Cale".

„Ceva fără formă și totuși desăvârșit a existat înaintea Cerului și a Pământului. Nu avea sunet, nu avea substanță, nu depindea de nimic, era neschimbător și inepuizabil. Ar putea fi suma tuturor lucrurilor ce se află sub Cer. Dar numele Său adevărat nu i-l putem ști – noi doar îl numim Dao", stă scris în *Dao De Jing* (Cartea Căii și a Virtuții), opera filozofului chinez Lao Tsu, care a trăit cu 26 de secole în urmă.

De aceea, pentru pictorii extrem-orientali, e la fel de important și ceea ce NU pun pe mătase sau pe hârtie cu penelul. Adică Vidul, acest „non-existent în care sălășluiește Existența". Spațiile goale din picturi funcționează ca amplificatori. „Existența dă proprietate, ne-existența dă folos", scria Lucian Blaga, continuând astfel ideile lui Lao Tsu, care scria că „treizeci de spițe se întâlnesc în butucul unei roți, dar folosirea acesteia depinde de golurile dintre spițe".

Ateneul Român – fotografie de Kurt Hielscher din 1933

Marquet la București, cu Zambaccian

Cunoscut în lumea artiștilor și a colecționarilor de artă din întreaga Europă, Zambaccian a primit în anul 1933 o scrisoare de la criticul de artă Georges Besson, care l-a informat despre periplul dunărean al lui Marquet și despre intenția pictorului de a vizita capitala României. Astfel, cu ocazia acestei călătorii în România, pictorul francez l-a vizitat pe colecționarul român de origine armeană la locuința acestuia din strada Vasile Lascăr nr. 48, unde a avut plăcuta surpriză de a vedea în „camera franceză" un tablou cu două femei culcate pe iarbă, realizat de prietenul său, Matisse.

Nu a fost singura surpriză plăcută de care Marquet a avut parte în casa lui Krikor H. Zambaccian: a mai descoperit acolo *Fereastra lui Bonnard*, un peisaj realizat de Courbet, o *Odaliscă* pictată de Eugene Delacroix, câteva tablouri realizate de Renoir și chiar o lucrare proprie la care ținea foarte mult, intitulată *Port de Boulogne*. Din acest motiv l-a rugat pe Zambaccian să dea jos tabloul, pe care l-a spălat și l-a vernisat.

Dintre tablourile realizate de pictori români, lui Albert Marquet i-a plăcut cel mai mult *Lăutul* lui Ștefan Luchian, despre care i-a spus lui Zambaccian că „are o înrudire cu Gauguin din punct de vedere al compoziției formelor încercuite".

În zilele care au urmat, Zambaccian l-a condus pe Marquet să vadă Bucureștiul: „Cișmigiul, Șoseaua, lacurile atât de bine și frumos amenajate de la Herăstrău, apoi Castelul Brâncovenesc de la Mogoșoaia, atât de interesant ca arhitectură locală cu influențe venețiene, Biserica Doamnei cu frescele sale, care erau atât de afumate că nu ne-am putut da seama decât de masele de colorit". Din periplul bucureștean al lui Albert Marquet nu a lipsit nici Muzeul de Artă Națională de la Șosea (actualul Muzeu al Țăranului Român), unde pictorul francez „s-a interesat cu amănunțime de costume, țesături, scoarțe, de ceramică, icoanele pe sticlă, sculptura în lemn. Arhitectura noastră rustică era reprezentată prin acel excepțional exemplar în încrustături în lemn, Casa lui Mogoș". Extrem de plăcut impresionat de cele văzute, Albert Marquet și-a exprimat, în cartea vizitatorilor, aprecierea pentru „această colecție de artă ce face cinste țării", mai spune Zambaccian.

* * *

Încheiem călătoria în lumea lui Albert Marquet cu un episod din periplul dunărean al pictorului și al soției sale, relatat de Marcelle Marquet în jurnalul ei de călătorie: „Dar de ce, ne-a întrebat unul dintre tovarășii noștri de drum, un inginer român, nu vă mulțumiți să faceți fotografii după care veți putea apoi picta câte acuarele vreți în atelierul dumneavoastră parizian, în liniște?"

Este evident că „inginerul cel rezonabil", cum îl numește Marcelle Marquet, nu auzise la viața lui de „spiritul rezonanței", enunțat în urmă cu mai bine de un mileniu și jumătate de către Xie He și nici nu se simțea îndemnat să „captureze ceea ce tinde să scape"...

Muzeul Zambaccian (de pe strada cu același nume) se află în clădirea pe care colecționarul a construit-o la începutul anilor 1940, când în vila sa de pe Vasile Lascăr (vizitată de Marquet) n-au mai încăput toate tablourile pe care le cumpărase.

BIBLIOGRAFIE:

Marquet, Marcelle, Marquet, *Voyages, Série Rythmes et Couleurs*, Éditions Librex S.A., Lausanne, 1968

Marquet, Marcelle, *Le Danube, voyage de printemps*, Mermod, 1954

Albert Marquet: Du Fauvisme A L'Impressionnisme: Les Uvres Des Collections Du Centre Pompidou, Musee National D'Art Moderne, Et Du Mus (French) Hardcover – January 1, 2003

Albert Marquet (French, 1875–1947), http://www.artnet.com/artists/albert-marquet/ și https://www.wikiart.org/en/albert-marquet

Works by Albert Marquet at Sotheby's https://www.sothebys.com/en/artists/alfred-marquet

Jusqu'à 55 000 € pour Albert Marquet et Gino Severini https://magazine.interencheres.com/art-mobilier/jusqua-55-000-e-pour-albert-marquet-et-gino-severini/?fbclid=IwAR0Hu6SEhZvKQ6_KKjXIJQ9YqvlrhuQmKSajaYVsEJsz20nRuJ9IAVqWoHI

Zambaccian, Krikor. H, *Însemnările unui amator de artă*, Editura LiterNet, 2004, ISBN 973-8475-48-1

Heinrich von Veldeke, poet și trubadur din secolul al XII-lea – miniatură din *Codex Manesse*, manuscris datând din prima jumătate a secolului al XIV-lea (Biblioteca Universităţii din Heidelberg)

Cruciați, poeți și trubaduri, în secolul al XIII-lea

Poezia trubadurilor: chemare la arme

DE ANDREI BONTAȘ | FOTO: GETTY IMAGES, WIKIPEDIA.ORG, ARHIVA AUTORULUI

„Seignor, sachiez, qui or ne s'an ira
en cele terre ou Diex fu mors et vis
Et qui la croiz d'outremer ne penra a
painnes mais ira en paradis.
Qui a en soi pitié ne remembrance,
au Haut Seignor doit querre sa vanjance
Et delivrer sa terre et son païs."

„Domnii mei, luați aminte, cine nu merge în acea țară unde Dumnezeu a murit și-a înviat
Și cine nu ia Crucea și calea țării de dincolo de mare, va afla că-i este foarte greu să ajungă în Rai
Cine este suficient de pios în sufletul său și are [suficientă] aducere aminte, trebuie să-l răzbune pe Domnul nostru
Și să-i elibereze teritoriul și țara."

(Thibaut IV de Champagne, circa 1230-1235)

Secolul al XIII-lea va rămâne în istorie ca punct de cotitură în relațiile dintre creștinătatea occidentală și cea orientală. Cruciada a Patra și conflictele interne din Imperiul de Răsărit aduc Constantinopolul sub stăpânire latină, punând astfel vechea capitală a lui Constantin cel Mare – simbolul continuității Imperiului Roman în Est – sub autoritatea Romei catolice.

Intrarea cruciaților în Constantinopol. Pictură în ulei de Eugène Delacroix, din colecția Muzeului Luvru

O reunificare a celor două mari biserici creștine europene părea aproape inevitabilă după 1204. În același timp, strania finalitate a Cruciadei a Patra ne oferă și o perspectivă asupra ascensiunii fulminante a Veneției și a elitei cavalerești flamande și burgunde, în special în Grecia francă.

În paralel, în estul Levantului, pe lângă influența tot mai mare a orașelor-stat italiene Veneția, Genova și Pisa, un nou centru de putere se manifestă în competiția politică a Statelor Cruciate: Casa de Lusignan din Cipru. După moartea lui Henric de Champagne, Aimery de Lusignan, Regele Ciprului, este încoronat la Tyr în ianuarie 1198 ca Rege al Ierusalimului, unind cele două domenii care aparținuseră lui Guy de Lusignan. Precum Henric înaintea lui, Aimery guverna un Regat al Ierusalimului fără Orașul Sfânt propriu-zis, care rămăsese sub stăpânire ayyubidă și după Cruciada a Treia.

Totodată, acest secol este și o perioadă a extremelor și contradicțiilor. Din punct de vedere al ethosului cruciat, anii 1200 încep foarte promițător: Constantinopolul este capturat, cavalerii flamanzi își intensifică relațiile cu Enrico Dandolo, Dogele Veneției, deci războinicii nord-vestului european au acces la marea finanță italiană, în Regatul Latin Aimery este un rege onorabil, iar campaniile lui Jean de Brienne din 1210-1212 prefigurează o domnie activă și de succes. Însă, foarte repede, violența și excesele Cruciadei Albigensiene pătează imaginea Cruciadei ca simbol și murdăresc ideea de „război sfânt," în special în sudul Europei Occidentale, zonă care în secolul precedent fusese un epicentru al activității și gândirii cruciate.

CRUCIADA ALBIGENSIANĂ (1209-1229)

- O sumă de campanii militare instigate de Papa Inocenţiu al III-lea pentru a eradica „erezia cathară" din Occitania, conduse în special de Coroana Franceză, care ocupă cu forţa teritorii ce aparţineau de drept elitei locale occitane.
- Cucerirea se face extrem de violent (sunt discuţii care pun problema unui adevărat genocid împotriva catharilor) între 1209 și 1216, urmată apoi de o perioadă de circa 10 ani de revolte locale anti-france.
- Rezultatul final este până la urmă dispariţia catharismului, distrugerea structurilor de putere locale, aducerea Conţilor de Toulouse pe orbita regilor franci și exodul cultural occitan către teritorii guvernate de adversarii Papalităţii, în special Sicilia Imperială.

Recuperarea Ierusalimului într-un mod foarte inteligent de către Frederic al II-lea este umbrită și ea, aproape imediat, de conflictul feudal din Războiul Lombarzilor, apoi de pierderea definitivă a Orașului Sfânt în 1244 și de eșecul celor două cruciade în Egipt și Tunis ale lui Ludovic al IX-lea al Franței.

REGII REGATULUI LATIN AL IERUSALIMULUI DUPĂ PIERDEREA ORAȘULUI SFÂNT, ÎN 1187

- Guy de Lusignan (1186–1192)
- Conrad I de Montferrat (1192)
- Henric de Champagne (1192–1197)
- Aimery de Lusignan (1197–1205)
- Maria, fiica lui Conrad, sub regența Haute Cour (1205–1210)
- Jean de Brienne, căsătorit cu Maria și rege *jus uxoris* (1210–1212) și apoi ca regent al fiicei Isabella (1212–1225). În 1225 Jean este deposedat de Frederic, după ce acesta se căsătorește cu Isabella
- După 1225, Regatul Latin încetează să mai fie un stat de sine stătător și devine mai întâi apanaj al Sfântului Imperiu, contestat apoi între urmașii lui Frederic și Casa de Lusignan din Cipru, iar, din 1277, revendicat și de Angevinii neapolitani, urmașii lui Charles d'Anjou.

În tot acest context, trubadurii joacă un rol foarte important, s-ar putea spune dublu: atât ca martori artistici, implicați direct în evenimentele pe care le zugrăvesc în cântecele lor, cât și ca promotori ai mișcării cruciate și ai propagării idealului cavaleresc în Est. Arta lor devine astfel atât un mijloc de păstrare a memoriei colective, cât și un mijloc de propagandă, folosit cu succes în stimularea și păstrarea unei atmosfere de continuu interes în apărarea statelor latine fondate în Levant.

În paginile următoare vom urmări cum acest ethos al Cruciadei, apanaj al onoarei și pioșeniei unui cavaler, își va găsi în cele din urmă sfârșitul, odată cu „oboseala" pricinuită de inflația de „cruciade" care nu vizau nici Țara Sfântă, nici Reconquista spaniolă, dar și din cauza avansului și voracității imperiului mamelucilor către finalul secolului.

Stupor Mundi – Școala Siciliană

Pe lângă Plantageneții din Anglia și vestul Franței și Capețienii franci din centru, nord și est, odată cu Frederic Barbarossa, Henric al VI-lea și Leopold de Austria și Styria, apare un nou pol de influență în teritoriile cruciate din estul Levantului: Sfântul Imperiu Roman. Exponentul dominant al Imperiului în Italia și în Levant în secolul al XIII-lea va fi Frederic al II-lea, supranumit *Stupor Mundi* pentru interesele și capacitățile sale de polimat. Descendent atât din casa italo-normandă de Hauteville (d'Altavilla), pe partea maternă, cât și din dinastia von Hohenstaufen, pe partea paternă, ca fiu al Împăratului Henric al VI-lea, Frederic a fost în primul rând Rege al Siciliei (1198), înainte de a ajunge să fie ales Rege al Romanilor (Rege al Germaniei în 1215) și Împărat al Sfântului Imperiu (1220).

Din postura sa de Rege al Siciliei, stăpânind Messina, unul dintre cele mai importante porturi către *Outremer*, se arată foarte interesat de mișcările cruciate, deși

Cruciați însetați sub zidurile Ierusalimului. Pictură de secol XIX, de Francesco Hayez

Frederic al II-lea *Stupor Mundi* (1194–1250)

implicarea sa în Cruciada a Cincea (1217) este mai mult simbolică, iar lipsa lui din tabăra de la Damietta și apoi de pe Valea Nilului este prezentată ca motiv principal al eșecului campaniei și în final al pierderii atât a Damiettei, cât și a încrederii baronilor din Țara Sfântă. Regele Ierusalimului Jean de Brienne îl vede ca șovăielnic, iar Papa Honorius al III-lea pune eșecul cruciadei pe seama lui, ceea ce întârzie recunoașterea și încoronarea sa ca Împărat.

Tot șovăielnic începe și Cruciada a Șasea, iar la valurile de antipatie pe care le atrage atitudinea lui nesigură și disimulată se adaugă un (nou) conflict cu Papalitatea: Furios pe tergiversările și prefăcătoria Împăratului, dar și pe faptul că acesta își deposedase socrul – capabilul rege al Ierusalimului Jean de Brienne – în 1225, pentru a-i prelua titlul, Papa Grigore al IX-lea îl excomunică. Conflictul general Papalitate-Împărat nu este propriu-zis o noutate, ba chiar din contră – în jocurile politice dintre Biserică și capii Imperiului, acest conflict este normalitatea practică. Tensiunile dintre autoritatea Bisericii Catolice și suveranii seculari pentru primatul asupra drepturilor și relațiilor feudale și ecleziastice din cadrul Imperiului generează uneori chiar războaie deschise. Așa că nu este surprinzător nici că, odată ales *podesta* al Perugiei și campion al Papalității, fostul rege al Ierusalimului Jean de Brienne, dezmoștenit și nedreptățit de Frederic, luptă cu spada în mână împotriva încercărilor de subminare a autorității papale în Italia de către interesele imperiale.

Frederic însă nu este un monarh obișnuit. Născut în Italia și crescut într-o lume dual, la apusul puterii și prestigiului italo-normand și în același timp sub un model administrativ diferit, germanic, care tindea către supremație și în Sicilia odată cu preluarea tronului de către Henric – tatăl lui Frederic a fost temnicerul lui Richard Inimă de Leu în perioada 1192-1194 –, noul împărat își îmbrățișează mai degrabă latura orientală, meditativă, amatoare de plăceri, intrigi, cercetări filosofice și mai puțin de posturi marțiale și victorii pe câmpul de luptă.

Ca admirator al poeziei provensale și al trubadurilor occitani, Frederic încearcă activ și premeditat să altoiască aceste forme culturale occitane în societatea italiană, încurajându-le în special la Curtea lui din Sicilia. Rezultatul este fondarea, sub mecenat imperial, a Școlii Siciliene, o aventură lirică în dialect italo-sicilian, prin care formele poetice occitane sunt reinterpretate și adaptate relațiilor și caracteristicilor feudalismului local, insular și sud-italian. Interesul principal în lumea artistică pe care Împăratul o cultivă în jurul lui este rezervat iubirii *curtenești*, el însuși fiind înclinat către poeme *(canzoni)* de dragoste:

„Poi ch'a voi piace, amore, ch'eo deggia trovare,
Faro onne mia possanza ch'eo venga a compimento.
Datto aggio lo meo core, in voi, ma'Donna, amare,
E tutta la mia speranza in vostro piacimento.
E non mi partiraggio da voi, Donna valente,
Ch'eo v'amo dolcemente
E piace a'voi ch'eo aggia intendimento.
Valimento mi date, Donna fina,
Che lo mio core ad esso a'voi s'inchina."

SCANEAZĂ QR CODE-UL ȘI ASCULTĂ!

„Pentru că, dragoste, asta vă e dorința, ca eu să compun un cântec,
Desigur, îmi voi da toată silința, să-l termin cât mai curând.
Mi-am dat întreaga inimă (suflare), în dragostea-mi pentru Doamna mea,
Iar a mea speranță o pun toată în a vă aduce plăcere.
Nu vă voi părăsi, *[a mea]* Doamnă prea-scumpă,
Căci vă iubesc nespus *[de dulce]*
***[Iar dacă vă este cu folos]* acceptați-mi iubirea.**
[Căci]* mă faceți mai nobil și virtuos, scumpă Doamnă *[fină],
Atunci când inima mea către inima voastră se-nclină."

Chiar din primul vers, Frederic ne amintește că aspirația lui neabătută este către forma poetică provensală, prin jocul de cuvinte franco/occitano-italian *trouvere-trovare* și trimiterea imediată la trubadur ca model artistic pentru personalitatea sa literară. Conținutul cântecului său este însă mult mai blând și mai „convențional."

Curtea lui Frederic al II-lea *Stupor Mundi* din Sicilia, detaliu dintr-un manuscris de secol XIV al *De arte venandi cum avibus*

Cruciadele a Cincea (1216-1221) și a Șasea (1226-1229)

- Cele două campanii au în comun influența directă sau indirectă a lui Frederic al II-lea și relația foarte încordată și tarată de neîncredere dintre părțile implicate, deși teoretic ar fi trebuit să se afle de aceeași parte a baricadei.
- Cruciada a Cincea s-a desfășurat în Egipt și a fost condusă practic de Jean de Brienne al Ierusalimului, punctul culminant fiind cucerirea vremelnică a Damiettei în Delta Nilului.
- Cruciada a Șasea este reprezentată aproape exclusiv de campania diplomatică a lui Frederic al II-lea, prin care Regatul Latin primește înapoi Ierusalimul, precum și alte teritorii pe coasta est-levantină.

Nesiguranța și dinamismul suferinței și căutării/„ritului de trecere" sunt mai puțin prezente, lăsând loc impresiei unei iubiri (deja) câștigate. Este probabil și o subtilă perspectivă asupra firii și atitudinii generale a împăratului care a preferat toată viața Sicilia în locul mult mai durei Germanii și arta și atmosfera multiculturală de la Palermo, Brindisi sau Messina în locul conflictelor politice din Vest sau câmpului de luptă din Regatul Latin sau Siria.

Printre artiștii strânși la Curtea siciliană și autori ai Școlii Siciliene se află și un tânăr a cărui posibilă (sau probabilă) înrudire cu Sfântul Toma d'Aquino l-a făcut celebru, și pe care talentul său poetic l-a făcut foarte apreciat în epocă și chiar mai târziu, fiind remarcat cu admirație inclusiv de Dante Alighieri. Pe numele său Rinaldo d'Aquino, acest poet pare că atinge parțial, dar într-un mod nou, modern și specific, nostalgia și melancolia provensală a secolului precedent.

În anii 1240, pe când era șoimar al Împăratului Frederic, Rinaldo scria cu referire la Cruciada a Șasea și plecarea suveranului său la Acra:

„Gia mai non mi conforto,
Ne mi voglio rallegrare:
Le navi son giunt a porto
E (gia) vogliono collare.
Vassene lo piu gente
In terra d'oltre mare:
Oi me, lassa dolente,
E come degio fare?"

SCANEAZĂ QR CODE-UL ȘI ASCULTĂ!

„N-am liniște,
Nici nu mă pot bucura:
Abia ajunse-n port,
Navele se pregătesc (deja)
de plecare.
Iau tot mai mulți cu ele,
Către tărâmul de peste mare:
Vai mie, căci rămân *[singur]* îndurerat/pierdut,
Ce-mi mai rămâne de făcut?"

Stupor Mundi – Frederic al II-lea recuperează Ierusalimul

Când în sfârșit ajunge la Acra, împreună cu un anturaj de cavaleri italo-normanzi și germani și o armată relativ modestă ca dimensiuni, Frederic fusese deja excomunicat de două ori. Teoretic nici nu ar mai fi avut voie să conducă o cruciadă, ceea ce îi face pe baronii din Țara Sfântă, dar mai ales pe comandanții ordinelor cavalerești Templier și Ospitalier să-i trateze venirea cu reticență. Singurii care i-au acceptat fără rezerve conducerea au fost cavalerii Ordinul German (Cavalerii Teutoni), care i-au asigurat protecția, i-au servit drept corp militar de avangardă și i-au ghidat deplasările în Regatul Latin.

Frederic însă nu urmărea conflictul pe câmpul de luptă ci, cu aceeași disimulare și șiretenie care îl făcuseră detestabil în ochii Papei și ai opiniei publice europene a epocii în 1217 și 1227, scopul lui pare să fi fost de la început să-l aducă pe sultanul ayyubid al-Kamil al Egiptului la

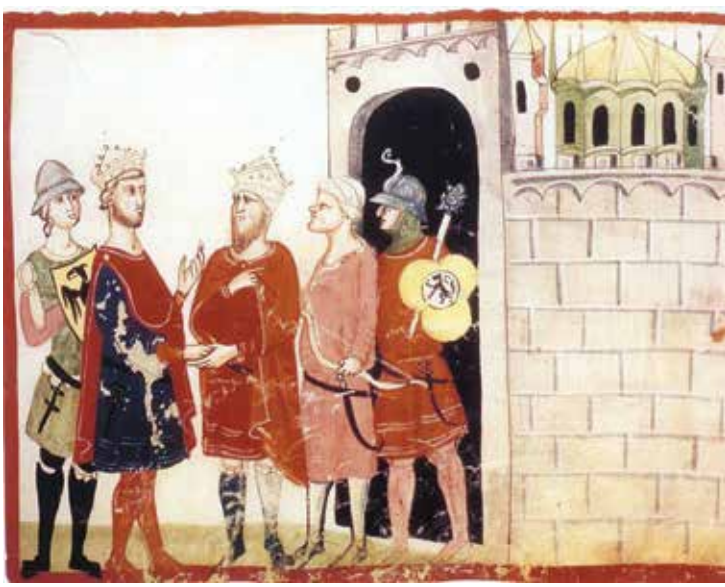

Frederic al II-lea și sultanul al-Kamil încheie Tratatul de la Iafo (Jaffa)

Frederic al II-lea, excomunicat de Papa Inocențiu al IV-lea

masa negocierilor. Momentul nici nu putea fi mai propice: al-Kamil se afla în plin conflict cu Ayyubizii din Siria și Mesopotamia, motiv pentru care nu avea nevoie de problemele ridicate de o nouă cruciadă.

Proiectând o putere mult mai mare decât ar fi putut susține și conduce în luptă, în special grație relațiilor foarte bune cu conducerea Cavalerilor Teutoni, Frederic reușește la începutul lui 1229 să-l atragă pe sultanul egiptean într-un tratat care aduce sub stăpânirea sa directă chiar Orașul Sfânt, re-atașat Regatului Latin pentru prima dată de la capturarea acestuia de către Saladin în 1187. Condițiile sunt lăsarea orașului nefortificat și controlul egiptean efectiv al zonelor sacre islamice de pe Muntele Templului. Pentru a ușura acceptarea acestor termeni, Frederic primește și controlul absolut asupra orașelor biblice Nazaret și Bethleem, precum și prelungirea zonei costiere aflată sub suveranitate creștină către Gaza în sud, inclusiv asupra portului Iafo. De asemenea, Balian Grenier, unul dintre puținii baroni levantini care au acceptat suzeranitatea imperială, a primit înapoi orașul Sidon, fieful ancestral al familiei sale. Vocile extrem de critice din partea Papalității și reticența baronilor locali din Țara Sfântă și a reprezentanților Casei de Lusignan din Cipru umbresc însă această reușită diplomatică, iar tentativele centraliste și autoritare (într-o lume care începuse să evolueze, după Cruciada a Treia, către autonomie feudală) dau naștere unui conflict de lungă durată între partida imperială și seniorii locali din Regatul Latin și Cipru, conduși în special de Jean d'Ibelin, supranumit „Bătrânul Senior din Beirut," și Familia de Montfort, seniori ai Tyrului.

Noul *Imperator Romanorum*

Pentru unii istorici moderni, ambiția lui Frederic de a exercita un control cât mai ferm asupra unor teritorii cât mai vaste și aparent extrem de diferite din punct de vedere lingvistic, demografic și socio-administrativ, duce cu gândul la modelul de autoritate *imperatorial* din antichitatea clasică. De altfel, el se autointitulează *Imperator Romanorum* și *Caesar Augustus*, după un model a cărui tradiție a început cu Octavian, trecând apoi prin Constantin cel Mare către Carol cel Mare și refondarea „Imperiului Roman" în Vest, pentru a ajunge în secolul al XIII-lea reprezentarea preferată a lui Frederic, adresată în special supușilor săi mediteranieni – din Sicilia, sudul Italiei continentale, orașele-stat italiene și teritoriile levantine. Căderea Constantinopolului în 1204 și fondarea în Est a unui „Imperiu Latin de Răsărit" – ilegitim însă din perspectiva grecilor ortodocși și nu numai – îi oferă lui Frederic și ocazia de a-și prezenta propriul imperiu, și în special teritoriile sale sudice și sud-estice, ca urmaș legitim și efectiv al Imperiului Roman din antichitate.

Cum vedeam mai sus, prin vorbele lui Rinaldo d'Aquino, legăturile Italiei cu estul Levantului erau o normalitate, cu atât mai mult cu cât Cruciada lui Frederic aduce practic Italia și Ierusalimul sub aceeași coroană. Fluxul de bani, bunuri, militari și pelerini ia un avânt deosebit înspre și dinspre Messina în anii 1200, urcând apoi către Genova sau Veneția sau coborând către Cipru, Acra, Beirut sau Tripoli, grație eforturilor cruciate de după Cruciada a Treia.

Pentru poeții și menestrelii Școlii Siciliene, contactele cu lumea arabă, stimulate de curiozitatea, imaginația și setea de cunoaștere a Împăratului Roman și posibila (deși, după majoritatea istoricilor, improbabila) heterodoxie a acestuia, însemnau și libertatea de a experimenta cu modele artistice diferite de cele venind din lumea provensală, în special cu linii melodice nord-africane și orientale. Rezultatul poate fi ascultat și astăzi în muzica populară siciliană.

Conflictul civil levantin dintre baronii cruciați și Frederic din perioada Războiului Lombarzilor (1228-1243), în care s-au implicat atât Ibelinii din Beirut și Cipru, Montforții din Tyr, dar și imperiile maritime ale Veneției și Genovei, a stabilit și un cadru constant al traficului de călători, idei și bunuri între coasta Regatului Latin și a Siriei și porturile italiene, inclusiv cele siciliene. Orizontul „exoticului" s-a schimbat astfel, mutându-se în anii 1230-40 către teritoriile islamice din Mesopotamia, cele de dincolo de principatele latine din Antiohia, Tripoli, Beirut – după cum vedem chiar din versurile lui Rinaldo, scrise cândva după 1240:

Palazzo dei Normanni (Palermo), cea mai veche rezidență regală din Europa, a reprezentat centrul Școlii Siciliene

„Pero ti priego, dolcetto,
Che sai la pena mia,
Che me ne facce un sonetto,
E mandilo in Soria.
Ch'io no posso abentare
La notte ne la dia,
In terra d'oltre mare
ista la vita mia."

„Dar te rog, iubire,
Tu, care-mi știi dorul,
Scrie-mi un sonet,
Și trimite-l în Siria.
Căci nu mai am odihnă,
Fie zi sau noapte,
În țara de dincolo de mare
Se află/a rămas viața mea."

La moartea sa, în 1250, Frederic al II-lea, Împărat al Romanilor și Rege al Regatului Latin, a lăsat în *Outremer* ca moștenire o lume a ordinelor cavalerești și a baronilor cu interese individuale, a căror putere ținea în mare măsură de relațiile lor cu ordinele amintite și cu imperiile maritime italiene, pe de-o parte, și de legăturile lor, tot mai slabe însă, cu Franța și Anglia (de unde veneau cavalerii dispuși să-și riște viețile pentru o cauză din ce în ce mai dificilă), pe de altă parte. Dacă trubadurii sicilieni sunt mai puțin interesați de aspectul militant al artei poetice trubadurești, tonul „cântecelor de cruciadă" occitane și france devine mai sumbru, axat mai puțin pe speranță și exaltare și mai mult pe datorie și frica de infern. Rolul fundamental în această schimbare de optică îl are „politizarea" de către Papalitate a ideii de cruciadă și transformarea demersului care ar fi trebuit să unească Creștinătatea într-un conflict meschin și sângeros în interiorul lumii creștine.

Constantinopolul latin

Raimbaud de Vaqueiras (posibil obiect al iubirii Contesei de Die) ajunge împreună cu Bonifaciu de Montferrat la Constantinopol și, în verva și entuziasmul care au urmat cuceririi capitalei Imperiului de Răsărit, dedică un *canso-sirventes* tovarășilor lui cruciați, dar și baronilor levantini:

„Per nos er Domas envazitz,
E Ierusalem conqueritz,
E'l regnes de Suri estortz,
Que'ls Turcx o trobon e lur sortz."

"Noi vom invada *[asedia]* Damascul,
Vom cuceri Ierusalimul,
Vom elibera regatul Siriei,
Căci asta spun *[chiar și]* profețiile turcilor."

SCANEAZĂ QR CODE-UL ȘI ASCULTĂ!

În 1205, la moartea lui Aimery de Lusignan, Orașul Sfânt era încă sub control ayyubid, iar „turcii" de ale căror „profeții" se lega Raimbaud erau inclusiv Ayyubizii din Egipt, „regatul Siriei" și Mesopotamia, proaspăt reunificați sub Sultanul al-Adil, după conflictele civile cauzate de moartea lui Saladin în 1193. Cântecul lui Raimbaud rezonează cu sentimentul general de avans către o victorie finală, aflată tot mai aproape, dar și cu speranțele cruciaților din Țara Sfântă, care recuperaseră o bună parte din teritoriul pierdut în 1187 și își restabiliseră un centru administrativ și economic la Acra, aflat în plină expansiune, dezvoltare și diversificare, grație și aportului comercial și financiar adus de genovezi, venețieni și pisani.

Însă de Vaqueiras nu se rezumă la gloria cruciată și la apropiata victorie asupra „necredincioșilor" a căror „profeție" o vor împlini în Damasc, Ierusalim și în „regatul Siriei", ci tratează și reversul medaliei: haosul și suferința de la Constantinopol și chiar păcatul comis de cruciați atunci când ucid alți creștini și își amână sau contramandează cea mai sfântă îndatorire – recuperarea Ierusalimului:

„Qu'el e nos em tuig pecchador
Dels mostiers ars e dels palais
On vei pecar los clercs e'ls lais.
E sel sepulchre non seccors
Serem vas Dieu plus pechaire,
Q'en pechat tornara'l perdos."

„Pentru că și el *[Balduin, împăratul latin ales al Constantinopolului]* și noi purtăm vina
Pentru palatele și bisericile arse
Unde *[se]* văd păcătuind atât clerici cât și laici.

Detaliu dintr-un manuscris venețian din anii 1300, ce conține cronica lui Geoffroy de Villehardouin *(La Conquête de Constantinople)* despre cucerirea Constantinopolului în timpul Cruciadei a Patra

Iar dacă el *[Balduin]* nu se grăbește să protejeze Sfântul Mormânt
Iar eliberarea *[Țării Sfinte]* nu merge mai departe,
Vina noastră în fața lui Dumnezeu va spori,
Și izbăvirea ni se va transforma în păcat."

Balduin însă nu-și va onora „datoria sfântă" față de Ierusalim, murind în 1205 într-un conflict inutil și în mare măsură neprovocat cu Ioniță Caloian al Țaratului Vlaho-Bulgar.

Cruciada a Patra (1198-1201/1202-1204)

- Cruciada a fost anunțată de Papa Inocențiu al III-lea în 1198, cu scopul declarat de a recuceri Ierusalimul pierdut în 1187, cu ocazia campaniei lui Saladin.
- În 1199, Thibaut al III-lea de Champagne este ales conducător al Cruciadei de către nobilii franci, însă acesta moare în 1201.
- În 1202 se cristalizează formula conducătoare finală, ce îi avea în centru pe Enrico Dandolo, Dogele Veneției, Bonifaciu de Montferrat și Balduin de Flandra.
- În 1202-1203, prin cucerirea orașului adriatic Zara și apoi înțelegerea dintre conducătorii cruciadei și prințul bizantin din familia Angelinilor Alexios, direcția și atenția cruciaților se mută către Constantinopol.
- În august 1203, Alexios este încoronat ca Alexios al IV-lea Angelos Împărat al Imperiului de Răsărit, cu susținerea armatei cruciate, după ce promite să susțină financiar și militar campania către Ierusalim.
- În februarie 1204, Alexios este asasinat înainte de a-și plăti datoria, iar conducerea cruciată decide cucerirea Constantinopolului.
- În aprilie 1204, orașul este cucerit și jefuit, iar Balduin este ales Împărat al „Imperiului Latin de Constantinopol". Teritoriile bizantine sunt apoi împărțite între baronii și cavalerii occidentali.

Pentru Raimbaud însă, acești ultimi ani de viață (1204-1207) au fost deosebit de prolifici și bogați – trubadurul nostru fiind un apropiat al nou-alesului rege latin al Salonicului, Bonifaciu de Montferrat, adversarul lui Balduin în tabăra cruciată, despre care mulți considerau la momentul respectiv că ar fi fost nedreptățit pierzând tronul imperial de la Constantinopol în favoarea lui Balduin. Raimbaud și marchizul de Montferrat aveau o lungă istorie de amiciție feudală – trubadurul se mutase din Provence în fieful lui Bonifaciu din nordul Italiei în anii 1180, cei doi luptaseră împreună inclusiv în Sicilia, pentru a supune sudul Italiei suveranității Împăratului Henric al VI-lea, iar la Salonic a fost cinstit ca un mare războinic-poet și sfetnic respectat al noii *Haute Cour* latine. De fapt, Raimbaud era atât de util marchizului devenit rege latin în Grecia, încât moartea i-a găsit pe amândoi în același timp, căzând victime ale unei ambuscade ordonate de țarul bulgar Ioniță Caloian în septembrie 1207. Este foarte posibil ca poemele lui să fi lăsat o amprentă culturală importantă și în Est la vremea respectivă, deși pierderea Salonicului de către latini în 1224 a șters orice urme.

Conflictul continuu cu bulgarii și grecii Imperiului de la Niceea și pierderea lui Balduin la Adrianopole în 1205 au erodat încrederea cruciaților în capacitatea lor de a menține pe termen lung controlul asupra Traciei și Asiei. Ambele teritorii vor fi pierdute în următorii 20 de ani, iar în 1231, când Jean de Brienne, versatul fost-rege al Ierusalimului și proaspăt-alesul împărat al Constantinopolului, ajunge în oraș, îl găsește practic sub un asediu dublu: din partea bulgarilor din vest și din partea grecilor niceeni din est.

Thibaut *Le Chansonnier* în Cruciada Baronilor

În 1234, Thibaut IV de Champagne îi succede unchiului său Sancho al VII-lea ca Rege al Navarrei. O rezolvare neașteptată și salvatoare a situației extrem de grave din ținuturile sale natale din Champagne – ca urmare a neînțelegerilor cu Ludovic al VIII-lea al Franței și a faptului că domnia sa ca suveran peste vechile domenii ale Casei de Blois îi era contestată, inclusiv din *Outremer*, de către Alice a Ciprului. Dincolo de toate aceste probleme extrem de delicate, Thibaut se afla și sub o povară financiară uriașă, cauzată de cheltuielile imense ale predecesorilor săi. Unchiul Henric (ales Rege al Ierusalimului în 1192) și tatăl Thibaut al III-lea (unul dintre conducătorii inițiali ai Cruciadei a Patra, mort în 1201) împrumutaseră mari sume de bani pentru a-și susține demersurile cruciate. O bună parte a acestor dificultăți se încheie odată cu accederea sa la tronul Navarrei, ceea ce îi oferă lui Thibaut oportunitatea de a se pregăti el însuși pentru a pleca în cruciadă, așa cum promisese inițial în 1230.

Cruciada Baronilor (cca 1235-1241)

- Se desfășoară în două etape – prima, sub conducerea lui Thibaut Le Chansonnier, are ca rezultat extinderea teritorială a Regatului Latin pe întreagul teritoriu situat între Mediterană și Iordan (1240), iar a doua, sub conducerea lui Richard de Cornwall, încheie un tratat cu ayyubizii egipteni prin care prizonierii creștini capturați anterior sunt eliberați (1241).
- Cei doi conducători se evită reciproc din cauza conflictului dintre Plantageneți și Capețieni din Vestul Europei.

Pagină de manuscris „Recueil de chansons du XIII siecle'' cu reprezentarea lui Thibaut *le Chansonnier* ca Rege al Navarrei în perioada Cruciadei Baronilor, ca. 1239/40

Placă funerară din cripta Comanderiei Hospitaliere din Acra: Pierre de Vieille-Brioude, Mare Maestru al Ordinului Hospitalier (1240–1242), unul dintre conducătorii locali ai Cruciadei Baronilor inițiată de Thibaut *le Chansonnier*

Cândva, între această promisiune și anul 1235, când în sfârșit poziția îi este suficient de consolidată atât în domeniile france cât și ca rege de drept al Navarrei, Thibaut, el însuși un trubadur titrat, supranumit în epocă și rămas în posteritate ca *le Chansonnier*, scrie un *chanson de croisade* păstrat în compendiul Liederbuch, atribuit chiar perioadei în care acesta a domnit (1234-1253), cu titlul *Seignor, sachiez (qui or ne s'an ira):*

„Seignor, sachiez, qui or ne s'an ira en cele terre ou Diex fu mors et vis
Et qui la croiz d'outremer ne penra a painnes mais ira en paradis.
Qui a en soi pitié ne remembrance, au Haut Seignor doit querre sa vanjance
Et delivrer sa terre et son païs."
...
Or s'an iront cil vaillant bacheler qui ainment Dieu et l'onour de cest mont,
Qui sagement vuelent a Dieu aler;
Et li morveus, li cendreus demorront:
Avugle sont, de ce ne dout je mie.
Qui secors ne fait Dieu en sa vie et por si po pert la gloire del mont."

„Domnii mei, luați aminte, cine nu merge în acea țară unde Dumnezeu a murit și-a înviat
Și cine nu ia crucea și calea țării de dincolo de mare, va afla că-i este foarte greu să ajungă în Rai
Cine este suficient de pios în sufletul său și are *[suficientă]* aducere aminte, trebuie să-l răzbune pe Domnul nostru
Și să-i elibereze teritoriul și țara.
...
Curând, toți acei tineri care îl iubesc pe Dumnezeu și onoarea acestei lumi,
Și care au decis că este înțelept să-și slujească Dumnezeul vor pleca *[într-acolo];*
Iar necredincioșii, lașii și profitorii vor rămâne-n urmă:
Căci sunt orbi *[la chemarea Domnului]* de asta sunt sigur.
Căci cine nu-și ajută Dumnezeul măcar o dată-n viață și cu un cost atât de mic va pierde gloria lumii."

SCANEAZĂ QR CODE-UL ȘI ASCULTĂ!

Gisantul lui Jean d'Alluye, unul dintre participanții la Cruciada Baronilor, înfățișat cu o spadă neobișnuită, despre care se zice că ar fi putut fi de proveniență chinezească

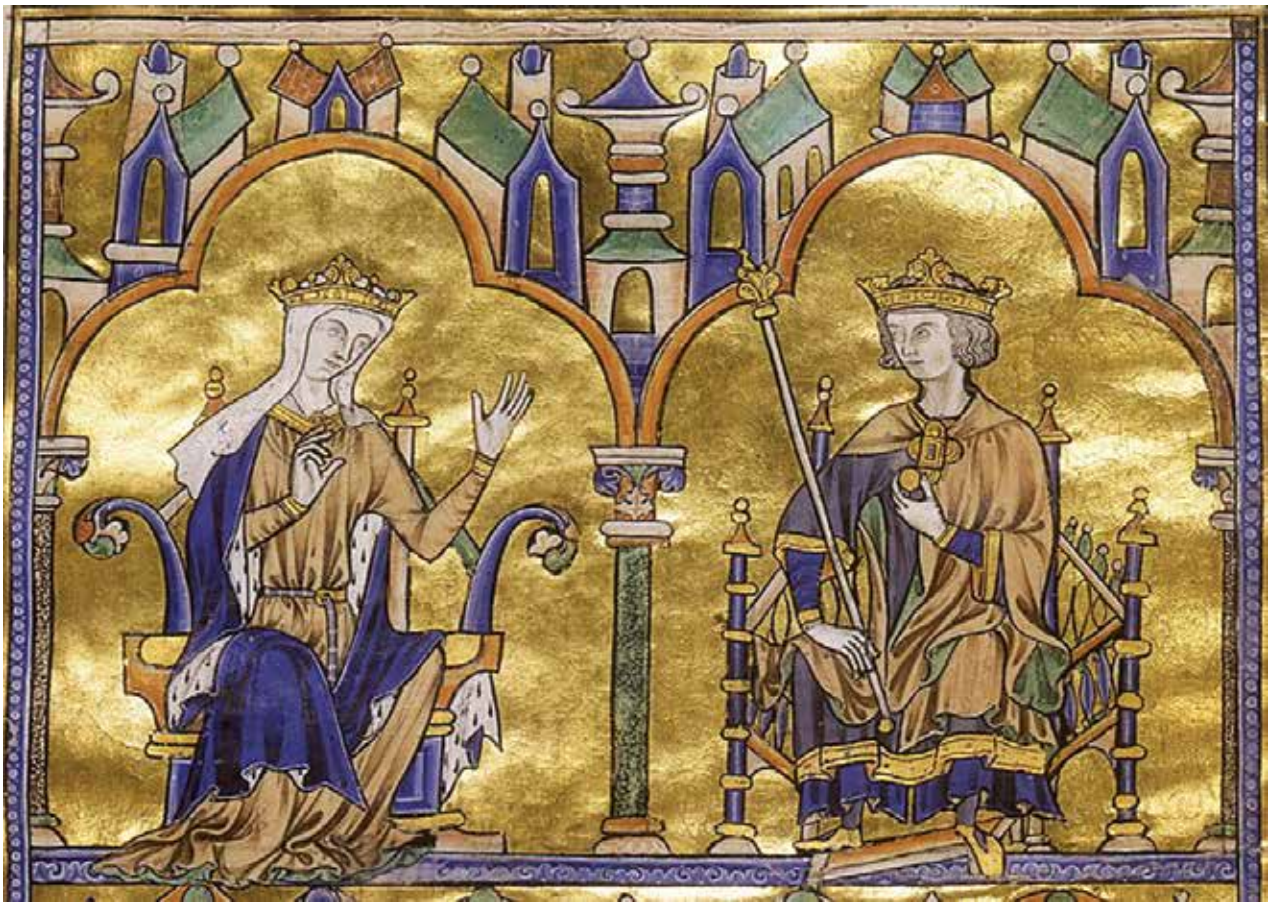

Miniatură reprezentându-i pe Blanche de Castilia și Ludovic al IX-lea al Franței, detaliu din manuscrisul iluminat *Bible moralisée de Tolède* (Bible de Saint Louis), secolul al XIII-lea

În acest cântec, unul dintre cele mai celebrate și răspândite cântece de cruciadă ale secolului al XIII-lea, baronul franc și viitor rege își somează practic ascultătorii și cititorii contemporani să-și facă datoria nu doar față de Dumnezeu, ci și față de „onoarea lumii." În același timp – pentru a face distincția clară față de alte demersuri care s-au dovedit nedemne de a se intitula „Cruciade" și pentru a-și susține justețea cauzei – Thibaut prezintă clar și destinația obligatorie a tinerilor cavaleri: „țara și teritoriul Domnului nostru." În concepția lui Thibaut și a baronilor și cavalerilor occidentali ai anilor 1230, aceste distincții și emfaze erau tot mai necesare și aveau să rămână și în viitor, pe măsură ce titulatura de „cruciadă" se vedea tot mai înjosită și trivializată de asocierea cu conflicte între regi și seniori creștini. Apogeul acestei decăderi în simulacru și irelevanță se va vedea în așa-zisa „Cruciadă Aragoneză" din 1284 – practic o asmuțire la război între Filip III al Franței și Coroana Aragonului, cu binecuvântare papală.

Thibaut nu avea de gând să urmeze însă acest trend, pe care mulți poeți și cavaleri ai epocii îl deplângeau și îl vedeau ca simbol al trădării și păcatului, și asupra căruia cavalerii și trubadurii occitani atrăseseră atenția încă de la începutul anilor 1200. Motiv pentru care, deși a răspuns chemării Papei Grigore al IX-lea încă din 1234, campania sa pornită într-un final în august 1239 a avut ca unic scop susținerea domeniilor cruciate din Țara Sfântă.

Alături de câteva figuri majore, din nobilimea de prim-rang a Europei Occidentale – precum Amalric al VI-lea de Montfort, Hugo al IV-lea de Burgundia, Robert de Courtenay sau Petru de Bretania –, „Cruciada Baronilor" a adunat de asemenea și mulți cavaleri și baroni secundari, însă foarte apreciați în epocă pentru caracterul și onoarea lor: Louis de Sancerre (nepotul lui Etienne de Sancerre, unul dintre eroii Cruciadei a Treia), Raoul de Soissons, Henric al II-lea de pays Barrois sau Jean d'Alluye.

La Acra, armata cruciată condusă de Thibaut s-a bucurat de recunoaștere și apreciere atât din partea ordinelor cavalerești, cât și a baronilor. Foștii adversari în conflictul din Războiul Lombarzilor precum Balian d'Ibelin al Beirutului, Jean d'Ibelin al Arsourului, Odo de Montbeliard, Gautier de Brienne și Balian Grenier de Sidon s-au alăturat lui Thibaut, Templierilor și Ospitalierilor, într-un efort comun de a lărgi sau măcar de a re-fortifica granițele sudice ale Regatului Latin. După conflicte relativ minore în teritoriul Ascalonului și o înfrângere în Gaza, războiul civil dintre Ayyubizii sirieni și cei egipteni va aduce din nou cruciaților o victorie diplomatică aproape nesperată, oferind practic armatei conduse de Thibaut extinderea teritoriului Regatului Latin în întreaga zonă situată între Râul Iordan și Marea Mediterană.

Final de campanie și epuizarea resurselor

Odată cu vestea ridicării unei noi oști cruciate sub egidă Plantageneță și conducerea lui Richard de Cornwall, dar

Detaliu dintr-un manuscris de secol XIV reprezentându-i pe Ludovic al IX-lea și pe frații săi Robert d'Artois și Charles d'Anjou la Mansoura, în Egipt, în februarie 1250

și pentru a evita redeschiderea conflictelor mai vechi sau explodarea în Țara Sfântă a noilor conflicte din Poitou și Aquitania dintre Plantageneți și Capețieni, Thibaut își încheie campania în septembrie 1240. O bună parte a cavalerilor și baronilor europeni rămâne însă, iar lor li se adaugă baroni și cavaleri englezi precum Simon de Montfort, William Longespee sau Hugo Wake, Lord Winterbourne. În 1241, la întoarcerea acasă a europenilor, Ascalonul fusese complet re-atașat Regatului Latin, formând alături de Comitatul de Iafo, o bază defensivă similară celei de pe vremea regilor Angevini ai Ierusalimului de la jumătatea secolului al XII-lea, iar prizonierii creștini (inclusiv Amalric de Montfort, căzut prizonier în Gaza în 1240) fuseseră recuperați.

Baronii levantini erau relativ mulțumiți, în special partida imperială. Balian Grenier al Sidonului, de exemplu, câștigase domenii în Galileea și în Podișul Golan, iar Regatul Latin era la un maxim al extinderii sale teritoriale de după Saladin. Unii cavaleri, precum Jean d'Alluye, au rămas însă în urmă alături de Gautier de Brienne și Montforții din Galileea și Tyr până în 1244, la pierderea Ierusalimului și dezastrul suferit în bătălia de la La Forbie.

După succesul din Cruciada Baronilor, invaziile mongole, apariția amenințării mameluce și eșecul Cruciadelor

Cruciada a Șaptea (1248-1254)

Prima cruciadă condusă de Ludovic al IX-lea al Franței în Egipt, ca urmare a distrugerii Ierusalimului și înfrângerii cruciate în bătălia de la la Forbie (1244)

După un început promițător, Damietta este cucerită în 1249, Ludovic cade prizonier în urma bătăliei de la Fariskur în 1250, fiind apoi eliberat în urma unei răscumpărări extrem de costisitoare

Între 1250 și 1254, Ludovic susține o campanie masivă de restaurat și întărit orașele cruciate Acra, Iafo, Sidon și Caesarea Maritima.

Detaliu din interiorul porții monumentale a incintei construite de Ludovic al IX-lea la Caesarea Maritima în 1251

a Șaptea și a Opta, practic singurii care își mai permiteau să mențină ordinea și infrastructura Regatului Latin erau ordinele cavalerești și suveranii europeni precum Frederic al II-lea, Ludovic al IX-lea al Franței sau Edward I al Angliei, în rarele dăți când se implicau direct în politica levantină.

Conflictul susținut, dus mai ales de către Lusignanii din Cipru, Ibelinii din Beirut sau Monforții din Tyr, dornici de a se elibera de intruziunile imperiale, dar în același timp dependenți de bunăvoința și ajutorul marilor suverani europeni, va epuiza în final resursele acestor feudali și va conduce la expulzarea suveranității creștine de pe coasta estică a Levantului până în 1300.

Creșterea autonomiei și atomizării feudale, pe care vechii regi angevini ai Ierusalimului o ținuseră sub control în secolul al XII-lea, a lăsat fâșia costieră pe care o stăpâneau latinii vulnerabilă în fața unui adversar implacabil: armata mamelucă.

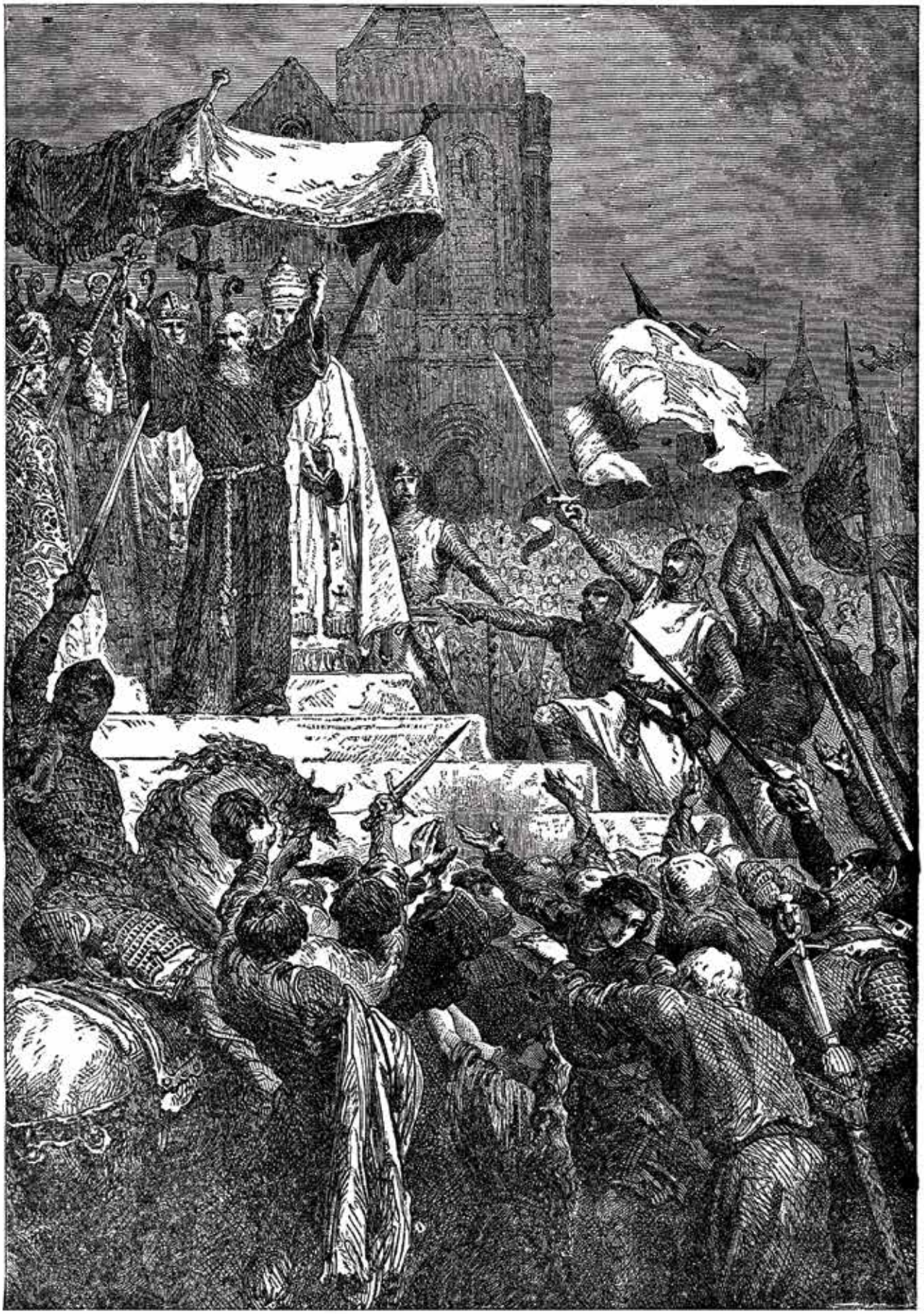

Petru Pustnicul și Papa Urban al II-lea predicând despre Prima Cruciadă la Clermont, Franța. Gravură de secol XIX

Eșecul moral al Papalității

În Occident însă, cruciada ca model de manifestare activă a credinței și ca „ritual de trecere“ începuse să sufere tot mai mult din cauza politizării și transformării misiunii de eliberare a Țării Sfinte într-o sumă de conflicte meschine între nobili sau între monarhi și Biserică, similare uneori vechilor conflicte din secolele X-XI, care măcinaseră societatea europeană înainte ca Papa Urban al II-lea să predice Prima Cruciadă în 1095.

Guilhem Figueira, trubadur occitan la origine, ajunge în 1230 la Curtea lui Frederic al II-lea, unde are ocazia de a scrie și de a cânta despre eșecul moral al Papalității, așa cum îl simțise el însuși ca fugar din Toulouse în perioada Cruciadei Albigensiene:

„Roma, es falsa e trafana
Vas nos e vas Grecs.
...
Roma, als Sarrazis
Faitz vos pauc de dampnatage,
Mas Grecs e Latis
Metetz e carnalatge.“

„Romă, *[tu]* ești falsă și trădătoare
Față de noi și față de greci.
...
Romă, *[tu]* Sarazinilor
Nu le faci mare lucru,
Dar pe greci și pe latini *[occitani]*
Îi omorî și-i măcelărești.“

SCANEAZĂ QR CODE-UL ȘI ASCULTĂ!

Cântecul lui, *„D'un sirventes far“*, deschide fățiș discuția la care se referise – oarecum tangențial – și Raimbaud, după cucerirea Constantinopolului de către cavalerii franco-flamanzi și flota venețiană în Cruciada a Patra: dacă o cruciadă poate fi îndreptată împotriva grecilor, ce-l va opri pe Papă să instige

Miniatură dintr-un manuscris de secol XIII reprezentându-l pe trubadurul Guilhem Figueira

o „cruciadă“ împotrivă oricărui teritoriu creștin sau împotriva oricărui senior creștin cu care se află în conflict? Atât Occitania după 1209, cât și sudul Italiei în anii 1260 vor suferi exact astfel de campanii.

Iar perspectiva lui Guilhem nu este una marginală în lumea occitano-italiană – spre exemplu, alți doi poeți asociați în anii 1220 curții imperiale, cavalerii Tomier și Palaizi din Tarascon, vorbesc despre trădarea Papalității:

„Al Sepolcr'an tout
Socors e valenza
Cil q'an la croz vout
Et es descredenza.“

„Au luat de la Sfântul Mormânt
Ajutor și forță de susținere
Cei care au transformat Cruciada
[într-o campanie împotriva occitanilor]
Iar acest lucru este un mare păcat.“

Complicitatea francă este și ea aspru criticată, precum și dorința regelui și a baronilor franci de a-și extinde dominația în Occitania prin crimă. Este posibil ca cei doi cavaleri-trubaduri să-și fi inspirat perspectiva asupra relației nefaste dintre Coroana Franceză și Papalitate (care era împotriva structurilor feudale occitano-provensale) din participarea directă a lui Ludovic al VIII-lea al Franței la asediul orașului Avignon în 1226. Conform acestei perspective, cei care preferă să-și atace vecinii creștini în loc să pornească spre Acra, Tripoli sau Antiohia pentru a ajuta la apărarea Statelor Cruciate „au prea puțină credință în Dumnezeu“ *(pauc a en Dieu d'esperanssa)*.

Speranța într-o întoarcere a ideilor care fondaseră mișcarea cruciată revine odată cu recuperarea Ierusalimului în 1229, Cruciada Baronilor în 1239 și Cruciada a Șaptea (1249-50). Iar acest lucru se datorează în principal seniorilor seculari și în ciuda Bisericii, care între 1239 și anii 1260 a încercat constant să instige „cruciade“ împotriva dominației imperiale în Italia. De altfel, Papa Clement al IV-lea instigă și susține financiar „cruciada“ lui Charles d'Anjou împotriva Siciliei imperiale, deturnând practic din ajutorul care s-ar fi cuvenit Țării Sfinte.

„C'al dan de nos los vol Dieus mantener“ - Dumnezeu e de partea lor, nu a noastră

În acest context, un cavaler templier și trubadur din Regatul Latin pe nume Ricaut Bonomel scria cândva după 1265:

„Crotz ni lei no'm val ni guia
Contr'als fel Turcs, cui Dieu maldia.
Anz es semblans, segon qu'hom pot vezer,
C'al dan de nos los vol Dieus mantener.“

„Nici Crucea și nici credința nu mă pot apăra
De hainii turci, blestemați de Dumnezeu.
Ba chiar, după cum se poate ușor vedea,
Că Dumnezeu e de partea lor, nu a noastră.“

Deznădejdea este de înțeles: la momentul respectiv, Regatul Latin se afla într-o situație disperată, fiind practic redus la câteva enclave în jurul Acrei și la domeniile administrate de Templieri și Ospitalieri în Galileea și Podișul Golan. Cu toate acestea, pentru Biserică, prioritatea

Căderea Acrei. Ilustrația de secol XIV din *Grandes Chroniques de France* îi arată pe mameluci distrugând zidurile orașului.

principală părea transformarea cruciadei într-un mijloc politic în lupta Papalității împotriva urmașilor lui al Frederic II-lea.

Charles d'Anjou reușește, cu concursul Papalității, să-și afirme dominația în Sicilia în 1266 și se dovedește el însuși un monarh cu ambiții imperiale, extinzându-și suzeranitatea asupra Greciei france în 1267 și pretinzând inclusiv tronul Regatului Latin în 1277. Vorbele lui Bonomel însă se vor dovedi profetice: în 1261, grecii niceeni cuceresc Constantinopolul și restabilesc Imperiul Roman de Răsărit, iar între anii 1260 și 1300 întregul Levant de Est, între Antiohia și Gaza, inclusiv enclavele templiere, vor cădea una câte una în fața noii stăpâniri mameluce.

Nici cruciadele lui Ludovic al IX-lea, nici tentativa lui Edward Longshanks din 1271 de a extinde zona de control a Acrei nu vor avea sorți de izbândă. Înfrânt și capturat în Cruciada a Șaptea, eliberat apoi contra unei răscumpărări imense, Ludovic își petrece 4 ani în Regatul Latin, cheltuind alte sume imense în diverse proiecte la Acra, Caesarea Maritima, Iafo și Sidon. La Caesarea construiește un castel care se păstrează până în prezent, iar în Sidon, ca oaspete al Margaretei de Sidon-Beaufort, urmașă a lui Balian Grenier, oferă cavalerilor și baronilor locali mari danii în bani. Între aceste intervenții, pretențiile lui Charles la tronul Acrei și căderea finală a Regatului Latin, decăderea este constantă și inevitabilă, iar costul jocurilor politice făcute de Biserică pe seama ideii de „cruciadă" devine evident odată cu moartea lui Ludovic în 1270 și interesul extrem de slab pentru expediția lui Edward în Regatul Latin în 1271.

Autodistrugere, haos, abandon

Căderea Acrei în 1291 a dat lovitura finală intențiilor practice de a mai salva ceva din suveranitatea creștină în estul Levantului, ideea de cruciadă către Țara Sfântă rămânând mai mult un artificiu retoric și un mod de

Cruciada a Opta (1270)

- A doua cruciadă condusă de Ludovic al IX-lea, pregătită împreună cu Thibaut al II-lea de Navarra (fiul lui Thibaut le Chansonnier) și Charles d'Anjou împotriva Califului de Tunis
- Se încheie foarte repede din cauza unei epidemii de dizenterie care îl ucide pe Ludovic și pe fiul său.
- Charles încheie însă un tratat cu al-Mustansir al Tunisului, prin care influența lui ca rege al Siciliei crește asupra Africii de Nord, iar negustorii francezi sunt scutiți de taxe; de asemenea, creștinii primesc dreptul de a locui în oraș, iar clericii primesc drept de refugiu în Tunis împotriva persecuțiilor.

Cruciada a Noua sau „Cruciada lui Edward Longshanks" (1271-1272)

- Edward ajunge în Tunis după moartea lui Ludovic și pornește împreună cu Charles d'Anjou către Sicilia, de unde flota lui se îmbarcă mai departe către Acra.
- Sosirea lui îl obligă pe Baibars al mamelucilor să ridice asediul orașului, însă Edward nu are nici suficient timp, nici suficienți soldați pentru a ajuta mai mult capitala Regatului Latin.
- Edward este ultimul mare senior european care ajunge personal într-o campanie în Țara Sfântă – 20 de ani mai târziu, Acra este complet distrusă de mameluci.

Portret din catedrala Westminster Abbey. Se presupune că ar fi al lui Edward Longshanks (Edward I al Angliei).

a semnala o pioșenie și un curaj de paradă. Vechile titluri, în special cel de Rege al Ierusalimului, se vehiculează însă mai departe în interiorul elitei nobiliare europene și în special de către urmașii lui Charles I d'Anjou și Casa de Lusignan din Cipru.

Ca orice demers colectiv bazat pe solidaritatea unor grupuri de interese deseori complet divergente și chiar aflate în conflict deschis între ele, ideea de cruciadă nu putea supraviețui pe termen lung. Deși a început ca un parcurs de forță al Vestului feudal, dovedind practic faptul că structuri autonome europene pot întreține forțe expediționare capabile de victorii militare și de fondarea unor avanposturi creștine în coasta est-levantină, aflată sub dominație islamică încă din secolul al VII-lea, Cruciada în Țara Sfântă s-a încheiat în autodistrugere, haos și abandon.

Fie că a fost vorba de *hubris*-ul marilor aristocrați care sperau la glorie, de subterfugiile și trădările dintre aceștia, de interesele economice ale imperiilor maritime italiene sau de vânzarea idealului de către Papalitate, scăderile, greșelile și acțiunile deseori nesăbuite ale cruciaților au slăbit Statele Cruciate mult mai mult și mai adânc decât amenințarea militară propriu-zisă a lumii islamice din jur.

Citiți mai mult

Un ghid foarte bun al perioadei cruciate, inclusiv al secolului al XIII-lea este lucrarea *The Crusades: The War for the Holy Land* a lui Thomas Asbridge.

Pentru istoria feudală și locală a baronilor levantini, o bună introducere este în *A History of the Crusades – II The Later Crusades, IV Civilization and Institutions* de K. M. Setton (ed.).

Povestea și cariera incredibilă a cavalerului Jean de Brienne, ajuns Rege al Ierusalimului și apoi Împărat al Constantinopolului, a fost tratată ca monografie de Guy Perry în *John of Brienne, King of Jerusalem, Emperor of Constantinople, c. 1175–1237*.

Despre influența majoră a lui Frederic și a Școlii Siciliene în *Rimatori del 200 e 300* de M. Vitale (ed.)

Despre Cruciada a Patra și Constantinopolul latin, două surse extrem de interesante ne vin de la Geoffrey de Villehardouin *(De la conquete de Constantinople)* și Robert de Clari *(La conquete de Constantinople)*, plus cronica lui Niketas Choniates *(De signis constantinopolitanis)*.

Despre secolul al XIII-lea și ethosul cruciat în poezia trubadurilor franci și occitani, în *Reconmenciez novele estoire* de J. Puckett.

Mâncărurile mănăstirești

Între asceză și inspirație pentru restaurantele cu stele Michelin

DE ALEXANDRU ZAHARIA | FOTO: GETTY IMAGES, PROFIMEDIA, SHUTTERSTOCK

Cine a gustat din bucatele preparate de mâinile trudite ale măicuțelor și călugărilor de la mănăstire înțelege sensul expresiei „mâncare dumnezeiască”. O astfel de experiență îți rămâne întotdeauna în suflet, precum madlenele lui Marcel Proust. Când eram mic, bunica obișnuia să mă ia cu ea în vizită pe la mănăstirile din Muscel și de prin împrejurimi. Copil fiind, nu înțelegeam prea multe din credință, însă mă fascinau obiectele bisericești și oamenii evlavioși, îmbrăcați în negru, care traversau curtea mănăstirii cu privirea plecată, cu palmele împreunate și care aveau pe chip atâta seninătate și blândețe. Dar ce nu pot uita niciodată este ziua în care am gustat din mâncarea pregătită la mănăstire. Călugări și enoriași veniți din toate colțurile țării erau așezați în jurul unei mese imense din lemn, așteptând preparatele mănăstirești. Acolo am mâncat cea mai bună tocăniță de cartofi, cu pâine caldă, proaspăt scoasă din cuptor. Mirosea divin. Ajuns la maturitate, nu am uitat experiența și, în rarele momente când gătesc, încerc să regăsesc ceva din mirarea gustului și din fiorul sufletesc pe care le-am trăit atunci.

Așa cum eu nu am putut uita tocănița de cartofi din copilărie, oameni de pretutindeni au rămas cu o amintire culinară în suflet din peregrinările pe la mănăstiri din toate colțurile lumii. Câteva dintre deliciile mănăstirești din Statele Unite ale Americii, Germania, Italia, Franța sau Spania au fost prezentate în revista americană „Atlas Obscura”:

În templul intitulat Orașul celor 10.000 de Buddha (din Ukiah, California), poate fi mâncată o chiflă specială, cu nuci roșii. Călugărițele din New Skete, Cambridge, New York, sunt renumite pentru cheesecake-ul cremos, care se topește în gură. La Mănăstirea Îngerilor din Los Angeles, California, este pregătită cea mai bună pâine cu dovleac, despre care enoriașii spun că este „legendară”. Călugării de la Abația Santa Maria de Montserrat din Catalonia, Spania, prepară un lichior unic în lume, cu lavandă, scorțișoară și cuișoare. Renumite sunt și plăcintele cu carne de la biserica Our Lady of Lourdes din Minneapolis, unde aceste delicatesuri se prepară de prin anii 1800.

La Abația Fecioarei Noastre din Guimaras (Filipine), poți gusta mango sub orice formă, proaspăt sau uscat, care se

cultivă doar în acea regiune, fiind interzis importul din alte zone. În nordul Italiei, în Valea Vigezzo (un sat medieval), la mănăstirea Santuario della Madonna del Sangue, călugării pregătesc brânză din lapte de vacă, cu gust unic, bogat, de nuci și de pământ, după o rețetă veche de sute de ani.

De la prăjiturile cu ciocolată din mănăstirile spaniole și jeleurile cu ardei iute din abațiile americane, până la lichiorul de culoare verde dintr-o mică mănăstire din Franța, curiozitățile culinare mănăstirești au rămas pe veci întipărite pe papilele gustative ale oamenilor din toate colțurile lumii.

Întrebarea pe care toți credincioșii, indiferent de religie, și-o pun este următoarea: De ce mâncarea de la mănăstire are un gust divin? Poate pentru că, în toate mănăstirile din lume, călugării și maicile îmbrățișează tradiționalul și gătesc după rețete duse la perfecțiune. În Germania și Belgia, multe mănăstiri produc bere. În Rusia, mănăstirile coc adesea pâine și plăcinte sărate și dulci. În Grecia, produc ulei de măsline, miere și pastă de nuci, iar, în Franța, brânză și vin. În Spania, maicile comercializează o dulceață specială cu gust de lămâie și mere. La mănăstirea Santa Maria de Huerta sunt preparate peste 35 de feluri de dulceață, unele după rețete moderne cu lămâie, kiwi și... tequila.

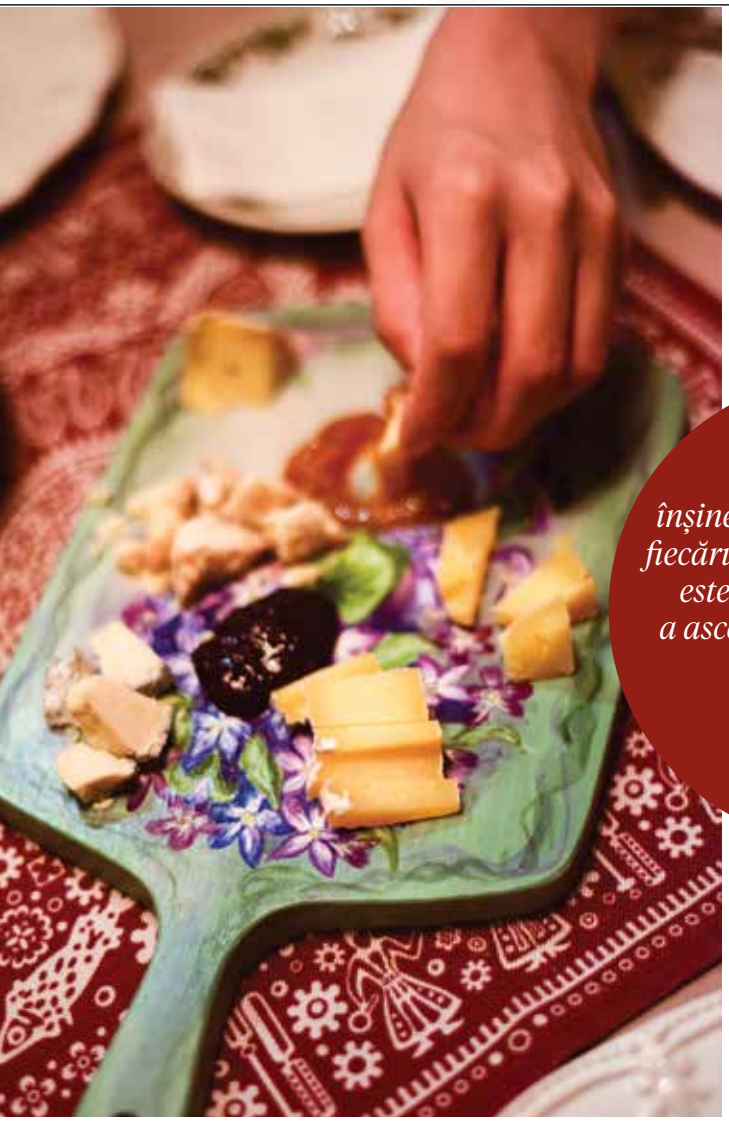

Platou de brânzeturi de la o mănăstire de maici din Georgia

Carnea, interzisă în templele coreene

Într-unul din episoadele serialului Netflix „Chef's Table", călugărița de origine coreeană, Jeongkwan Sunim, declara că „sosul de soia este etern". „Mâncarea este mai mult decât un obiect al dorinței gastronomice – este o prelungire a vieții", mai spunea Sunim.

Călugării coreeni au dezvoltat de-a lungul timpului metode inedite pentru găti cu un număr minim de ingrediente, pe care le au la îndemână. „Hrana este un instrument pentru a ne cultiva pe noi înșine, iar metodele pot fi diferite de la un călugăr la altul", împărtășește Jeongkwan Sunim, „deci există mult loc pentru creativitate în bucătăria templului".

În general, mâncarea din templu interzice carnea și unele produse de origine animală (cum ar fi ouăle), însă brânza și laptele sunt permise. De asemenea, evită utilizarea ierburilor și legumelor cu arome puternice, înțepătoare, cum ar fi ceapa verde, usturoiul, prazul sălbatic. În Coreea, aceste condimente sunt denumite *osinchae* și sunt considerate surse bogate în nutrienți. Dar, pentru călugării care își petrec majoritatea zilelor meditând, consumul de prea multe calorii e considerat o distragere a atenției.

Reinterpretări moderne ale rețetelor tradiționale din Asia

Fiind situate de cele mai multe ori în munți, templele coreene nu au avut acces la comunitățile de mireni până acum câteva decenii. Prin urmare, bucătăria a fost dezvoltată cu ingrediente locale, pe care călugării le puteau procura cu ușurință din împrejurimi ori le puteau cultiva în propriile ferme. De-a lungul timpului, bucătăria templului s-a dezvoltat în moduri diferite, în funcție de țară și de cultură.

> *„Încercăm să privim în noi înșine, uitându-ne la esența fiecărui aliment. Acest proces este un act de practicare a ascezei. Mâncarea în sine ești tu."*
>
> **Jeongkwan Sunim,** călugăriță într-un templu coreean

În Asia de Sud-Est, călugării au voie să mănânce carne, dacă aceasta este oferită de sătenii locali. Dar, în Asia de Nord-Est, deoarece gătesc singuri alimentele, călugării se abțin cu strictețe de la consumul cărnii sau produselor din carne.

Ceea ce face ca bucătăria templului să fie diferită în Coreea, comparativ cu Japonia sau China, este viața comunală a călugărilor, explică Eugene Kim, cercetător în bucătăria monahală budistă și director al restaurantului Balwoo Gongyang. Templul Yeongpyeong din Gongju, provincia Chungcheong de Sud, este cunoscut pentru sosurile sale fermentate precum *gochujang* (pastă de ardei roșu) și *ganjang* (sos de soia), în timp ce Templul Tongdo din Yangsan, provincia Gyeongsang de Sud, este cunoscut pentru *doenjang* (pastă de soia). Templul Baekyang din Jangseong, provincia Jeolla de Sud, și-a făcut un renume din prepararea ceaiului din frunze de pin.

Zahărul nu era folosit în trecut, călugării utilizând în mod tradițional siropul de cereale pentru a îndulci alimentele.

După ani de dezbateri, bucătăria templului și-a relaxat un pic unele dintre reguli, pentru a include feluri de mâncare și reinterpretări moderne. Multe restaurante din Coreea oferă acum feluri bazate pe rețete din templu, iar bucătari renumiți călătoresc în temple pentru a căuta inspirație culinară.

Un călugăr budist meditează într-un templu din zona Gangjin din Coreea de Sud

CURIOZITĂŢI CULINARE DIN TEMPLELE BUDISTE

– Actul de a împărţi mâncarea ca devotament spiritual are rădăcini adânci în multe dintre religiile lumii. În cazul templelor budiste, servirea hranei vegetariene publicului este o modalitate de a strânge bani în folosul comunităţii.

– Dieta călugărilor tibetani se bazează pe tsampa (un terci făcut din orz tibetan), ceai cu unt de iac și alte produse lactate, care le pot oferi energia necesară pentru a supraviețui la mare altitudine. De asemenea, călugării tibetani mănâncă fasole, supe cu tăieței și mâncăruri de legume prăjite sau pregătite la abur.

– Călugărilor budiști le este interzis să mănânce orice după ora 12.00, având doar una sau două mese pe zi, între orele 6 dimineaţa și prânz.

– Bucătăria tradiţională budistă este simplă și are o bază din cereale (orez, *congee*, un fel de terci, și tăieţei), la care se adaugă legume prăjite, fierte sau preparate în bulion. Dieta budistă pe care o găsim în mănăstiri conţine alimente ușoare, cât mai puţin prelucrate, și evită ingredientele înţepătoare precum usturoiul, prazul și ceapa.

Congee (un fel de terci de orez) coreean

– Mesele oficiale ale mănăstirii în tradiţia Zen urmează, în general, un model de ,,trei boluri'' în dimensiune descrescătoare. Primul și cel mai mare castron este un fel de mâncare pe bază de cereale, cum ar fi orezul sau tăieţeii. Al doilea conţine preparatul proteic (adesea o formă de tocană sau supă), iar al treilea și cel mai mic castron este un fel de mâncare de legume sau o salată.

Bucătarul Pierre Thiam în timpul unei demonstrații de gătit, în 2017, la festivalul Harlem EatUp! din New York

Mănăstirile păstrează tradiţiile culinare ale lumii

Jody Eddy, reporter la revista americană „Food and Wine", a vizitat Mănăstirea Sfântului Antonie Stareţul din valea Qozhaya (locul unde a fost tipărită prima carte din lumea arabă, în anul 1610), din Munții Libanului, aflată într-o pădure veche de cedri, pe o stâncă, înconjurată de smochini. Aici a fost primită într-o încăpere veche de 1000 de ani, unde Părintele Fadi i-a oferit un pahar răcoritor de apă de trandafiri, aromatizată cu frunze de mentă proaspătă. „Trandafirii sunt un simbol al rezilienței în Liban", a spus acesta. Așezați în jurul unei mese de banchet, care se întindea de la un capăt la celălalt al sălii, invitații au fost ospătați cu iaurt stropit cu ulei de măsline și acoperit cu sumac, hummus, *baba ghanoush*, *fatayers* (găluște umplute cu spanac și ceapă), pita și vin alb.

Bucătarul Ana Sortun și-a petrecut trei ani colindând mănăstirile și învățând rețete speciale din bucătăriile călugărilor pentru a se documenta pentru cartea sa *The Elysian Kitchen*. Ea a ajuns la concluzia că mănăstirile din întreaga lume au protejat cu sfințenie tradițiile culinare ale lumii, asigurând nu numai că moștenirea gastronomică a unei regiuni dăinuie, ci și, în multe cazuri, definind-o și facilitând evoluția acesteia. Liderii religioși au făurit unele dintre cele mai vechi rute comerciale, purtând cu ei – în timp ce călătoreau de la o mănăstire la alta –, semințe, ingrediente, unelte și înțelepciunea bucătăriei adunate de-a lungul secolelor. În cursul cercetării sale, a învățat că gătitul monahal este plin de istorie, iar producerea și împărțirea hranei joacă un rol de bază în viața comunală a centrelor spirituale.

La mănăstirea benedictină Keur Moussa din Senegal, călugării gătesc *poulet mafé*, un sos gros de arahide cu pui, rădăcinoase și varză, servit peste orez sau cușcuș de mei. Pentru bucătarul Pierre Thiam, *poulet mafé* este hrana arhetipală supremă. „Ai răbdare când gătești *mafé*. Lasă tocănița să fiarbă încet până când uleiul iese la suprafață", ne sfătuiește chef-ul în scrierile lui.

Călugări practicanți ai Budismului Zen meditând în mănăstirea Eiheiji din Japonia

Bucătari de la restaurante cu stele Michelin învață de la călugări

Bucătarul japonez Shinobu Namae, de la restaurantul L'Effervescence din Tokyo (trei stele Michelin), vizitează în mod regulat mănăstirea budistă Soto Zen Eiheiji, ridicată în vârf de munte în secolul al XIII-lea. El a mărturisit: „Am aflat de la maestrul bucătar al mănăstirii, domnul Miyoshi, cum să-i fac pe oameni să se simtă mai liniștiți prin mâncare." De la călugări, el a învățat că mâncarea echilibrată din punct de vedere nutrițional ajută mintea și corpul să se simtă mai liniștite, pozitive și mai puțin agresive. O rețetă de la L'Effervescence care reflectă simplitatea, echilibrul și filozofia Zen are la bază napul, gătit ușor timp de patru ore. La fiecare masă de la mănăstirea Eiheiji din Japonia, călugării mănâncă *namasu*, legume tăiate felii care sunt murate cu oțet din orez.

„Este ca un miraj care se profilează în peisaj". Așa descrie bucătarul Cortney Burns mănăstirea budistă tibetană Thikse, cu 12 etaje. A fost înființată în secolul al XV-lea în regiunea indiană Himalaya din Ladakh, unde iernile sunt extrem de geroase, iar călugării se bazează pe mâncăruri precum *khichdi (foto)*, orez condimentat și fasole mung (de culoare verde, asemănătoare cu mazărea sau lintea), pentru a supraviețui frigului. Credința călugărilor Thikse este că alimentele ar trebui consumate nu numai pentru a potoli foamea, ci și pentru a contribui la o sănătate optimă.

Meniul călugărilor din Evul Mediu

Așa cum aflăm din orice enciclopedie, mâncarea a avut un loc important în mănăstirile medievale, din mai multe motive. În primul rând, pentru că promova viața. Sfântul Benedict condamnase posturile și alte austerități care îi împiedicau pe călugări să-și îndeplinească îndatoririle spirituale. În al doilea rând, mănăstirile, ca instituții sociale și spirituale centrale, aveau responsabilitatea de a oferi hrană călătorilor și săracilor.

Pe de altă parte, mâncarea și lăcomia erau simboluri ale preocupărilor lumești pe care călugării trebuiau să le evite. În timpul postului, ei nu aveau voie să consume carne, având un meniu pe bază de pește, legume, brânză și cereale. În afara postului, carnea era consumată destul de des, iar pâinea se mânca la fiecare masă. Surplusul de alimente era împărțit săracilor. Regula benedictină prevedea ca la fiecare masă să fie servite două feluri de mâncare gătite, pe lângă pâine, brânză, fructe de sezon și băuturi.

Călugări în bucătăria mănăstirii, pregătind mâncare în Postul Paștelui. Ilustrație de sec. XIX

Călugării de la mănăstirile benedictine Dunfermline și Iona (din Marea Britanie) au urmat preceptele din *Regula Sfântului Benedict*. Cartea de porunci scrisă în 516 de către călugărul creștin conține numeroase reguli legate de alimente, inclusiv limitarea consumului de carne.

Capitolele 39 și 40 menționează că monahii se pot bucura de două mese pe zi, cu câte două feluri de mâncare gătite. Fiecărui călugăr i se permitea consumul a nu mai mult de un kilogram de pâine, împreună cu un sfert de litru de vin. Călugărilor le era interzis să mănânce carnea mamiferelor, dar aceștia puteau consuma carne de pasăre și pește.

Ieftină și ușor de produs, pâinea a fost sursa principală de calorii pentru oamenii Evului Mediu, inclusiv pentru călugări. Însă nu pentru toată lumea rația conținea același tip de pâine. Cerealele folosite pentru făină variau în funcție de statutul individului. Membrii înalți ai comunității religioase, cum ar fi starețiii, mâncau pâine de calitate superioară, mai scumpă, produsă din făină mai fină.

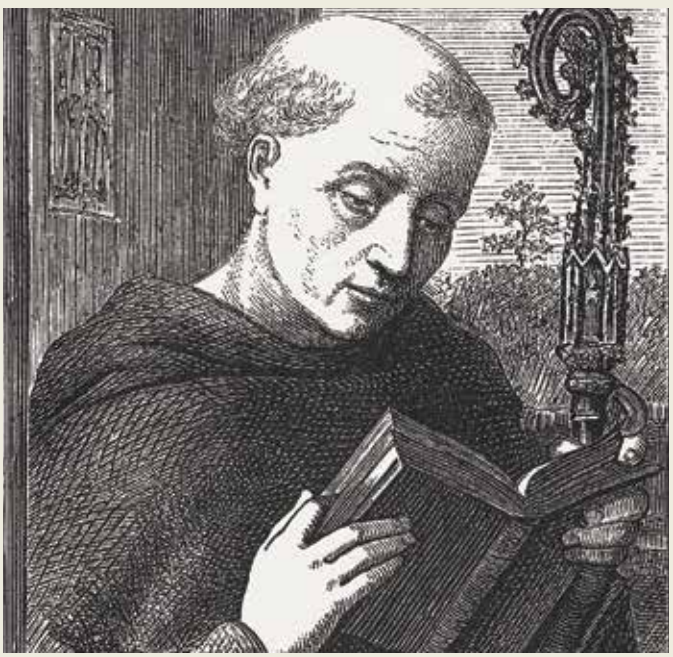

SFÂNTUL BENEDICT ȘI REGULILE ALIMENTARE

Benedict din Nursia a fost un nobil roman care, în jurul anului 500 d.Hr., a ales să părăsească cetatea Romei și să se închine lui Hristos. Popularitatea sa a crescut și și-a întemeiat propria mănăstire, pe dealul Monte Cassino, unde a terminat de redactat celebra lucrare *Regula Sfântului Benedict (Regula Sancti Benedicti)*, un set de precepte care a modelat aproape fiecare aspect al vieţii monahale.

Sfântul Benedict nu a aprobat bunurile personale și a prescris câte ore trebuie să doarmă un călugăr. În plus, a reglementat ce trebuie să mănânce călugării și în ce cantitate. Consumul de carne de la animale cu patru picioare era interzis. Monahii ar fi trebuit să mănânce o dată pe zi iarna și să aibă o a doua masă mai ușoară vara, când zilele erau mai lungi. El credea că o dietă bogată inflama simţurile, incita lăcomia și poftele și că un călugăr sătul era somnoros, incapabil de a se ruga ore întregi. Sfântului Benedict îi plăceau pâinea neagră, verdeţurile și legumele.

Regina Elisabeta a II-a în vizită la mănăstirea scoţiană Melrose Abbey. Aici este îngropată inima lui Robert Bruce, rege al Scoției între 1306 și 1329.

Călugării cistercieni nu aveau voie să vorbească în timpul mesei

Ordinul Cistercian (ordin călugăresc catolic) și-a stabilit prima mănăstire scoțiană la Melrose Abbey în 1136. Cistercienii au urmat, de asemenea, *Regula Sfântului Benedict*, dar au folosit o versiune mai strictă decât benedictinii, mâncând mai ales alimente pe bază de plante. Se făceau excepții doar pentru bolnavi, cărora li se dădea carne, sau în zilele de sărbătoare, când aveau voie să mănânce pește și ouă. Munca era cheia modului de viață cistercian. Călugării și frații mireni de la mănăstirile cisterciene scoțiene precum Glenluce, Dundrennan, Deer și Sweetheart cultivau hrana în apropierea mănăstirii lor. Alimentele tipice cultivate în Scoția în perioada medievală erau varza, napii, morcovii, mazărea, ceapa și fasolea. Ierburile aromatice erau importante atât pentru uz culinar, cât și pentru uz medicinal. În schimb, multe condimente, inclusiv ardeiul iute, aveau prețuri prohibitive, fiind considerate un lux.

„Când calamitatea unei foamete mortale a amenințat o mulțime de oameni săraci, socotiți în număr de patru mii, s-au adunat la Melrose și și-au ridicat colibe și corturi pe câmpurile și pădurile din jurul mănăstirii pe o distanță de două mile", se pomenește în marea cronică a istoriei scoțiene a lui Walter Bower, *Scotichronicon*. Chiar și în afara mănăstirilor, biserica limita consumul de carne. Multe zile ale anului erau de post, în care consumul de carne nu era permis.

Orele de masă cisterciene erau și ele strict reglementate. Conform regulilor benedictine era stabilit clar când, ce și cum trebuie să mănânci. În lunile aglomerate de vară, erau două mese pe zi, una la prânz și una seara. Excepțiile erau miercurea și vinerea, zilele tradiționale de post, în care se consuma o singură masă. În Postul Mare, călugării luau doar masa de seară.

Rația zilnică de terci și pâine înmuiată în bere

Mesele cisterciene conțineau foarte puțină carne și niciun fel de grăsime. Erau servite mâncăruri simple din legume, terci și leguminoase. În plus, fiecare călugăr primea o jumătate de kilogram de pâine de secară și o jumătate de litru de vin, amestecat cu apă. Pe lângă pâine, fructele erau incluse aproape zilnic în meniu, provenite din grădinile propriei mănăstirii. Peștele proaspăt era un adevărat răsfăț, fiind consumat doar în zilele Sfinților. La ocazii speciale se serveau ouă și alte delicatese.

Călugării trăiau în principal cu o supă groasă, asemănătoare terciului, gătită fără grăsime. Deși proaspătă, pâinea călugărului era aspră la gust și tare. Li se permitea, totuși, să o înmoaie în bere, considerată o sursă importantă de energie și nutrienți. Ca legume erau consumate prazul, mazărea, fasolea și varza. Călugării stăteau unul lângă altul la o masă lungă, iar comunicarea era interzisă. Cei care încălcau regula riscau să fie pedepsiți.

În timpul mesei, un călugăr citea de la amvon texte din Biblie sau din alte scrieri teologice. După ce mâncau, călugării mergeau la biserică pentru o rugăciune de mulțumire.

Dieta călugărilor din ordinul cartusian

Pentru Ordinul cartusian (nume luat de la muntele Chartreuse, situat la nord de Grenoble, Franța), fondat în 1084 de sfântul Bruno și șase însoțitori, mesele erau luate în singurătate, în chilii. Excepție făceau zilele de duminică, sfintele sărbători și zilele când călugării erau înmormântați.

Călugării cartusieni nu consumau carne sau păsări de curte, o regulă care era impusă atât oaspeților, cât și lor înșiși. Dieta era în mare parte vegetariană, cu excepția peștelui, iar în Anglia mesele puteau fi însoțite de apă sau vin.

Călugării cartusieni duceau o viață liniștită, în singurătate, petrecându-și cea mai mare parte a zilei în chiliile lor, când nu participau la activități comune, cum ar fi rugăciunea. Aveau în posesia lor – pe lângă obiecte religioase și cărți de rugăciune – ustensile de gătit, cum ar fi linguri, oale, un ulcior, un cuțit de pâine. Pentru un cartusian, masa principală se desfășura dimineața. *Sallats* (cuvânt folosit în Evul Mediu pentru salată) folosea o varietate de legume, inclusiv salată verde, morcovi și napi, dar și ierburi, nuci și măsline. Pentru o masă mai consistentă pregăteau plăcintă. Din afara mănăstirii aduceau unt, brânză, saci cu făină și alte produse de sezon. După Vecernie (rugăciunile de seară), putea fi consumată o a doua masă ușoară, ce consta într-o supă de legume servită peste o felie groasă de pâine.

Sfântul Bruno refuză darurile lui Roger, Conte de Calabria. Ilustrație după o pictură de Jean Paul Laurens.

Mănăstirea Suceviţa a fost denumită „testamentul artei moldoveneşti din secolul al XVI-lea" de către pictorul Paul Henry

Ce se gătește în mănăstirile românești

Curiozitatea ne împinge să aflăm care sunt preparatele culinare gătite în bucătăriile mănăstirilor din România. În timpul postului, măicuțele și călugării pregătesc delicioasele sarmale cu orez și ciuperci, cu legume tocate sau sarmale cu porumb și morcov. Cum să nu poftești la tocana mănăstirească, ce presupune o bogăție de gusturi și arome de legume fierte, ardei capia, vinete, ceapă, roșii, ardei iute, neapărat drese cu usturoi, sare și piper? Și ce mâncare nemaipomenit de gustoasă iese doar dintr-o mână de legume proaspete, așezate cu grijă într-un tuci înnegrit de vreme, pus deasupra unui foc ce mocnește în tihnă! Din bucătăriile mănăstirillor vine întotdeauna un miros divin, fie de la chifteluțele de dovlecei (frământați cu piper, usturoi și pătrunjel verde) date prin pesmet,

Cozonac, pască și ouă – o parte din meniul tradițional de Paști

fie de la pâinea proaspăt scoasă din cuptor. Cum să nu-ți lase gura apă când te gândești la gogoșile pufoase, cu rom sau vanilie, răsturnate prin zahăr pudră, la plăcinta cu mere sau la checul pufos cu nucă? Cine nu ar vrea să guste din borșul de urzici, cu frunze aromate de leuștean, din ciorba de fasole cu tarhon, din mâncarea de ștevie cu mărar și usturoi sau din pateul de soia cu ciuperci și oregano?

Din nicio cămară mănăstirească nu lipsesc borcanele cu dulceață de cireșe amare, de pepene galben, gemul de prune, dulceața de merișoare, compoturile de prune sau legumele puse la conservat peste iarnă.

Ritualul dinaintea mesei

Pentru a lua masa la mănăstire, există un ritual aparte. Întâi se spune o rugăciune, apoi starețul sau starețа sună dintr-un clopoțel și fiecare își pune în farfurie cât dorește din bolurile așezate pe masă. Nimeni nu scoate un cuvânt în timp ce se mănâncă și ascultă cu evlavie pe măicuța sau călugărul care citește din cartea cu rugăciuni.

De asemenea, în timpul postului există câteva reguli. În unele zile, mâncarea se prepară fără ulei, iar de la masa de prânz nu lipsește borșul sau ciorba. Dezlegările sunt respectate cu strictețe. Alimentația este alcătuită din legumele de bază, precum cartofii, fasolea, ciupercile, morcovul,

Maici de la mănăstirea Șag de lângă Timișoara vopsesc ouăle de Paști în fiertură de coji de ceapă

ceapa, la care se adaugă cele de sezon, cum ar fi – primăvara – spanacul, loboda, ștevia, urzicile și leurda.

În unele mănăstiri din România, un meniu de post în zilele de sâmbătă și duminică cuprinde, la micul dejun, lapte de soia, pâine, pate de năut, cartofi prăjiți, măsline, spanac. La prânz se servesc ciorbă de hribi, piure, șnițele de soia sau păstrăv (dacă este dezlegare la pește), salată de varză murată ori sarmale cu orez și legume, clătite ori cozonac de post. La cină – ceai, pâine, cartofi înăbușiți, salată de crudități, fructe.

Historia

DIGITAL

EXCLUSIV ONLINE

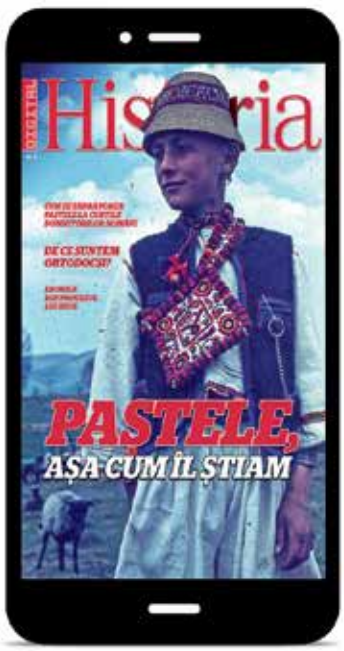

poate fi achiziționată din Paydemic

Scanează QR Code-ul!

Misterul lui Marilyn Monroe

ONLINE PE NETFLIX | DIN 27 APRILIE

Documentarul The Mystery of Marilyn Monroe: The Unheard Tapes readuce în prim-plan misterioasa moarte a actriței, cu ajutorul unor interviuri audio detaliate, oferite de persoanele din cercul apropiat. „Moartea tragică a iconicei vedete de la Hollywood Marilyn Monroe a generat conspirații și zvonuri timp de zeci de ani, deseori umbrindu-i talentul și istețimea", spune prezentarea oficială. „Punând cap la cap ultimele ei săptămâni, zile și ore, prin înregistrări nemaiauzite până acum ale celor care au cunoscut-o cel mai bine, filmul aduce lumină în viața ei plină de farmec, dar complicată, oferindu-ne o nouă perspectivă asupra acelei nopți fatidice."

Întoarcerea în spațiu

ONLINE PE NETFLIX

Elon Musk și inginerii de la SpaceX au o misiune istorică: să readucă astronauții de la NASA la Stația Spațială Internațională și să revoluționeze călătoriile în spațiu. Documentarul Return to Space prezintă misiunea Demo-2 a SpaceX pentru NASA, care i-a lansat pe astronauții Doug Hurley și Bob Behnken într-o călătorie de patru luni spre Stația Spațială Internațională. Cei doi au zburat cu o rachetă SpaceX Falcon 9 și o navă spațială Crew Dragon (pe care au numit-o „Endeavour"), fiind primii astronauți NASA care s-au lansat pe orbită cu o navă comercială. „Pământul este leagănul umanității", spune Musk în trailer. „Nu putem rămâne în leagăn pentru totdeauna." De la misiunea Demo-2 din mai 2020, SpaceX a mai lansat trei zboruri cu echipaj pentru NASA și primul zbor integral civil pe orbită, misiunea „Inspiration4", în septembrie 2021. De asemenea, compania va lansa trei zboruri orbitale private pentru miliardarul Jared Isaacman folosind nava spațială Crew Dragon și noul vehicul spațial al SpaceX, Starship.

Dreptatea vikingilor

LA CINEMA | DIN 29 APRILIE

Apreciatul regizor Robert Eggers aduce pe marile ecrane Vikingul, cu Alexander Skarsgard, Anya Taylor-Joy, Nicole Kidman, Ethan Hawke, Willem Dafoe și Björk. Filmul este un thriller epic despre răzbunare, care explorează cât de departe poate merge un prinț viking pentru a căuta dreptate pentru tatăl său ucis.
Povestea este inspirată dintr-o legendă nordică, aceeași care a stat la baza conflictului din Hamlet. Scenariul este scris de regizor, împreună cu poetul și romancierul islandez Sjón Sigurdsson, iar acțiunea se petrece în Islanda, la sfârșitul secolului al X-lea.

Viață de spion

LA CINEMA | DIN 29 APRILIE

În primăvara anului 1944, soarta multor piloți aliați căzuți în Europa de Est era necunoscută. Biroul MI9 din Cairo a decis recrutarea unor agenți din rândul sioniștilor care emigraseră din aceste țări în Palestina, înainte de război. Misiunea lor? Să găsească prizonierii și să organizeze o potențială evadare. Spionii de ocazie s-au trezit prinși între război, politică și viața personală. Spioni de ocazie este un documentar regizat de Oana Giurgiu, din a cărui distribuție fac parte Paul Ipate, Ioana Paraschiv și Luminița Mihai.

EXPO | DE ADINA SCORŢESCU

Bucureștiul prin lentila lui Iosif Berman

PALATUL SUȚU, BUCUREȘTI | PÂNĂ PE 29 MAI 2022

Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Bucureștiul s-a transformat într-o capitală europeană, atât la nivel social cât și la nivel urbanistic, migrând de la orașul oriental către cel occidental. Modificarea a avut loc în context micro, în cadrul mediului familial, și în context macro, edilitar-arhitectural, în care stilurile se vor succede periodic, capitala devenind o veritabilă școală de arhitectură. Această devenire este surprinsă în imaginile lui Iosif Berman (1890-1941), un fotograf cvasi-necunoscut până nu demult, care a lăsat în urma sa fotografii menite să stea martore pentru istoria Bucureștiului interbelic.
Rapiditatea cu care Bucureștii s-au transformat în răstimpul a numai două decenii este una pe cât de ametitoare pe atât de incredibilă, punând față în față două orașe: unul abia ieșit de sub ocupația străină și care șchiopăta serios, altul care vrea să se lepede de tot ce însemna trecutul și să renască modern(ist).
Expoziția „Bucureștiul văzut de Iosif Berman" propune o călătorie urbană în imagini: orașul vechi, cu ale lui ulițe întortochiate, prăvălii și piețe, case și mașini de mult uitate, Parcul Carol, a cărui amenajare este legată de numele primului rege al românilor, demolările vechilor case pentru a permite întinerirea orașului, diferitele evenimente care au ținut cap de afiș în presa vremii, noul oraș, zvelt și dinamic, serbările care au necesitat locuri noi de desfășurare și care au reușit o revigorare culturală și economică a capitalei, așa cum este „Luna Bucureștilor" și locul de desfășurare a acesteia – Parcul Național Carol al II-lea (Herăstrău), viața politică sau mai precis activitatea electorală, viața socială și obiceiurile urbane.

În grădinile lui Theodor Aman

MUZEUL THEODOR AMAN, BUCUREȘTI

PÂNĂ PE 31 MARTIE 2023

Expoziția „Aman în plein-air. Invitație în grădinile și parcurile lui Theodor Aman" propune o întâlnire exclusivă cu peisagistul Aman.
Lucrările aduse acum în fața publicului aparțin preponderent ultimelor două decenii din viața creatorului – perioadă de maximă maturitate artistică, când peisajele lui devoalează pasiune și o mare bucurie în abordare. „Privindu-i peisajele, suntem adesea tentați să facem paralele cu Manet sau cu Renoir și Monet la începuturile demersului lor impresionist. Aman, adeptul construcției riguroase, al detaliului tratat cu maximă minuțiozitate dialoghează brusc într-un limbaj ce-i părea complet străin. Forma cedează locul sugestiei, iar experimentele luministice și cromatice devin preocupări majore, forțând deplasarea exprimării spre teritoriul unui impresionism incipient", spune Greta Șuteu, muzeograf și curator al expoziției.

Din tainele agriculturii

PALATUL CULTURII IAȘI, MUZEUL ETNOGRAFIC AL MOLDOVEI

PÂNĂ PE 31 IULIE 2022

Expoziția „Ocupații tradiționale. Agricultura" include unelte și obiecte folosite în muncile agricole, precum și referințe despre unele practici rituale specifice cultivării pământului.

CARTE | DE CIPRIAN STOLERU

Regina cancanului

LA GOULUE. REGINA DE LA MOULIN ROUGE

AUTOARE: MARYLINE MARTIN

EDITURA CORINT

NUMĂR DE PAGINI: 176

EDITURACORINT.RO

La 16 ani, viitoarea regină a cancanului este o simplă spălătoreasă. Dar seara, Louise Weber „împrumută" rochiile clientelor pentru a se duce la Élysée Montmartre. Cea care va primi porecla de „La Goulue" se face rapid remarcată prin limbajul zeflemitor și îndrăzneală; fiindcă femeilor le era interzisă intrarea într-un loc public fără a fi însoțite de un reprezentant al sexului tare, ea sosește la Moulin Rouge ținând un țap în lesă! Imortalizată de pictorii Henri de Toulouse-Lautrec și Auguste Renoir, La Goulue s-a impus pe scena mondenă, întâlnindu-se cu personalități precum prințul de Wales, șahul Persiei, baronul Rothschild, înainte de a deveni dresoare și de a cădea apoi în sărăcie. Plecând de la jurnalul intim și de la cercetările făcute în special în arhivele Societății prietenilor vechiului Montmartre, Maryline Martin a conturat portretul intim al unei figuri emblematice pentru Parisul epocii: o femeie liberă, originală, generoasă și captivantă.

Religie și economie

AVUȚIA RELIGIILOR

AUTORI: RACHEL M. MCCLEARY, ROBERT J. BARRO

EDITURA HUMANITAS

NUMĂR DE PAGINI: 260

HUMANITAS.RO

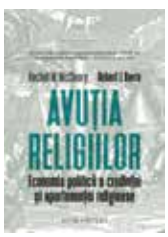

Care țări au o creștere economică mai rapidă? Cele care au credințe mai puternice în rai și iad, cele care cred în reîncarnare, sau cele care sunt secularizate? Cum influențează dezvoltarea economică participarea la slujbele religioase? Dar dogmele și morala? O economie mai înfloritoare și o educație mai bună duc la scăderea religiozității și la secularizare? Ce impact economic a avut răspândirea islamului? Avuția religiilor, replică actuală la faimoasa carte a lui Max Weber, Etica protestantă și spiritul capitalismului, este o veritabilă introducere în economia politică a religiei, oferind răspunsuri argumentate întrebărilor de acest fel.

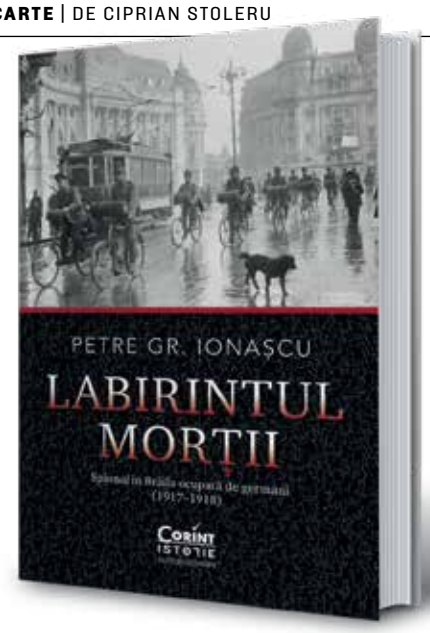

În infern pentru România

LABIRINTUL MORȚII

AUTOR: PETRE GR. IONAȘCU

EDITURA CORINT

NUMĂR DE PAGINI: 168

EDITURACORINT.RO

Timp de doi ani, între decembrie 1916 și noiembrie 1918, România s-a aflat sub ocupația Puterilor Centrale. Situat foarte aproape de linia frontului, orașul-port Brăila s-a numărat printre așezările cu mare importanță strategică ale acelei perioade – motiv pentru care orice act de nesupunere din partea locuitorilor a fost aspru pedepsit de autoritățile de ocupație. Așa s-a întâmplat și în cazul lui Petre Gr. Ionașcu (1892–1920), ziarist care în perioada neutralității României a fost unul dintre criticii îndârjiți ai imperialismului german.
Arestat la începutul lui 1918 ca „șef " al unui lot de brăileni și ofițeri români evadați din lagăre implicați în „marele spionaj de la Dunăre", a fost judecat de Curtea Marțială Germană și condamnat la moarte, pedeapsă comutată la 10 ani de închisoare. Mai întâi a fost trimis în exil forțat la Râmnicu-Vâlcea, apoi închis la Gross-Strehlitz, în Silezia. Foarte slăbit din cauza tratamentului inuman din detenție, Petre Gr. Ionașcu, protagonistul celei mai importante filiere de spionaj deconspirate în zona Dunării de Jos, a murit la puțină vreme după încheierea conflagrației. Povestea vieții lui este una despre trădare, patriotism, solidaritate umană, cruzime și dragoste în vremuri grele, de război.

Mai pot evita Statele Unite și China războiul?

CAPCANA LUI TUCIDIDE. MAI POT EVITA STATELE UNITE ȘI CHINA RĂZBOIUL?

AUTOR: GRAHAM ALLISON

EDITURA CORINT

NUMĂR DE PAGINI: 480

EDITURACORINT.RO

China și Statele Unite ale Americii se îndreaptă spre un război pe care niciuna nu și-l dorește. Unul dintre motive îl reprezintă Capcana lui Tucidide: când o putere emergentă amenință supremația puterii conducătoare, rezultatul cel mai probabil este unul violent. De-a lungul ultimelor cinci veacuri, premisele pentru un astfel de conflict au apărut în 16 cazuri. În 12 dintre acestea s-a concretizat printr-un război.

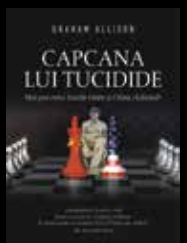

În timpul administrației Trump, SUA și China lui Xi Jinping și-au propus să-și consolideze poziția pe scena politicii mondiale, niciuna dintre țări nefiind dispusă la compromisuri. În prezent, încă planează amenințarea deschiderii celui de-al șaptesprezecelea caz. Conflictul comercial, atacurile cibernetice, criza nord-coreeană, toate acestea reprezintă posibile scântei care pot declanșa un război de proporții. Graham Allison trece în revistă conflictele anterioare și analizează evenimentele actuale, explicând într-o manieră inconfundabilă mecanismele care duc la repetarea ciclică a capcanei și pașii care ar trebui urmați pentru ca inevitabilul să poată fi evitat.

TV | DE ADINA SCORȚESCU

Echipa secretă a lui Adolf Hitler

HISTORY CHANNEL | JOIA, DE LA ORA 22:00

În timpul ascensiunii la putere și pe parcursul celui de-al Doilea Război Mondial, Adolf Hitler și liderul SS Heinrich Himmler au condus o echipă secretă de savanți și arheologi de elită, cunoscută sub numele de *Ahnenerbe*, a cărei misiune a fost de a rescrie istoria și de a stabili superioritatea rasei ariene – o credință care a dominat ideologia nazistă. Abandonând știința și îmbrățișând ocultismul, grupul a efectuat expediții în cele mai îndepărtate colțuri ale planetei, în căutarea unor cunoștințe și artefacte străvechi care ar fi putut oferi Germaniei un avantaj

supranatural pe câmpul de luptă și o dominație mondială eternă pentru cel de-al Treilea Reich.
Dezvăluind povestea adevărată din spatele acestor misiuni, Expedițiile secrete naziste se bazează pe cercetări originale și pe mărturii ale experților.

Comorile din adâncuri

HISTORY CHANNEL
MARȚEA, DE LA ORA 21:00

Pe măsură ce fenomenele meteo extreme devin din ce în ce mai frecvente, perturbând astfel industria transportului maritim, acestea ajută la dezvoltarea unei alte industrii – salvările marine.

Comori scufundate urmărește cele mai bune echipe din lume, într-o cursă contra cronometru pentru a recupera navele naufragiate în urma furtunilor violente care fac ravagii pe tot globul. Cu acces exclusiv la patru companii de salvare care operează în SUA, America Centrală și Marea Britanie, serialul îi poartă pe telespectatori într-o aventură captivantă și incitantă.

Călătorii uimitoare

VIASAT NATURE | DE LUNI PÂNĂ VINERI, DE LA ORA 21:00

De la întinderi vaste până la cele mai strânse prim-planuri, seria Cele mai frumoase peisaje din lume oferă imagini spectaculoase, care ne invită să descoperim frumusețea râurilor, junglelor și munților, din toate unghiurile. Fiecare etapă a călătoriei vine cu informații și revelații despre flora și fauna locală, geografia și geologia locurilor, dar și cu povești din istoria antică și modernă a oamenilor. Elementele de grafică și imaginile uluitoare, preluate prin satelit, ne prezintă puncte-cheie de pe traseu, iar comentarii detaliate oferă revelații de la nivelul solului și din aer.

Cele mai fascinante descoperiri arheologice recente

VIASAT HISTORY | DUMINICĂ, 17 APRILIE, DE LA ORA 21:00

Bettany Hughes, profesor universitar, explorează comori celebre și vestigii ale trecutului, recent descoperite, în seria Bettany Hughes: Comori. Hotărâtă să găsească elemente pozitive în perioada pandemiei de COVID-19, Bettany și-a sunat prietenii și colegii de breaslă ca să afle la ce lucrează și ce ar vrea să povestească lumii întregi. Mulți au invitat-o să vadă excavațiile arheologice în derulare, unde au dezgropat – uneori în direct, în timpul filmărilor – lucruri fascinante. Printre cele mai remarcabile elemente prezentate se numără paradisul insular din Malta al Reginei Elisabeta a II-a, trecutul neanderthalian surprinzător de recent al Gibraltarului, excavațiile de la palatul lui Alexandru Macedon din Grecia și ascunzătorile romantice din Italia.

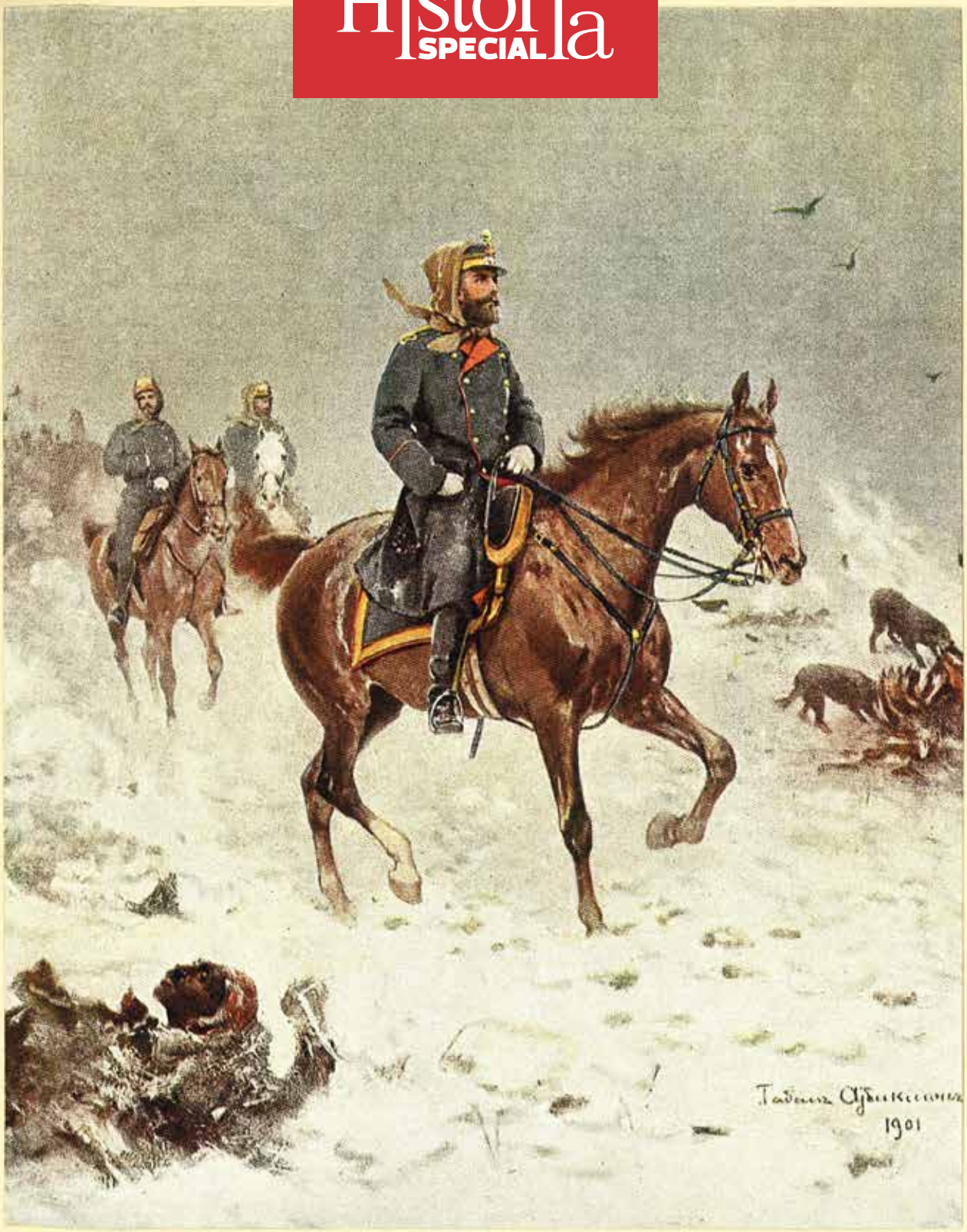

CUM S-A OBȚINUT INDEPENDENȚA ROMÂNIEI. Găsiți răspunsul detaliat la această întrebare amplă în cea mai recentă ediție a revistei **HISTORIA SPECIAL**, acum la chioșcurile din toată țara. Dar acest număr tematic, care tratează episoadele mai puțin cunoscute ale Războiului de Independență și care e însoțit de numeroase și inedite reconstituiri grafice, poate fi achiziționat și în format digital, scanând QR Code-ul alăturat. În ilustrație: domnitorul Carol I, pe câmpul de luptă.

CEA MAI CITITĂ REVISTĂ DE ISTORIE DIN ROMÂNIA!

DIN MARTIE,
la toate punctele de difuzare a presei

Cartea
RĂZBOIUL REGILOR
de Theo Aronson

PREȚ PACHET SPECIAL
39,99 LEI
numai împreună cu revista **Historia Special**, în limita stocului disponibil

Historia.ro

ABONEAZĂ-TE!
Sună de luni până vineri, de la 9:00 la 18:00, la 0372.130.211

noul produs digital

Historia

poate fi achiziționat din

Paydemic

scanează
QR CODE-ul!